

Szakdolgozat

Ignác Vivien

2019.

NYILATKOZAT

Alulírott IGNÁCZ VIUIEW

a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának hallgatója ezennel büntetőjogi felelősségem tudatában nyilatkozom és aláírással igazolom, hogy

A VÁLTOZÁS KEPEI... A 19. SZÁZADI MŰSZERECSEPOLÁSOK HATÁSAI...
VARGA LAKOSSÁGÁNAK ÉLETÉBEN AZ I. VILÁGHÁBORÚ KEZDETEIG

című diplomamunkám saját, önálló munkám; az abban hivatkozott nyomtatott és elektronikus szakirodalom felhasználása a szerzői jogok nemzetközi szabályainak megfelelően készült.

Tudomásul veszem, hogy diplomamunka esetén plágiumnak számít:

- szó szerinti idézet közlése idézőjel és hivatkozás megjelölése nélkül;
- tartalmi idézet hivatkozás megjelölése nélkül;
- más szerző publikált gondolatainak saját gondolatként való feltüntetése.

Alulírott kijelentem, hogy a plágium fogalmát megismertem. Tudomásul veszem, hogy plágium esetén diplomamunkám visszautasításra kerül.

Továbbá felelősségem tudatában nyilatkozom arról, és aláírással igazolom, hogy a Debreceni Egyetem Elektronikus archívumába (DEA) a <http://dea.lib.unideb.hu/dea/handle/2437/85081> címre feltöltött diplomamunkám mindenben megegyezik a benyújtott papíralapú és/vagy CD formátumú dolgozattal.

Debrecen, 2019...év aprilis..... hó 11..... nap

..... Ignáczi ViuiEW
aláírás

DEBRECENI EGYETEM BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR

NÉPRAJZI TANSZÉK

KONZULTÁCIÓS LAP

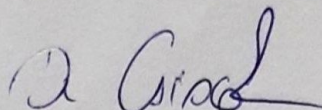
Hallgató neve: IGNÁCZ UIVEN

Neptun kód: FDTX41

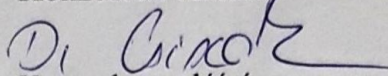
Szakedolgozat címe: A VÁLTOZÁS KÉPEI .119. SZÁZADI MOCSÁRLECSAPOLÁS HATÁSAI KARCSEA LAKOSSÁGÁNAK ÉLETÉBEN AZ I. VILÁGHÁBORÚ KEZDETEIG

Konzulens neve: DR CSISZÁR IMRE

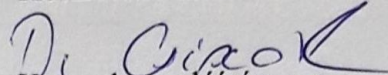
2018.10.15.
Konzultáció időpontja

Konzulens aláírása

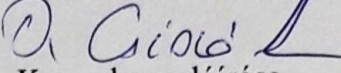
2019.01.21.
Konzultáció időpontja

Konzulens aláírása

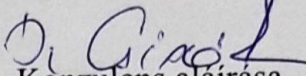
2019.01.28.
Konzultáció időpontja

Konzulens aláírása

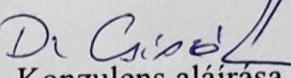
2019.02.06.
Konzultáció időpontja

Konzulens aláírása

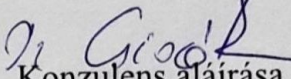
2019.03.11.
Konzultáció időpontja

Konzulens aláírása

2019.03.18.
Konzultáció időpontja

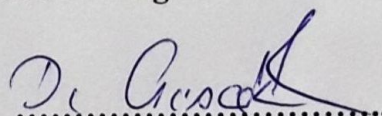

Konzulens aláírása

2019.03.25.
Konzultáció időpontja

Konzulens aláírása

Dátum: 2019. április 11.

A szakedolgozat beadható:

.....
Konzulens aláírása

Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Néprajz Tanszék

Ignác Vivien

Néprajz BA, muzeológia specializáció III. évfolyam

A változás képei

A 19. századi mocsárlecsapolások hatásai Karcsa lakosságának életében az I. világháború kezdetéig

Témavezető: dr. Csiszár Imre

2019.

Tartalom

BEVEZETÉS	4
2. MÓDSZERTAN	6
3. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS A 19. SZÁZADIG	8
3.1. BODROGKÖZ	8
3.2. KARCSA	11
4. A MOCSÁRLECSAPOLÁSOK ELŐTTI IDŐSZAK KARCSÁN.....	14
4.1. ÉLETMÓD	14
4.2. TÁRSADALOM	18
4.3. GAZDASÁG	21
5. A VÍZ SZEREPE A LAKOSSÁG ÉLETÉBEN.....	25
5.1. A KARCSAI EMBER ÉS A VÍZ.....	27
5.2. PÁKÁSZ ÉLETMÓD.....	32
6. VÍZRENDEZÉSEK	36
6.1. FOLYÓSZABÁLYOZÁS.....	37
6.2. MOCSÁRLECSAPOLÁS	43
7. A MOCSÁRLECSAPOLÁS HATÁSA A FALUBAN	48
7.1. ÉLETMÓDBELI KÜLÖNBSÉGEK A LECSAPOLÁS ELŐTTI IDŐSZAKHOZ KÉPEST	49
7.2. TÁRSADALMI VÁLTOZÁSOK	51
7.3. GAZDASÁG ALAKULÁSA	55
8. LEHETŐSÉGEK ÉS NEHÉZSÉGEK	59
8.1. A FÖLDESURAK ÉS A LAKOSSÁG VISZONYÁNAK ALAKULÁSA.....	59
8.2. A REMÉNY IDŐSZAKA – FÖLDOSZTÓ MOZGALOM KARCSÁN	61
9. ÖSSZEGZÉS	68
10. MELLÉKLET	69
11. FELHASZNÁLT IRODALOM	71

Bevezetés

Bodroglköz Magyarország keleti-északkeleti térségén elterülő tájegysége, mely a 19. század végéig szinte teljesen megőrizte eredeti, archaikus formáját. Az itt élő emberek a honfoglalás korától évszázadok alatt kialakított életmódja alig változott. A szórványtelepüléseken létrejött egy vadászó, halászó, gyűjtögető társadalom. A földművelés is jelen volt, viszont a megművelhető területek aránya nem biztosította a megélhetést az emberek számára, ezért maradtak meg a ma régi mesterségeként emlegetett élelemszerző foglalkozások. A század második felével viszont olyan változás történt, ami alapjaiban rengette meg a lokális közösségek addig kialakított rendszerét.

Szakkolgozatomban egy mai észak-magyarországi község, Karcsa lakóinak egykori lehetőségeit célozom bemutatni. A témaválasztásom oka, a Bodroglköz történetében való érdekeltségemen túl kíváncsi természetem révén az, hogy mindig szerettem megérteni a nagyobb egészek működését a részletekig.

Bár feldolgozták már a folyószabályozások témáját, és előttem is foglalkoztak kutatók a kisközösségek, köztük Karcsa esetpéldájával, célozom olyan tudományos értékű munkát kiadni a kezemből, amely nem csupán azon társadalmi diszciplínát veszi célba, amelyben a szakma emberei foglalnak állást, hanem a 21. század embere, és a felnövekvő nemzedékek egyaránt. Munkám számukra egy kapaszkodó lokális történelmük megismerésében, Bodroglközhez, saját közösségeikhez való kapcsolatuk erősítésében.

A Felső-Bodroglközben megalakult Bodroglközi Tiszaszabályozó Társulat megjelenésével és célkitűzéseinek teljesítésével új korszak vette kezdetét az emberek életében. Az addig környezethez alkalmazkodó társadalom, mely időszakoktól függően alakíthatta, és érvényesíthette termelő, közösséget eltartó gazdaságát, új helyzetbe került. Az életkörülmények, társadalom, termelési módok, állattartás, a létfenntartó foglalkozások alakulását hangsúlyozva mutatom be Karcsa település esetét, a 19. század végén kezdődő, a folyószabályozások és mocsárlecsapolások következményeképpen létrejövő helyzeteket az I. világháború időszakáig, azonban már nem tárgyalva a háború témakörét.

A község már a honfoglalás korában lakott terület. A folyószabályozások kezdetéig a tájegység egyik legezártaabb településeként tartották számon. Dolgozatom gerincét azon változások sorozata képezi, amelyek a lakosságra hatással voltak, ezek pedig szorosan kapcsolódnak a különböző oldalról bemutatott élethelyzetekhez a fejezetek során.

A 21. században a településen élő lakosok többsége nem karcsai származású ugyan, viszont azok közül, akik itt élnek kevesen tudnak róla, mekkora határral rendelkezett az

egykori uradalomrész, milyen lehetőségeket teremtettek elődeik maguk számára. A szakmai érdekeltségen kívül eső közönség csupán nagyon kevés hányadát foglalkoztatja a környezetének, társadalmi, gazdasági, helytörténeti alakulása. Ennél is csekélyebb számban élnek azok a személyek a községben, akik még hallottak a „vizes világ” megnevezéssel jelölt hatalmas vizenyős, mocsaras területekről. A 19. század történései olyan távolinak hatnak, hogy szinte megfoghatatlanok, hiszen csupán írott források, esetleg fényképek, térképek vizsgálatával alakulhat ki bennünk egy kép arról, vajon milyen lehetett egykor.

Az általam vizsgált korszak egy mérföldkőként egyaránt felfogható akár abból a szempontból, hogy a környezeti változások mennyiben határozták meg a keletkezett helyzetet és erre hogyan reagált a lakosság. Összegzésként leírom, milyen eredménnyel járt a környezet teljes átalakulása, valamint röviden leírom a történések menetét.

2. Módszertan

A változások, melyeket a Tisza és a Bodrog folyók szabályozása és a mocsárlecsapolás hozott, egy centrumterületen kívül eső község gazdasági, társadalmi és életmódbeli átalakulásán keresztül mutatom be. Elő kutatásom során interjút készítettem a falu legidősebb egyénéivel. Ezek segítségével arra a kérdésre kerestem a választ, milyen időszakok maradtak meg emlékezetükben, meséltek-e szüleik/nagyszüleik róla. Ezzel elsősorban az derült ki, mekkora változást hozott a folyamat, mit érzékelt az egyszerű ember, milyen lehetőségek, nehézségek jelentkeztek. Az interjúk során azonban legnagyobb mértékben csupán a 20. századi történésekig sikerült visszanyúlni.

Kutatásom első szakaszában a dolgozat szakirodalmi megalapozásával töltöttem az időt. Jelentősek Balassa Iván, Nagy Géza, Viga Gyula, Dankó Imre, Dóka Klára írásai, valamint a folyóiratok közül az Ethnographia és az Észak-Magyarország számainak jelentős mennyiségű részletéből kiegészítő jellegű információkat sikerült kiszűrni.

A kvalitatív kutatás módszereit alkalmaztam a dolgozat megírásához. Terepre gyakran volt lehetőségem elmenni, így az interjúk készítése között maximum két hét kihagyás történt. Legnagyobb számban mélyinterjúk készültek, viszont néhány kötetlen beszélgetés során spontán interjúk szintén születtek a témába vágóan.

Kulcs adatközlőm segítségével sikerült térképeket szerezni, melyeken a falu egykori határra, vízre, erdőre utaló nevei megtalálhatóak. A tényleges lényegi alapot Nagy Géza munkássága adta dolgozatomnak, hiszen előttem a falu valamennyi lehetséges vonatkozásában készített írásokat, az ő műveire hivatkozom legtöbbször.

Mivel szakdolgozatom a történeti áttekintéseken kívül a 19. század közepétől az I. világháború előtti időszakot írja le, módszereim egyértelműen lekorlátozódtak. Kutatásom során előfeltevésem, hogy a folyószabályozás közvetlen nem alakította át Karcsa lakosságának életmódját, ami végleges változást hozott, az a mocsárlecsapolás volt. Ezekhez kapcsolódóan szakdolgozatom felépítése a következőképpen alakul:

Az általam vizsgált időszakot három nagyobb egységre bontottam tematikailag, ezeket pedig hat nagyobb fejezetben mutatom be, melyek további alfejezetekre tagolódnak. Az első részben helytörténeti áttekintéssel kezdek, amelyben a nagyobb területtől kiindulva helyezem a fókuszot végül Karcsára, majd a honfoglalás korától a 19. század közepéig ismertetem a falu természetföldrajzi adottságait, a település felépítését. Bodrogek történetét azért tartom fontosnak részletezni, mivel ez alapozza meg kutatásom irányát. A következőkben a falun

belül a lecsapolás előtti élet színtereit vázolom fel, amelybe beletartozik az életmód mellett a gazdaság, illetve a társadalom felépítése egyaránt. Ezt térképek, szakirodalmak segítségével támasztom alá.

A második tematikai részben a víz szerepének bemutatása az elsődleges a falu közösségének életében. – Mire hasznosították? Hogyan viszonyultak hozzá? Miként formálta életüket? – Emellett a lakosság szempontjából elgondolkodtató a feltevés, hasznos volt-e számukra a lecsapolás, illetve mi befolyásolta jobban mindennapjaikat a víz, vagy a földesurak? A közvetlen a lecsapolás előtti időszakról szóló fejezetekben célom, minél pontosabb képet adni a karcsai ember és a víz kapcsolatáról. Ezzel együtt résztemaként vizsgálom, hogy Karcsán miért nem volt jellemzően kimondottan pákásznak nevezett ember. Bemutatom ezen régi mesterség fontosságát, és általánosságát annak ellenére, hogy nem számított olyan értelemben hivatásnak, mint pl. a Sárköz régi világában. A lakosság és természeti adottságok közötti viszonyon keresztül jut el dolgozatom a vízrendezések témaköréig. Előzetesen ismertetem az esetleges kiváltó okokat, majd a folyószabályozások és a későbbi mocsárlecsapolások folyamatát.

A harmadik rész a környezetváltozások hatásairól mutat képet a falu természetföldrajzi kontextusából megközelítve, majd az alfejezetek részletezik a gazdaság, társadalom, életmód alakulását. Ezek összehasonlító jellegű, a szabályozások előtti fejezetekhez kapcsolódó viszonyításokat tartalmaznak, azokra reflektálnak. A következő témakör a lehetőségeket, illetve az ezekhez fűzött reményeket taglalja. A dolgozat előrehaladtával a megművelhető földterületek kérdése egyre hangsúlyosabbá válik, ennek részletezésére szintén szánok egy alfejezetet. Ezzel előtérbe kerül a földesurak és a parasztság kapcsolati viszonyrendszerének bemutatása. A két alfejezethez kötődik a 19. század végi földosztó mozgalom Karcsán, amely lezárja a reménykedés időszakát a falu lakosságának életében, ezzel pedig véget ér azon időszak bemutatása mely csupán az első a sorban. Ez azonban akkor válik érthetővé, ha fokozatosan haladunk előre a témában, amihez a megfelelő alap a történelmi események ismerete.

3. Történeti áttekintés a 19. századig

Bodrogköz térsége a honfoglalástól egészen a folyószabályozások kezdetéig a települések szintjén nem mutat érzékelhető különbséget. A térség történetének bemutatásához Hógye István, Dankó Imre, Nagy Géza és Siska József írásait vettem alapul.

A tájegységgel Karcsa szintén előtérbe kerül a fejezetben, mivel annak ellenére, hogy a Bodrogköz arculata egységes, nem általános kép bemutatása az elsődleges célom, hanem a falu esetpéldáján keresztül ismertetni a vízrendezések által elindított korszakot. Ennek ellenére a vidék bemutatása ugyanolyan jelentős a téma szempontjából.

3.1. Bodrogköz

A Bodrog – Latorca – Tisza által határolt (172 000 kh.),¹ az Alföld északkeleti peremén,² mely az újkőkortól kezdve lakott vidék. A természetrajzilag, valamint néprajzi szempontból elhatárolt terület megőrizte archaikus elemeit, arculatát egészen a folyószabályozásig.³

A régészeti leletek alapján megállapítható, hogy elsősorban a magasabb fekvésű kistájakat választották letelepülés céljára az emberek, olyan terület, ahol csekély számú ház, vagy egyéb hajlék közelében földművelés folyt.⁴

A településhálózatot, a lakosság számát a természetföldrajzi viszonyok által behatárolt mezőgazdasági tevékenység mindenkori állapota határozta meg.⁵ A feudalizmus korának rendi korlátok közt folyó élet, szervezett felépítettsége érvényesült. A földeket egyházi és világi urak, és kismanesek birtokolták, valamint a telekgazdálkodásba bevont táblákat a jobbágyok művelték. Ez már a kezdetekkor komplex-jellegű volt, amelyhez hozzá tartozott az állattartás, halászat, vadászat, vagy a nádlás.⁶

A 13. századtól egyre több oklevél maradt fenn, melyekből a bodrogköziek mindennapi életére vonatkozóan kaphatunk információt.⁷ Feljegyzések igazolják, hogy a honfoglaló magyarság a nomád állattartásról fokozatosan tért át a földművelő-állattenyésztő életmódra. A

¹ Hógye 1986: 5.

² Dankó 1986: 24.

³ Nagy 2002:7.

⁴ Dankó 1986: 23.

⁵ Siska 1986: 9.

⁶ Dankó 1986: 22.

⁷ Az 1180–1190 között alapított leleszi prépostság szerzetesei készítették ezeknek az okmányoknak nagy részét. In. Siska 1986: 10.

század első évtizedeiben a hűbéruraknak és az egyháznak jutott egykori királyi területeken a szolgasorsú lakosság már majorsági gazdálkodást folytatott.

A tatárjárás utáni konszolidáció nemcsak a népesség összetételét, a településhálózat sűrűségét változtatta meg, hanem a szolgáltatáson alapuló, nyomásos gazdálkodási rend kialakulásához vezetett. Az időszak végére a bodrogi helységek jelentős hányada elpusztult, egyik oka a tatárdúlás, a másik pedig a termelés módjának változása. Ennek ellensúlyozására IV. Béla a környező országokból telepéseket toborzott. A sűrűn elhelyezkedő majorok helyén nagyobb lélekszámú és határu falvak alakultak ki a településszám egyidejű csökkenésével.

A 15. század közepén cseh zsoldosok pusztították el a Felső-Bodrogköz jelentős részét. A lakosság csak azokon a területeken marad meg, amelyeket a vizek miatt a katonák sem tudták megközelíteni.

A mohácsi csata után a Bodrogköz a királyi Magyarország része maradt, viszont annak keleti ütközőzónájában. Az ütközetek egy része a tájegység közelében zajlott így az egymás ellen vonuló hadak feldúlták a vidéket. 1548 és 1576 között egyre növekszik a lakosságszám. Az elpusztult falvak újratelepülnek. Főként a török által szorongatott déli megyékből, azonban északi irányból egyaránt érkeznek telepések.⁸

A 16. századtól rendelkezünk adatokkal a Bodrogköz lakosságának számáról, annak alakulásáról:⁹

Bodrogköz népessége (évszám – fő)	
1541	3660
1546	4343
Átlag falvanként (évszám – fő)	
1541	62
1546	88
Telkek átlaga (évszám – db)	
1541	10
1546	13

⁸ Siska 1986: 10–11.

⁹ Közülük két mezőváros, Lelesz és Helmec kiemelkedett. Leleszen 1541-ben 39 telek van 150 lakossal, s 1546-ban 28 telek 140 lakossal. Helmecen 1541-ben 35 telek volt 145 lakossal, s 1546-ban pedig 42 telek 210 lakossal. A XVI. századi adatok után a legközelebbi az 1828-as, amikor a Bodrogközben 27.505 ember élt. 1837-től 32.211 lakosról tudunk. 1896-ban a terület 43.796 lakost számlált. A táblázatban felhasznált adatokat Nagy Géza idézi Valter Ilona (1967), Nagy L. (1828), Fényes Elek (1837) és Maliáth János (1897) írásai alapján. In. Nagy 1994: 13.

A 17. század végéig várakhoz, illetve azok tartományaihoz (Zemplén földvár, Borostyánvár, Kövesd, Füzér, Tokaj, Ujhely, Leányvár, Pácin), egyházi nagybirtokokhoz, szerzetesrendekhez (Lelesz, Jászó, Ujhelyben a pálosok), valamint uradalmakhoz (Allaghyak, Sennyeyek, Mailáthok, Sztárayak, Szapáryak, Vécseyek stb. uradalmi egységéhez) kapcsolhatók a lakott területek.¹⁰ Bocskai, Bethlen, I. Rákóczi György, Thököly hadjáratai következtében pusztultak a bodrogi falvak és mezővárosok. A háborúskodás eredményeképpen nemcsak a tájegységről kifelé irányuló, hanem a helyi települések között zajló belső migrációt ugyanúgy rögzítik a feljegyzések.¹¹

Az erdők nagy jelentőséggel bírtak a területen, melyre az első katonai felmérés, illetve az erre utaló földrajzi nevek utalnak.¹² (1. ábra) A 18. század közepére konszolidálódott a gazdasági helyzet, ennek következtében pedig az elpusztult falvak határaiban a majorságok indultak virágzásnak. Idénymunkásokat alkalmaztak, akik az uradalmakban telepedtek le. A környező vidékekről való beáramlás, illetve az elvándorlás néhány évtized elteltével azonban mérséklődött.¹³

A 19. századtól a természetes és közigazgatási központ Királyhelmece lett, azonban korábban az uradalmak várai, kastélyai töltötték be ezt a szerepet (Zemplén, Lelesz, Tárkány, Pácin).¹⁴ Az időszak népességmozgására a be- és elvándorlás, valamint a belső migráció egyaránt jellemző volt.

Domborzati adottságok alapján az ármentesítés előtti tájegységet három olyan körzetre lehet osztani, ahol a települések gazdaságföldrajzi helyzete hasonlóképpen alakul: *1. Bodrogi, 2. Tiszamellék nyugati része, 3. Tiszamellék keleti része, Karcsamellék, Ticemellék, Bodrogmellék.*¹⁵

A táj adottsága, a földrajzi környezet jelentős mértékben meghatározta a települések keletkezését, rendjét, illetve fejlődését. Kialakulásuk a vízjáráshoz alkalmazkodott. Lakóhelyet az árvíz nem járta, a mocsárból kiemelkedő homokdombokra volt érdemes telepíteni. Mindezeket figyelembe véve a bodrogi falvakat 5 települési csoportba sorolhatjuk:

¹⁰ Hógye 1986: 6.

¹¹ A század hadieseményei és a Rákóczi szabadságharc 5 felső-bodrogi települést tett végérvényesen pusztává, Csernyő, Dámóc átmenetileg váltak lakatlanná, de a többi helységben is sok volt az üres telek. In: Siska 1986: 12.

¹² Valter Ilonát idézi Nagy Géza In: Nagy 1994: 8.

¹³ Siska 1986: 13.

¹⁴ Hógye 1986: 6.

¹⁵ Siska 1986: 9.

1. Ticze menti¹⁶
2. Karcsa menti¹⁷
3. A Bodrog melletti falvak¹⁸
4. Tisza menti¹⁹
5. Bodrozug települései²⁰

„[...]...egy-egy félreeső, mocsárelzárt falu népe csaknem változatlanul megőrizte ősi jellegét. E falvak közül Cigánd, Géres, Karcsa féltékenyen elzárkózik a többi falutól, a saját véreből szaporodva fel századokon át s vajmi ritkán házasságra össze más községekkel. A falu népe alig néhány családból, vagyis hadból áll; valamennyi rokon és sógor. [...]”²¹

3.2. Karcsa

A bodrogi falvak képét Nagy Géza több művében is Geöcze Sarolta 1896-os írása alapján idézi:

„[...]A bodrogi falvak többnyire egyformák: egyetlen hosszú utcájuk; kétoldalt deszka-, sövény-, vagy nádkerítéssel beszegett keskeny udvarok; alacsony szalma-, vagy nádfedelű házak; ház végében az utca felől virágos kis kert, túlsó végén ól, szekérszín, az udvaron elől eperfa, tova nagy trágyahalom, azon túl kert, dohányos, zöldecske; kert végén csűr, csűr körül nagy diófák, néhol egy-egy kis szilvás. Az utca közepén sok helyt széles tó, benne temérdek liba, kacsa. A falu végén vályogból rakott, vagy patics zsellér-házak; azon túl kovácsműhely, benne cigánykovács; végre a vályogvető gödrök, körül rongyos putrik, tele toprongyos cigánysággal. [...]”²²

A folyók évente egyszer beköszöntő árvizei a Bodrogköz árterületeit mocsaras, lápos állapotában tartották, így karcsa területe is egészen a 19. század végéig a vizek világa volt.

¹⁶ 15 település: Ágcsernyő, Battyán, Kaponya, Lelesz, Bodrogmező, Boly, Zétény, Szinyér, Rad, Kisújlak, Pálfölde, Bodrogszentmária, Szolnocska, Véte, Bacska. Valter Ilonát idézi Nagy Géza. In. Nagy 1994: 9.

¹⁷ Mellékén települt Magyarországon Karos, Karcsa, Pácin, Nagyrozvágy, Kiszóvágy, Semjén, Láca, Cséke, Dámóc; Szlovákiában Bély, Dobra, Perbenyik, Királyhelme, Bodrogszent, Kisgérés, Nagygérés, Örös, Kiskövesd, Nagykövesd. In. Nagy 1994: 9.

¹⁸ Magyarországon Felsőberecki, Alsóberecki, Vajdác, Bodroghalom; Szlovákiában Bodrogvécs, Bodrogszerdahely, Bodrogszög és Szomotor. In. Nagy 1994: 10.

¹⁹ Magyarországon Zemplénagárd, Révleányvár, Cigánd, Ricse, Tiszakarád és 1945 után a tanyavilágból községgé szerveződött Tiszacsermely és Györgyarló. Szlovákiában pedig Nagytárkány és Kistárkány. In. Nagy 1994: 10.

²⁰ Kenéz, Viss, Zalkod. In. Nagy 1994: 10.

²¹ Virter F.-től (1905) idézi Nagy Géza. In. Nagy 1994: 13–14.

²² Geöcze Saroltát (1896) idézi Nagy Géza. In. Nagy 1994: 11–12.

Ennek következtében külső hatásoktól sokáig elzártan, reliktszerűen őrizte településföldrajzi képét.

Kis esésük miatt a Tisza és a Bodrog kanyargósakká váltak, ezáltal áradásaik alkalmával morotvákat alkotva medrüket gyakran változtatták. A folyók kora tavaszi és kora nyári úgynevezett „zöld árja” közül az utóbbi volt jelentősebb. Ezeken kívül azonban a belvíznek szintén jelentős szerepe volt a mocsarak kialakulásában, folyamatos táplálásában. A vidéken a múlt század végén csak az indulhatott útnak a szomszéd faluba is, aki ismerte a területet.²³

Karcsa község a Bodrogköz közepén, a Tiszától és a Bodrogtól körülbelül egyenlő távolságra fekszik. A folyók által körülmosott területet a latin források szívesen nevezgették hol *Insula*-nak,²⁴ hol *Mesopotamia*-nak.²⁵ Az áradások egy évben akár kétszer is minden évben.

A 19. század közepén a Karcsa és a bele torkolló Tice még jelentős folyó. A település körül hatalmas nyílt vizű tavak, végeláthatatlan nádasokkal, illetve erdőkkel sorakoztak, melyek akkor még mindenki részére szabadon használhatóak.²⁶

Ébner Sándor a bodrogközi települések elhelyezkedését vizsgálva, több csoportot állapított meg:

Csoport	Helységnev
Szigettelepülések	Viss, Cigánd, Karos, Ricse
Állandó tavakkal és lápokkal körülvett települések	Luka (Bodroghalom), Vajdácska, Semjén, Zemplénagárd, Kenézlő, Zalkod
Folyó és érmenti települések	Rad, Pálfölde, Karád
Folyókanyarulatok domborulataihoz épült települések	Bottyán, Bodrogszentmária, Zétény, Szomotor, Szerdahely, Karcsa
Útmenti települések	Boly, Nagyrozvágy, Bély
Tisza kiszáradt ágába települt falu	Révleányvár

²³ Gunda Béla (1935), Korbély J. (1937) és Révy G. (1886) írásából idéz Nagy Géza In. Nagy 1994: 3.

²⁴ Jelentése sziget.

²⁵ Jelentése folyóköz, folyók közötti ország.

²⁶ Nagy 1973: 1–3.

E falvakat az utcás településforma jellemezte, rendszerint a homokhátakra települtek. Egyetlen utcájuk a domb gerincén futott észak-déli vagy kelet-nyugati irányba aszerint, ahogy az vertikálisan helyezkedett el. A házhelyek egyik vége merőlegesen futott az utcára, a másik a nádasig, vízig húzódott. A kútágásokat a szabályozás, lecsapolás előtt a portákon a víz szélére ásták, ezáltal nem csupán eredeti funkcióját látta el.²⁷

Karcsa Ébner besorolása alapján a folyókanyarulatok domborulataihoz épült települések csoportjába tartozik. A Bodrogeköz legrégebbi, már a honfoglalás korában meglévő községe.²⁸

1186-ban találkozunk nevével először, amikor III. Orbán pápa a keresztes lovagok magyarországi házait – köztük Karcsát is – a saját fennhatósága alá helyezte. Egyházát ekkor említik először Szent Margit Egyházként. Románkori református temploma napjainkban is egyik legfontosabb műemléke. Határának nagy részén évszázadokon keresztül a földbirtokosok osztoztak. 1581-ben Magochy Gáspár és András Pácin és Karcsa földesura, 1598-ban pedig Alaghy Menyhért. A későbbiekben a Sennyey család tulajdonába kerül 1945-ig. A község területét ma kettéosztja a Karcsa-tó, mely a 15. században jelentős víziút, hiszen földesura hajóvámjoggal rendelkezett.²⁹

A 18. században nyolc és negyedtelkes szántóterülete csupán 181,5 holdra terjed a közel 7 600 holdas határban. A csekély mennyiségű földet 14 fél- és öt negyedtelkes jobbágy művelte és a század végén az uradalmi szántókkal együtt mindössze 277 hold a bevetett terület. Ekkor indította meg a karcsai gróf Sennyey és a pácini báró Sennyey allodiális birtokának kialakítását. A karcsaiak ebben az időben ádáz harcot vívtak földért, legelőért, nádasokért.³⁰ A fejezetben közölt adatait a község történelme során a források mellett az összegyűjtött mondáskötetek adnak tájékoztatást a vízrendezések előtti állapotokról.

²⁷ Ébner Sándort (1925) idézi Nagy Géza In. Nagy 1994: 11.

²⁸ Nagy 1999: 493.

²⁹ Nagy kiadás éve ismeretlen: 133–138.

³⁰ Nagy 1973: 1.

4. A mocsárlecsapolások előtti időszak Karcsán

A falut három oldalról – életmód, társadalom és gazdaság – megközelítve mutatom be. A Bodrogtó számára a 19. század végéig nem a földművelés jelentette a fő megélhetési forrást, hanem a halászat, madarászat, pákászat, méhészet, réti gyűjtögetés és az állattartás, melyekhez kitűnő lehetőséget biztosítottak a végeláthatatlan nádasok, vizek, mocsarak és a nagykiterjedésű rétek, erdők.³¹

Az itt élők számára az ezek általi vizek viszonylagos megközelíthetlenség, valamint elszigeteltség okán olvashatunk egyfajta szabadságra, az adott társadalmi és politikai berendezkedéstől független életmódra utaló írásokat.³² Azonban ezekben a forrásokban csupán a Hosszúrét északi peremén fekvő csekély számú karcsamelléki falut (Lukát, Karcsát, Ricsét) közlik a belvizek miatt nehezen megközelíthetőként.³³

A fálvak határában levő vizek nem alkottak összefüggő területet, akadt köztük szárazulat, főleg délfelé, *gorondok*, *gerindek*, itt-ott alacsony *homokdombok* emelkedtek ki, máshol hosszú *hátok*, két víz között a *közök*, a kanyarulatoknál és az elágazásoknál pedig a *szegek*, *szögek*, *zugok*, *szugolyok* voltak a többé-kevésbé használható száraz területek.³⁴ Dél felé Szigetek néven ismerték a Nyírig terjedő határrészt, ahol szigetként emelkedtek ki a mocsárból a szárazulatok.³⁵ A Karcsa tó egyes részeit szintén nevekkkel különböztette meg a lakosság, melynek életmódja a következőképpen alakult.³⁶

4.1. Életmód

„[...]Ha visszagondolok születésem körüli időre, úgy tűnik fel előttem, mintha az élet akkor még csak kezdetleges lett volna, csak az öreg templom tanúskodik róla, hogy nagyon régen éltek itt már emberek. [...]”³⁷

³¹ Nagy 1975: 549.

³² Siska 1986: 10.

³³ Nagy 2002: 7–11.

³⁴ Ilyenek voltak: Farkas gorondja, Zsé-gorond, Holt-Kengyel-tó gerindje, Nebáncsfal gerindje, Mester-gorc, Nagy-gorc, Somos-domb, Magos-part, Kígyós-homok, Galamb homoka, Hosszú-homok, Nyár-szög, Cseke-szög, Pálhalála szuglya, Kis-szigetek, Karcsi-sziget. In. Nagy 1999: 494.

³⁵ Nagy 1999: 494.

³⁶ Ilyenek: Kismád, Víziborda, Tekerület, Urak fürdője, Kondorok tisztása, Magos-part, Lápszár, Jómüved, Keskeny-Karcsa, Bika-fenek, stb. In. Nagy 1999: 494.

³⁷ Balázs 1969: 19.

Annak ellenére, hogy Karcsa határa gazdag erdős, füves területekkel rendelkezett, az áradások következtében a gabonatermés jelentéktelen. Nagy Géza 1999-es munkájában a következőket olvashatjuk: „[...]Ínséges időkben előfordult, hogy a tengeri csutkát is megőrölték, s a liszthez keverték. Kenyérpótlásként használták egy sásféle lisztes gyökerét, melyek kotorcának neveztek. Csíkról, halról, vízi madarak húsáról élt Karcsa népe a mocsarak lecsapolása előtt. [...]”³⁸

A vízimadarak nagy számba éltek a határban, így jelentős részük táplálékul szolgált az itt élő emberek számára. Leggyakrabban a vadkacsát, vadlibát fogyasztották,³⁹ továbbá ették a vízityúkot és a vízcisirkét is. A *libuc*-ot (bibic), az „átkozott madár”-t azonban senki nem fogyasztotta, ahogyan a bölömbikát és a gémet sem.

A gazdag madárvilág ellenére a falu határában alig találunk néhány nevet, amely ezt a bőséget tükrözné.⁴⁰ Halra, halászatra utaló nevünk szintén csupán kettő van: a *Varsa-homok* és a *Csíkvermes*. A Szarvas-tó és a Szarvas-kút elnevezésű földrajzi nevek Nagy Géza írásai szerint arra az időszakra utalnak, amikor a határban volt szarvas a lecsapolások előtti a mocsári erdőkben.

A nádasban rengeteg madárfészek volt. Főleg a vadkacsa és a vadliba tojását kedvelték. Gyakran mentek csónakon tojást szedni. Az *ülőstojást* szerették a legjobban, hiszen abban már volt hús.⁴¹

A növényvilágból a sulyom termése nagy ínségben kenyérpótlóként szolgált.⁴² A padlason való szárítást követően megfőzve csemegeként fogyasztották lisztes belét. A gyermekek a vizekből felszedett édeskés gyékénytöveket szopogatták, ez szintén ínségtáplálék a lecsapolás előtt.⁴³

Karcsa határában egykor hatalmas kiterjedésű mocsári tölgyerdők voltak. Az ott található táplálék fontosnak bizonyult embernek és állatnak egyaránt. A makkot a falu sertéseivel legeltették fel addig, amíg a földesúr ki nem tiltotta a lakosság jószágait onnan. Ettől kezdve csupán bérfizetés mellett makkoltathattak. Az erdős, fás határnevek jelentős számban megtalálhatóak Karcsa körül.⁴⁴ Az asszonyok az erdőben vadkörtét szedtek, melyet

³⁸ Nagy 1999: 495–496.

³⁹ Nagy 1999: 495–496.

⁴⁰ Libuc-homok, Keselyűs, Galamb homoka. In. Nagy 1999: 497.

⁴¹ Nagy 1999: 497.

⁴² A Karcsa medréből gereblyével húzták ki, s a kiszedett növényről leszedték a háromágú szúrós termését. Szedték úgy is, hogy gubadarabot kötélre kötve húzták a csónak után időnként felhúzva. In. Nagy 1999: 497.

⁴³ *Kotorcának* nevezték, s hogy a faluban gyakran fogyasztották azt bizonyítja, hogy a karcsaiakat *kotorcásoknak* is nevezték, ha gúnyolódni akartak velük. In. Nagy 1999: 498.

⁴⁴ Tölgyes, Berek alja, Rakottyás, Nagy-égés, Dobrosnya, Apacs egre, Gyűrös, Kőkényes, Nyír, Nyárjaska, Gyurka erdeje, Fenyves, Nagy-erdő, Becskedi-erdő, Nyárszög. In. Nagy 1999: 498.

zsákban hordtak haza, azonban fogyasztani csupán érlelés után lehetett.⁴⁵ Azonban veszélyes volt az erdőben, hiszen farkas, vaddisznó valamint a kígyók különböző fajtáji laktak, előfordult, hogy megtámadták az ott gyűjtőket.⁴⁶

Az állat- és növényvilág nemcsak táplálékot biztosított, hanem az egyes állatfajokat, növényeket orvosságként szintén használtak különböző betegségek ellen. Például a *cakó* – gólya – húsát megfőzve vagy a *csúszót* – kígyót ették köszvény gyógyítására.⁴⁷ Alkalmazták a piókat – piócát, nadályt – gutaütött, illetve nagyon vérmes embert, valamint a tüdőgyulladásos betegeket gyógyították vele, illetve minden más betegség ellen, amelyet semmilyen egyéb szerrel nem tudtak orvosolni.⁴⁸

A mocsarak, nádasok között a lakosság többször szenvedett a szúnyogok által terjesztett maláriától a Bodrogeközben. Próbálkoztak védekezni ellene a legkülönbözőbb szerekekkel, azonban eredménytelenül.⁴⁹

A teknősbékát emberi és állati orvosságként tartották számon. A falu határában lévő mocsarakban fogták, azonban nem ették. Páncélját az ember fájó torkának, a tehén megdagadt tőgyének gyógyítására alkalmazták olyan módon, hogy a problémás részt azzal vették körbe. Az élő teknőst moslékban tartották sertésvész ellen.

A növényi sok orvosságok alkalmazásáról nem találtam adatokat, azonban az égerfa porrá tört cirkóját ebben az időszakban gyógyszerként használták: a legmélyebb sebet is begyógyította, borban főzött kérge pedig szintén erre a célra szolgált.

A vízi állatok, madarak által szerzett javak hasznosítása a ruházkozásban egyaránt megmutatkozott. Díszítésre használták a daru tollát, valamint a vidra bőrét. Nagy számban élt vidra a határban, a darut pedig rendszerint az orvvadászok illetve madarászok ejtették el, majd tollát a piacon értékesítették.⁵⁰

A településnek akkor csupán az Ócskafalu néven ismert részén laktak. A település belső elrendezését, Balázs Albert így írta le: „[...] *apró nádfedeles házak között kígyózott végig a rendezetlen sáros utca. Mely sáros novemberi időben úgy nézett ki mint a cement habarcs. Nemcsak a kinézete hanem a mélysége is. Az egyik oldalról a másikra átkelni körülményes feladatnak bizonyult. Gyalogosan nem jártak ilyenkor az utcán, hanem a kerteken a szalmák, szénák között. [...]*” Kifelé sem rendelkezett közlekedésre alkalmas, illetve megyei úttal.

⁴⁵ Az összeszedett vadkörtét szalma közt érlelték, s amikor télre *megszotykosodott*, gyümölcs helyett fogyasztották. In. Nagy 1999: 498.

⁴⁶ Nagy 1999: 498.

⁴⁷ A falu határában, és az azt körülvevő vizekben nagyon sok csúszó élt. Ezt bizonyítja az Ördögös, és Kígyóshomok határrészek neve is. In. Nagy 1999: 498.

⁴⁸ Nagy 1999: 498.

⁴⁹ Leginkább tiszta boreccettel kenték be magukat, esetleg pálinkás tejet ittak ellene. In. Nagy 1999: 498.

⁵⁰ Nagy 1999: 499.

Sátoraljaújhelyre, azonban Kiskövesden keresztül, Szerdahely felé viszont arra szintén csak száraz időben lehetett közlekedni.

Ha az utcán egy-egy szekér végigment az feltehetőleg elkerülhetetlen okból történt. Az őszi munka befejezése jelentette, a tél közeledtét és ennek következtében a közlekedés szintén megállt. A harmadik katonai felmérés térképén a 19. század végén a falu mai utcái közül a Táncsics Mihályt, a Hunyadi Jánost, a Ságvári Endrét, illetve a Petőfi Sándor utcát Becsked felől a község határát jelölő táblától a Táncsics kereszteződéséig húzódó szakaszát ábrázolták közlekedési útvonalakként, a többi hely azonban ekkor még pusztá. (2. ábra)

A keskeny udvarokon több család lakott. Ahogy népesedett, úgy volt kénytelen építeni a portán. Előfordult, hogy két fiatal házaspár több éven keresztül lakott együtt a szüleivel. A kút az épületeken túl került megépítésre, ami a házaktól távol, a kertbe esett.

Az ajtók magassága mindössze 160–170 centiméter, ami azt a célt szolgálta, hogy ne hűljön a lakás. Az ablakszemek szintén egészen kisméretűek. A pitvarban a szabadkémény alatt találtunk egy vályogból rakott kucikot, amelyen vaslábon szabad tűznél főztek. Mellé rakva egy kisebb kucik amelyre tüzelés alkalmával ültek. Ritka volt, ha szalmán kívül mással is tüzelhettek. Az ülőkucik mellett két lábacská vályogból, ráfektetve egy deszkadarab, amelyre edényt raktak, ebből állt a konyhabútor.⁵¹

A lakás sötét és alacsony, deszka padlással rendelkezett, amely alatt erős, vastag mestergerenda futott végig, amely szekrényként is funkcionált.⁵² Egy feketére festett asztal, mellette egy karos láda, melyben ruhát tartottak, azon pedig az asztal mellett ültek– ezekből állt a bútorzat. A karos lócát, szintén ülésre használták. Volt még egy magas láda, amely ruhatárolásra készült. A kemencék a lakószobákba voltak rakva, fölé pedig egy úgynevezett kabola került, amely a füstöt felfogta, hogy szét ne terjedjen. Mellette kucik volt, ahol akár 2–3 gyerek elhancúrozott télen. A tűzhely vályogból készült vastetővel, kevés meleget árasztott, csekély mennyiségű szalma vagy más kóróféle tüzelővel. Faldíszként tányérokat alkalmaztak, melyek különféle feliratokkal voltak ellátva.⁵³

Láthatjuk, milyen körülmények határozták meg a karcsai lakosok életmódját, azonban a következőkben vizsgáljuk meg helyzetüket a társadalom szintjén.

⁵¹ Balázs 1969: 5–7.

⁵² Házi kenyér, esetleg egy biblia vagy a kanalak egy kis kivésett fa segítségével, vagy még kenyérvágó kés is. Egy fél csíktökben ott fityegett a gyufa is. In. Balázs 1969: 6.

⁵³ Balázs 1969: 1–7.

4.2. Társadalom

A 19. század második felében a község határában a megművelhető földterület alig néhány száz holdat tett ki, a többi pedig víz, nádas illetve mocsár borította. Egy 1872-es feljegyzésben a következőket olvashatjuk: „[...] szörnyű nádakkal, tókkal vagyon bezárva ez a kis hely [...]”.⁵⁴

A község lakói a kezdetektől fogva a pácini földesúr jobbágyai:

Összeírás éve	Féltelkes jobbágyok	Negyedtelkes jobbágyok	Zsellérek
1774	14	5	0
1828	27	0	17
1858	26	0	6

Nagy Géza 1973-as írása szerint: „[...] a földesúrnak teljesített szolgáltatások fejében kapták a jobbágytelket, ezenkívül szabadon használhatták a nádas, az erdőt, és a vizet. A mocsaras helyek pedig szinte kínálták magukat halászásra, csikászásra. Ennek az „aranyidőnek” azonban hamar vége szakadt, hiszen a földesúr jogot szerzett az addig mindenki által használt mocsár, nádas és erdő magántulajdonként való kezelésére. [...]”

Ez rendkívül súlyosan érintette a falu lakosságát, mivel földműveléssel csupán a telekkel rendelkezők foglalkoztak, a lakosság többi része azonban állattartással, halászással, fűvászással tartotta fenn családját. Különösen az előbbi bizonyult eredményesnek, ugyanis a nádas, illetve mocsár jó legelők egész évben a jószág számára, ezen felül a tölgyerdők makkja, valamint a nádasok és a sekélyebb részek pedig a sertéstartásnak kedveztek.

A falusiak száma 1810-ben alig érte el a 700 főt, viszont csupán a fele élt földművelésből, a többiek baltások, vagy pázsitos zsellérek. Az előbbieket igájukkal végezték a gazdasági munkákat a birtokon, ezzel szemben a baltás zsellérek házhely és legelőbér fejében tartoztak fát, nádat vágni az uraságnak. A pázsitosok csak házhelyet kaptak és az év nagy részében szintén a birtokon dolgoztak, közülük kerültek ki a cselédek és a gazdák szolgálégényei.⁵⁵

A nép a természetben talált nyersanyagokat létfenntartásra, védelemre, illetve munkája eszközéül használta fel, nehezen tudott megélni, hiszen gyakran nem volt kenyere, azonban a

⁵⁴ Nagy 1973: 5.

⁵⁵ Nagy 1973: 1–5.

kepések (részes aratók) munkájukért kaptak terményt, amelyet otthon öröltek meg. Kezdetben vízi- vagy szárazmalomban, később gőzmalomban.⁵⁶

Karcsán az 1800-as években nem volt olyan esztendő, hogy a faluban ne lett volna tűz. 1839-ben szinte az egész falu porig égett, ugyanis nádfedeles épületek voltak. A tüzet nem oltották, hanem a berendezést és a jószágokat mentették.⁵⁷

Az 1870-es években zsidók kezdtek betelepüdni Karcsára. A falun belül kereskedelemmel foglalkoztak. Külön területen tevékenykedtek mindannyian, ami Balázs Albert 1969-es leírásából kiderül: „[...] Egy Höpi nevezetű, bőrökkel borjúbőr, nyúlőr, görénybőrrel foglalkozott. Felesége cukorkaféléket árult a gyermekeknek. Jakob Dávid cséplőgépet szerzett. Előbb csak kézi cséplőgépet később már járgányos lovas gépet, amely már szalmát, pejvát, szemet külön adott, csak a szem még szórórostára szorult. [...]”⁵⁸

Szintén tőle olvashatjuk a következőket: „[...] Az 1880-as években több zsidó is beköltözött a két unokatestvér, Ungár Herman és Ungár Ignác, korcsmát nyitottak. Strausz József, amely már vegyeskereskedést nyitott. Glück kis szatócsüzletet nyitott. Abahagyta, mert idősebb fia marhakereskedéssel kezdett foglalkozni. A két Ungár krocsmároshoz, melyek már nagy pénzbeli vagyonra tettek szert. [...]”⁵⁹

Temetkezésre a templom környékén volt lehetőség, viszont miután Mária Terézia betiltotta a templomkertben való temetkezést nem használták. Az Ófalu rész alvégén temetkeztek 1880 előtt.⁶⁰

1889-ben a falu történetében a legsúlyosabb tűzvész tombolt. Nemcsak a házak 90%-a, hanem az iskola, a templom egyaránt leégett. Sok jószág pusztult el, emberéletben azonban nem esett kár. A lakosságnak a saját ház felépítése volt a legfőbb problémája, mivel kaptak államsegélyt és egyházi segélyt, azonban azt csupán a templom és az iskola helyreállítására lehetett felhasználni.

A falusiak helyzete az 1890-es években a tűzvész következtében rendkívül súlyos. Segítség nem érkezett, ennek következtében az elkeseredés fokozódott. Ez válik később az egyik katalizátorává a földosztó mozgalomnak Karcsán.⁶¹

⁵⁶ Nagy 1999: 499.

⁵⁷ Ez után a tűzvész után a szolgálatot teljesítő vártás (éjjeliőr) mellé a falu lakosságából éjjelenként két soros vasvillás tűzört rendelt. Az egyik a harang félreverésével, a másik pedig az utcán végigszaladva „Tűz van! Tűz van!” kiáltásokkal volt köteles jelezni a veszélyt. 1889-ig nem beszéltek tűzvészről. Azonban a vigyázatlanság, a vihar majd minden esztendőben okozott tüzet, azonban ez az intézkedés elejét vette a tűz hirtelen terjedésének, mert ha ki is gyulladt valahol, a tűzörtség ébersége folytán a továbbterjedését sikerült megakadályozni. In. Nagy 1978: 3.

⁵⁸ Balázs 1969: 9.

⁵⁹ Balázs 1969: 10.

⁶⁰ Balázs 1969: 13.

⁶¹ Nagy 1978: 4–5.

Az egészségügyi ellátás helyzete a községben problémákba ütközik:

„[...] Gyermekkoromba nézegettem és olvastam egy orvosi könyvet, amely még a Dédnagyapámé volt, amely még az 1818-as évekből származott, amelyben az s betű f-el volt jelölve a t betű pedig s-el de ez még orvosról vagy kész gyógyszerről semmit nem említett, csak különböző füveket, vagy különböző füveket megfőzve ajánlotta meginni.

Hogy, hogy kezelték akkoriban a súlyosan megsérült embert, el sem tudom képzelni, mikor orvos is csak az 1900-as évekbe jött ebbe a körzetben. Más falvakba nem is tudok orvosról, nem is hallottam az idősebbek beszélgetéseiben sem. Braun Márk zsidó orvos Pácimba telepedett vagy helyezték. Nevezett helyen patika is nyílt. Orvos nem hőmérőzte a beteget, csak a nyelvét nyújtatta ki a beteggel, úgy állapította meg ha lázas-e vagy nem. 1909-10-ben nagy hastífusz járvány lépett fel Karcsán. Akkor kijárt a tiszti főorvos is Királyhelmecekről, hogy a járványt megakadályozzák. Akkor azt az okot találták a járvány fellépésére, hogy a Karcsa-tóból isznak, abba pedig minden szenny belekerül, ami úgy is volt. Akkor egy szakasz katonát hozattak ki Kassáról a víz megőrzésére, hogy ne ihassák. De a nép akárhogy tette szerinte csak lopott a vízből, ha nem innét előbből, felmentek a felsőbb részre, mert a kutakban a víz ihatatlan volt, mint ma is az Ófalu részén. [...]”⁶²

Ahogy az a fentiekből kiderül a lakosság nem szívesen kereste fel a környékbeli orvost, melynek több oka is volt: pénzért vizsgált, valamint nem szerették volna, hogy kiderüljön betegségük, ezek közé sorolható még, hogy nem igazán hittek az orvostudományban. Csupán olyankor kértek segítséget, amikor az eset már nagyon súlyossá, vagy végzetessé vált. Balázs Albert a következőket írja akkori orvosukat idézve, tekintettel a parasztság az orvosok általi gyógyítására: „Akkor hívnak már, mikor papot kell hívni”⁶³

Ha sírt a gyermek, vagy rosszul nézett ki, nem gondoltak másra, mint igézésre, aminek az orvossága a szenes víz, vagy annak a hajával való megfüstölés, akit megigézni gondoltak. Ez az ellenszenves állapot egészen az országos szervek falun történő megjelenéséig fennállt.

A felnőttek közül sokan fiatalon meghaltak, ugyanis rendkívül kevés vitaminban részesültek, mivel gyümölcs egyáltalán nem termett a faluban, csupán akkor, ha őszi időben jutottak hozzá – jöttek árulni a Hegyközből – , illetve augusztusban volt egy kevés dinnyetermés. A gyermekhaladóság szintén magasabb lett volna, ha nem 3–4 éves korukig kapnak anyatejet.⁶⁴

⁶² Balázs 1969: 14.

⁶³ Balázs 1969: 15.

⁶⁴ Balázs 1969: 15–16.

A társadalmat jelentősen befolyásolták az életkörülmények, melyek attól függtek, milyen lehetősége volt az embereknek a megélhetésre.

4.3. Gazdaság

Karcsát körülvevő nagyterjedésű mocsarak, jelentős mennyiségű vizenyős rétek közelsége miatt⁶⁵ a határban lévő mélyfekvésű területek a tavaszi, nyárvégi, illetve őszi áradások során tóvá szélesedtek.⁶⁶ A mocsárlecsapolások előtt találhatunk azonban több olyan részt, amelyet a szél futóhomokkal borított be,⁶⁷ ezek pedig terméketlen homokdombok voltak.⁶⁸

A falu határa szorosan két uradalmi birtok közé ékelődött. A felső határ vagy felső mező tartott a falutól a Nyárszögig, amely már uradalmi terület, a településtől délre azonban semmi. Ha a Karcsa tó hídján átment valaki Pácin felé, szintén földesúri birtokra lépett. Balázs Albert a következőket írja: „[...] *A felső határ hogy jutott a nép kezébe ahogy Apáink beszélték. Abban az időben úrdolgára jártak hetenként kétszer. Akik fogattal jártak azokat úrbéreseknek, akik pedig gyalogmunkát végeztek azokat baltás zselléreknek nevezték. [...]*”⁶⁹

A földművelés a vizek közötti száraz területeken, valamint a szárazabb hátakon, gorondokon vált lehetségessé, azonban nehézségekkel kellett megküzdeni, többet közülük felvert a vízi növényzet, másokat pedig ellepett a sok bokor, cserje, tüskés gaz.⁷⁰

Kisgépek nem voltak, így ígás állatokkal végezték a szántást vetést, illetve kézzel elszórták a magot aztán faboronával elboronálták a többit pedig az időre bízták. Faekével (fatalyiga) szántottak. Az aratás szaporátlan volt, ugyanis sarlóval arattak. Ennek következtében augusztusban is folyt a munka. Csupán 1900 körül jelent meg az aratószerszámok között a kasza használata.

Minden udvaron csűr volt, amelyben a kevés terményt raktározták, illetve a cséplést is ott végezték. A munkafolyamat végzésére azonban jellemzően nem volt ideje a karcsai

⁶⁵ Nagy 2002: 7–11.

⁶⁶ Ilyen tavak voltak többek között az Ördögös tó, Kecskéstó, Horgastó, Békátó, Sárostó, Aranytó, Garatka tó, Apács tó, Hót Kengyeltó, Kerek tó, Nádas tó, Sós tó, Szarvas tó, Kis Kaszás tó, Métélyes tó, Nagy Kaszás tó, Kerekórmény. In. Nagy 2002: 7–11.

⁶⁷ Özvegyes homokja vagyis Óré, Galamb homoka, Harasztos, Somos, Jármí homok, Kígyós homok. In. Nagy 2002: 8.

⁶⁸ A Hosszúhomok, a Kincsehomok több homokdombot foglalt magába, s hosszú ideig ez is műveletlen terület volt. Ugyancsak szélhordta homokdomb volt a Varsahomok, Apácsomok, Kis homok és még néhány homokdombos terület. In. Nagy 2002: 8.

⁶⁹ Balázs 1969: 1.

⁷⁰ Ezt a tényt sok helyen a neve is mutatja. Így találunk a határban Vesszős, Gaz, Rakottyás, Ákacos, Nyárjas, Kókényes, Töviskes, Mogyorós elnevezésű helyeket. In. Nagy 1999: 494.

lakosságnak, így Máramaros megyéből jöttek cséplést vállalni. Balázs Albert a következőket írja ezzel kapcsolatban: „[...] Egy Miska zsidót emlegettek, hogy szerzett egy kézi gépet, már ez is a fejlődés felé vezetett. De ez nem volt hosszú életű, mert ezt hamarosan felváltotta a lovasgép, amelyet használtak egész 1913-ig. 1913-ban három zsidó összeállt és vettek egy cséplőmotort. De azt még igás állatokkal kellett vontatni. Még ugyanabban az évben már két gépet vettek paraszt emberek hárman-hárman. Abban az évben nagyon esős idő következett be. [...]”⁷¹

Őrölni a hartai vízimalomba jártak. Az útra azonban egy hétre való takarmányt volt szükséges biztosítaniuk, amíg visszatértek. 1895 körül megjelentek a gőzmalmok Karcsáról ekkor Kövesdre jártak az I. világháború végéig, amely már pitlilt lisztet őrölt.⁷²

A vizek az állattenyésztésnek kedveztek, mivel amíg a jószág a vízparton legelt a sekély vízbe állhatott hűsölni, szállása pedig a gorondokon volt.⁷³ Általában ősszel hazahajtották a gulyát, azonban ez lehetetlenné vált, amikor nagy sár volt. Az ezen való átkelést nem kockáztatták meg a tapasztalt gulyások, így ebben az esetben a jószág kint telelt. Viszont ez szintén kockázatos volt, ugyanis a jószágnak ilyenkor a hó alól kellett kikaparnia táplálékát, ez pedig nehézségekkel járt.

A legelők mellett a dús fűvű rétek kaszálólul szolgáltak. Minden telekkel rendelkező jobbágy vagy földes gazda a magáét vágta, a zsellérek pedig elmentek napszámba a jobb módúakhoz.⁷⁴

Legalább annyi méhész volt a faluban, ahány halász a lecsapolás előtt.⁷⁵ Méhesekben, köpüben tartották a rovarokat, mindazonáltal igyekeztek a lyukas fákban élő vadméhek mézét szintén megszerezni. Utóbbiakat az odvas fából élve nem lehetett kifogni.⁷⁶ A faodúban lévő mézhez úgy fértek hozzá, hogy a méheket valamilyen nedves anyag füstjével megfojtották.⁷⁷ A köpüben lévő mézet szintén ezzel a módszerrel szerezték meg. A méz táplálék és orvosság volt egyaránt. A lépet kiolvasztva oltóviasznak használták, nagyobb részét pedig eladták.⁷⁸

⁷¹ Balázs 1969: 2–3.

⁷² Balázs 1969: 1–3.

⁷³ Odahúzódott éjszakára, de ott is delelt. A jószág delelőhelyén nagy fák voltak. Amíg az delelt a pásztorok tüzet raktak, és főztek maguknak. A pásztoremberek névadásából származhatott a Szállás-dűlő, a Bagoly-szállás elnevezés. In. Nagy 1999: 495.

⁷⁴ Nagy 1999: 495.

⁷⁵ Erre utal három földrajzi név is a falu határában: Mézes-homok, Mézes-gödör, Belincs méhese. In. Nagy 1999: 497.

⁷⁶ Ilyenkor a köpüt kézzel, vagy kétágú villás faágra szúrva kézzel, esetleg egy másik rúddal ütögetve azt az ágat, melyen a raj volt, belerázták a köpübe, majd lefordították. In. Nagy 1999: 497.

⁷⁷ Az odú hátuljában lyukat vágtak, és ott szedték ki a mézet a sonkollyal együtt. In. Nagy 1999: 497.

⁷⁸ Minden évben megjelent a faluban a sonkolyos tót, aki felvásárolta a méhtartóktól az összegyűjtött sonkolyt. Gyolcsot, szövőpamutot, kaszát, kapát, edényféléket vásárolhattak tőle. In. Nagy 1999: 497.

A falu határában lévő nagy erdők a táplálék biztosítása mellett épület- és tűzi-, valamint bútornak való faként is szolgáltak. Tölgyfából készült a csónak, a híd, illetve a bődönkút. A vizek partján pedig fűz- és nyárfa, a ficfa a tölgy mellett a leghasznosabb fafajtájának számított, különösen amikor az erdőket kiirtották. Vesszőiből készült a paticsházak fala, a sövénykerítés, illetve készítettek fonást egyéb építkezési, gazdasági vagy halászati célra. Emellett a nyárfa, illetve a fűz volt a teknővájás és a fakanál készítés nyersanyaga egyaránt.⁷⁹

A Karcsát körülvevő mocsár nem sok helyet hagyott a földművelésre. A víz nem járta gerinceken, homokokon lehetett vetni, azonban ritkán került kenyér az asztalra. Legtöbbször pépes ételeket, kövön sült lepényféléket fogyasztottak, nem egyszer pedig a „[...] főtt hallal ették a sült halat [...]”. Nagy jelentőséggel bírt az állattartás, mivel a lóp és rét jó legelőnek bizonyult. További megélhetési forrásnak számított a halászat, vadászat, méhészet, illetve a réti gyűjtögetés egyaránt.⁸⁰

A 19. század közepétől kialakulnak az uradalmi majorok, ahogy itt nevezik: a tanyák. Ezekből öt alakul ki Karcsa körül (3. ábra): 1. Becsked a legrégebbi a falutól északnyugatra kevesebb, mint egy kilométer távolságra, a 15. században még különálló falut. A Sennyey grófok birtokának a központja volt. 2. Nyír a falutól délre, körülbelül három kilométerre. A két területen cselédek éltek. 3. Fábrián-tanya a falutól négy kilométerrel nyugatra terült el. Cselédlakói a jobbágyfelszabadítást követően a lakóépületeket lebontották és Karcsára vagy Karos községbe költöztek. 4. A Sennyey bárók karcsai birtokának központja a falu mellé épült Biharom. 5. A Góros, vagy ahogy később nevezik Miklós-föld a falutól délre, 6 kilométerre található. Megközelíteni az év jelentős részében járhatatlan sártengerben lehetett. Ez számított a legnyomorúságosabbnak. Az öt uradalomrészben körülbelül 200–250 cselédcsalád élt a jobbágyrendszer eltörlése előtt.

Az állattartás csupán addig számított jövedelmezőnek a megélhetés szempontjából, amíg a földesúr megkezdte a rétek és legelők visszavételét és ennek következtében a legelőkről kitiltotta a falusi állattartókat. 1822-től minden évben visszavesz 1–1 részt a közterületekből. A lakosság a vármegyei hatóságokhoz fordult segítségért, viszont rendszerint az ítélet a földesúr javára dőlt el. A peresedésnek az lett a következménye, hogy csupán meghatározott bérleti díj és egyéb feltételek teljesítésével akart legelőt adni a falunak. Az emberek pedig mivel legelő és takarmány nélkül maradtak volna, engedtek a követeléseknek.

⁷⁹ Jelenlétüket bizonyítja: Veresficfa-homok, Szil-homok, Fizes, Nyárjaska, Nyár-szög, Gyűrös, Szájuk, Barackos, stb. helynevek. In. Nagy 1999: 499.

⁸⁰ Nagy 1973: 1.

1829-re a jobbágyok és zsellérek jószágai két hónap után már nem találtak ennivalót. Ennek következményeként behajtották a nádasba a jószágait. Amikor a földesúr kizavartatta az állatokat embereivel a nádasból, egy részét pedig behajtották majorba és a falusiaknak büntetéspénzt kellett fizetni. A lakosság a főispánhoz fordult, azonban eredménytelenül, ugyanis a levél szerint a földesúr kizárólag akkor adott legelőt, ha feltételeit teljesítik.

Ez tovább nehezítette a helyzetet, így az életkörülmények meglehetősen alacsony színvonalúak az 1830-as években. Egy szolgáltatással bővült a feltételek sora – fizettek a nádas használatáért –, ezzel pedig a Mária Urbáriumában jelölt haszonvételek közül a szabad legeltetés eltűnt a paraszti jogok közül.

Amikor a földesúr megszerezte a falu határában az erdőrészek tulajdonjogát, megtiltotta a lakosságnak, az erdőből való tűzi- és épületfa hordását szolgáltatás nélkül, illetve a sertések makkoltatását. Megindult a pereskedés a földesúr és a lakosság között, a végleges döntést azonban az 1848-as jobbágyfelszabadítás késleltette. A földesúr engedékenyebb volt, viszont a szabadságharc bukása után kitiltotta a parasztokat az erdőből, ennek következtében a falu a vármegyei hatósághoz fordult igazságszolgáltatásért. A kivizsgálás 1859. február 27-én megtörtént, azonban a pert a földesúr nyerte meg, amely abban az időben természetes volt. Igyekeztek minden olyan területet megszerezni, amely mentes volt a szolgáltatások alól. A helyzetet további problémát okozott az, hogy nemcsak a földesúrral harcolt a község, hanem az időjárás okozta nehézségekkel is szinte minden évben.⁸¹ Az évszázadok során így élték mindennapjaikat.

⁸¹ Nagy 1973: 6.

5. A víz szerepe a lakosság életében

A Bodrogtóban kialakult népéletben alapvető fontossággal bírt a víz jelenléte. Egykori vízrajzát tekintve láthatjuk, hogy a táj alapvető megjelölése szintén a vízzel történt. Vályi Antal 1796-ban a következőket írta Bodrogtóról „[...] vidék... a Tisza s Bodrog között..., a vizek áradásakor nagy része elborítottatik és rajta sok szigeteket, s tavakat formál, mely leginkább térségén emésztetik el. [...]”⁸²

Szirmay Antal 1803-ban... a Tisza a Bodrogtóban „[...] néhány mellékágot bocsájt. Ezek egyikét Karcsának nevezik, mely a helmei hegyből eredő patakokkal megszorodván Géres, Örös, Pácín és Karcsa községek közt kanyarog és azon hosszúrétnek nevezett tavakat képezik, melyek Szerdahely, Karos, és Luka községekből egészen a Tiszáig terjednek s ott Leányvárt, Cigándot és Karédot örökösül szinte átgázolhatatlan mocsarakkal zárvák el a világtól. [...]”⁸³ Magda P. 1819-ben azt emelte ki, hogy a Tiszának „[...] Zemplény felé mutat utat a belőle kiszakadó Titze folyó”, s ezt mutatják a „Bodrog közti Hosszúrétnek vizei is [...]”.⁸⁴

Települési és gazdálkodási szempontból hasonlít a Nagy- és Kissárréthez, az Ecsedi-láphoz, a Sárköz vidékéhez. A legnagyobb mocsárvilág a Hosszúrét a Bodrogtó délkeleti részét foglalta el. Ilyen volt még Semjén, Cséke, Dámóc, és Zemplénagárd környékén, Alsóberecki és Vajdáciska területén, valamint északon Szomotor, Örös, Nagygéres, Szentes között.⁸⁵

Dankó Imre szerint: „[...] a Bodrogtó vízrajzi adottságai-helyzete és a Bodrogtó települése, a települések lakosainak életmódja között alapvető, minden tekintetben meghatározó erejű kapcsolat volt [...]”⁸⁶ – A „régii vizes világ”-ot illetően, amikor a réteken, mocsarak közé ékelődött legelőkön folytatott szilaj állattartás az egyik legjelentősebb életfenntartó tevékenységük.

Az ármentesítés előtt a Bodrogtó csak csupán egyes területein éltek elzárva egymástól az ármentesítés előtt.⁸⁷ A Tisza felső szakaszán, a Latorcán és a Bodrogon több átkelőhely üzemelt, amelyek közül a leányvári volt a legforgalmasabb,⁸⁸ ugyanis futott az az országos jelentőségű kereskedelmi és hadiút, amely Erdélyből kiindulva Szatmár, Kálló, Kisvárdá érintésével jutott el vidékünkre, majd a szőlőskei Bodrog révén keresztül a felvidéki

⁸² Nagy Géza Vályi A.-t (1796) idézi Nagy Géza In. Nagy 1999: 5–6.

⁸³ Nagy Géza Szirmay A.-t (1803) idézi Nagy Géza In. Nagy 1994: 6.

⁸⁴ Nagy Géza Magda P.-t (1819) idézi Nagy Géza In. Nagy 1994: 6.

⁸⁵ Valter Ilonát (1967) idézi Nagy Géza In. Nagy 1994: 8.

⁸⁶ Dankó 1986: 24.

⁸⁷ A XIII–XV. századi okmányokból rekonstruálni lehet a Bodrogtó már említett három gazdaságföldrajzi körzetének kistáji kapcsolatrendszerét, amelyből gazdasági és demográfiai következtetéseket egyaránt levonhatunk. In. Siska 1986: 10.

⁸⁸ Siska 1986: 10.

bányavárosok és Lengyelország felé vette az irányt.⁸⁹ Ehhez hasonló sűrűségű mellékút csatlakozott.⁹⁰ A vármegye és a községek létrehozta kereskedelmi, hadi, postautakat, melyet robottal és közköltséggel tartottak fenn,⁹¹ így Bodrozugban és a Felső-Bodroγκözben ezek biztosították az összeköttetést.⁹² Láthatjuk tehát, hogy nem elzártság jellemezte a településeket.

A lakosság számára a legfontosabb megélhetési forrást a halászat, vadászat, réti gyűjtögetés jelentette, és ezután következett az állattenyésztés és a földművelés. „[...] A községekben voltak pusztán halászatból élő családok, mesterhalászok, akik külön települtek, de valamennyi gazda űzte a halászatot az állattenyésztés és csak harmadrendű csekély földművelés mellett. [...]”⁹³ Az embereknek, akik „[...] 1876-ig halászatból, csik- és nádkereskedésből éltek, később marhatenyésztés volt a főfoglalkozásuk. [...]”⁹⁴

Ez azonban nem azt jelenti, hogy a mezőgazdasági tevékenység ne lett volna lényeges eleme az itt élők mindennapjainak. A 14. században a kétnyomásos gazdálkodást felváltotta a háromnyomásos. A szántóterületek az árvizektől mentes homokdombok, kiemelkedő helyek voltak, így a jobbágyok telkeit már eszerint művelték, a közösségi földből pedig nyílászással részesültek.⁹⁵ A földek termőerejének javítását kosározatással végezték.

A megművelhető területek bővítésének kétféle módját ismerték: 1. a partoldalak nádas, sásas részének égetése (Luka, Karcsa, Nagyrozvágyon található földrajzi nevek), 2. az erdőirtás.⁹⁶

A települések hasonló helyzete alkalmazkodásukról is általános képet mutat apróbb sajátosságaik mellett. Vizsgáljuk meg ebből a szemszögből Karcsa települést.

⁸⁹ Békeidőben prosperitást hozott a környezetében lévő települések számára, így nem véletlen, hogy a Bodroγκöz vásáros helyeinek láncolata (Szerdahely, Kövesd, Helmec, Lelesz) itt jött létre. In. Siska 1986: 10.

⁹⁰ Siska 1986: 11. Ehhez kapcsolódóan lásd még Dankó 1986: 25.

⁹¹ Hőgye 1986: 6–7.

⁹² „A vásározás szempontjából Ungvár, Kisvárda, Sárospatak, Sátoraljaújhely, mint a könnyen elérhető helyek szerepeltek már a 18. században a Mária Terézia-féle urbáriumok előkészítése során felvett vizsgálati jegyzőkönyvekben.” In. Hőgye 1986: 6.

⁹³ Ébner Sándor (1925) írását idézi Nagy Géza In. Nagy 1994: 14.

⁹⁴ Ébner Sándor (1925) írását idézi Nagy Géza In. Nagy 1994: 14.

⁹⁵ Ébner Sándor (1925), Belényessy M., Maksay F. (1971) és Trenkó Gy. (1909.) írásaiból idéz Nagy Géza In. Nagy 1994: 15–16.

⁹⁶ Ezeket ortványoknak, irtásoknak (Karos, Révleányvár, Lácacséke), csonkásnak (Pácin, Nagyrozvágy, Viss, Kenézlő), lázoknak (Lácacséke, Ricse, Dámóc, Zemplénagárd) nevezték. In. Ébner Sándor (1925) idézi Nagy Géza In. Nagy 1994: 16–17.

5.1. A karcsai ember és a víz

Több álló- és folyóvíz volt a határban, amely nemcsak a róla elnevezett falu, hanem a Bodrogköz legnagyobb folyója volt és a térség vizeinek jelentős részét összeszedve a Tiszába folyt. A helység körüli patakok, illetve tavak közül néhány jelentős már az 1200-as években kelt adománylevelekben szerepel.⁹⁷

1896-ig meglehetősen gazdag volt álló- és folyóvizekben. A község 7 500 kat. holdat kitevő terület délen majdnem a Tiszáig terült el, északon pedig a csehszlovák határt jelentő hajózható csatorna, a Karcsa zárta le,⁹⁸ amely – bővizű, nádas nélküli – 1705-ig, ezt követően azonban beleveszett a Hosszúrét mocsaraiba.

Balázs Albert írta: „[...] *A folyása nagyon régen kezdődhetett, gondolatom szerint mikor még a Latorca nem tört olyan medret magának, hogy víze állandóan beleférjen. Vagy így ezek a folyók szabályozva nem voltak, s így minden nagyobb áradáskor tört a víz lefelé hol kisebb árkokat tört vagy mosott magának, vagy széjjel a földeken jött. Aztán egyesült a Karcsa medrében, úgy hogy ilyenkor rendes folyása volt. De lejjebb megint alacsonyabb helyeket talált ahol itt-ott kicsapott és oldalfolyásokra tagozódott. Nyomait azonban ma (akkor) is láthatjuk, ha megfigyeljük. A mi határunkban az első a Fekete-hídtól a nyárszögi út mentén mely a folyóérbe vezet. Ezt az eret Pálhalál érnek neveztek. Második kicsapás. A Kerekörményből a Gyomor szélesen keresztül ki a Tiszta tóba. A harmadik kicsapás a pácini oldalra a Lábszár-tól megkerülve a homokot és a lizskán keresztül a Borostyán felé a Pojándnak. A negyedik kitörés a Kisér, a mai tűzoltószertár mellett ki a Hamurét-nek, onnét széjjel a földekre. Az ötödik pedig a saját medriben maradt, amely folyt a Berekalja a nagycsorda legelőn keresztül megy Görberg erének neveztek. Minden kis helyhez fűződik valami emlék. Apám beszélt, hogy egyszer mikor ez az ér tele volt vízzel egyik ember egy keskeny gátat rakott át rajta és a csónakját este mellé fektette reggelre mázsa számra volt benne a potyka, mert a ponty úgy gondolta, hogy a gátat keresztül repüli, amit is tett, de menten a csónakba esett. [...]*”⁹⁹

A szabályozás előtt áradáskor a medrek, illetve laposok megteltek a Tisza, a Bodrog, valamint a Latorca vizével. Ezek körülvették olyannyira, hogy a falvak mindegyikében nélkülözhetetlen közlekedési eszköznek számított a *csónok*, amelyet a telkek végében kötöttek

⁹⁷ Pálhalála mocsár, Nagy-láp. Állóvizek voltak még: Sásas-tó, Sulymos-tó, Kolokányos, Tiszta-mocsár, Tiszta-tó, Cakó-mocsár. In. Nagy 1999: 493–494.

⁹⁸ Nagy 1999: 493.

⁹⁹ Balázs 1969: 17.

ki. A vizek néhol egész hálózatot alkottak és rendszerint a Karcsa, vagy a Tisza gyűjtötte össze őket. A folyók visszahúzódásával a határ vizei szintén leapadtak, azonban az elöntött területek nem száradtak ki a következő áradásig, csupán erős aszály idején. Ennek ellenére a víz nemcsak veszedelmet jelentett az itt élők számára: ivásra, mosásra, fürdésre egyaránt használták.

A falu lakosságának nagy része az 1940-es évek végéig a Karcsa vizét itta. Ennek több oka volt:¹⁰⁰ Először is, aki a Karcsához közel lakott (Ócskafalusiak) az oda járt vízért. Az emberek a lágy tóvizet jobban szerették, egészségileg jobban bírták a kemény kútvíznél.¹⁰¹ A Karcsa vízének nagy előnye, hogy nyáron nem volt olyan hideg, mint a kútvíz, a hőségtől, munkától felhevült ember bátrabban ihatta. Azok szintén fogyasztották, akiknek a kútjában kellemetlen ízű víz volt, illetve jó vizű kút a lakásától távolabb esett.¹⁰²

A tóban mostak, amikor az öltözködésben, a házban használatos textíliák között főként, a vászon nemüké volt a vezető szerep.¹⁰³ A Karcsán mosni (dörzsölve, szappanozva) nem mostak.

Az előzőek mellett a fonalmosást szintén a Karcsán csinálták.¹⁰⁴ Erre még akkor is sor került, amikor a víz befagyott, hiszen eredetileg a műveletet általában télen végezték, hogy még a tavaszi mezei munkák kezdete előtt megszöghessék a fonalat. Kizárólag a Karcsában mostak fonalat, más vizekben nem.¹⁰⁵

Ugyancsak ott áztatták nyár végén a kendert, amit igazán csak állóvízben lehetett. Az áztatott kender- vagy lencsomó neve *kút*. Ha nagyobb mennyiség volt a növényekből, akkor több kútban áztattak.¹⁰⁶ Ez idő alatt kétszer megnézték, látót vittek belőle. Ha jónak tartották

¹⁰⁰ Nagy 1999: 494–502.

¹⁰¹ Főként azok fogyasztották, akiknek jó vizű kútjuk volt. In. Nagy 1999: 502.

¹⁰² Amikor az Ócskafaluban, a Templom-dombon megfúrták az első kutat, az onnan nyert víz vas íze ellenére szinte egy csapásra megszüntette az Ócskafalu lakóinak Karcsa víz ivását. Amíg a Karcsa vizét itták, a család ivóvízzel való ellátása elsősorban a lányok, fiatalasszonyok, esetleg a suhanc fiúk feladata volt. Kezdetben cserépkorsóval hordták a Karcsáról a vizet, később egyre jobban kezdett terjedni a kék vagy piros zománcú gyári bádogganna és a zománczott *vedér* használata. De ezek sem tudták kiszorítani a cserépkorsókat, mert azokban tovább hűvös maradt a víz. A bádogedényeket vagy üzletben, vagy pedig vásárról vették, a cserépedényeket viszont a faluban. A házban az ivóvizet az asztal alatt tartották, a vizespohár helye pedig az asztalon volt. In. Nagy 1999: 502.

¹⁰³ Ezeket nem kéz közt mosták, hanem szapulták. A többórás szapulás után másnap kiszedték a ruhát a szapulóból, és talicskán vagy háton elvitték kimosni a Karcsára. A sekély parti vízben térdig vagy valamivel térden felül a vízben állva a mosószékre tették a ruhát és úgy sulykolták. Ezután kicsavarva a Karcsa szélén levő fákra, bokrokra, esetleg tiszta gyepre terítették szikkadni. Ha befejezték a ruhamosást, a kimosott ruhát hamvasba kötötték, s háton vagy talicskán vitték haza. A sulykolás rendszerint csoportos munka volt, több asszony dolgozott együtt. In. Nagy 1999: 503.

¹⁰⁴ Ez igazi csoportos munka volt, mert a fonalmosásban a szomszédasszonyok, komaasszonyok, rokonasszonyok segítettek.

¹⁰⁵ Nagy 1999: 503.

¹⁰⁶ Tetejére a tulajdonos szalmából csóvát tett, és gallyakkal befedte, hogy a kacsák és libák ne tudjanak rákapaszzkodni. Az áztatás ideje függött a növény mivoltától, az évszaktól és a földtől amelyikben termett. A len

kihányták, kimosták, majd szekérre rakva hazavitték. A tóban a kender mérgező anyagától a halak „*megbolondultak*”, majd elpusztultak, azonban ez ritkán történt meg a Karcsában annyi kender soha nem került a vízbe, amely veszélyes lett volna a rájuk, legfeljebb a kenderáztatás közvetlen helyszínén.

A vízi és vízparti növények közül orvosságként alkalmazták a fehér tündérrózsát, illetve a sárga tavirózsát, melyeknek nagy, kerek levelét gyomor- és lábdaganatra, a fekete nadálytő gyökerét pedig csonttörés összeforrasztására és más betegségek gyógyítására, az orsófüvet köhögés valamint köszvény ellen. Vizek partján szedték a harmatkását, vízigyöngyöt. Az égerfát úgy alkalmazták, ahogyan azt a 3. fejezetben leírtam. Az orvosságok receptje pedig anyáról lányra szállt.

Nyáron a Karcsában fürödtek: a férfinép többnyire vasárnap délután, mivel hétköznap elfoglalta a mezei munka. A *vászonnép* (asszonyok, lányok) hétköznap délután, ha munkájuk volt, napszállta után. A gyermekek közül csupán a nagyobbakat engedték el felügyelet nélkül. Abban az időben szinte mindenki tudott úszni. Azokat, akik megfulladtak csáklával húzták ki és hirtelen halálukat rendkívül sajnálták.

Télen megindult a jégvágás, amely során nagy darabokban szállították a jeget a grófi és a bárói birtok, valamint a község vermébe. Amíg a lakások padlózata földes volt, a Karcsa partjáról vitték az agyagot, mindazonáltal az itt található agyagból vetették a falusi cigányok építkezésekhez szükséges vályogot is.¹⁰⁷

Amíg a földesurak meg nem vették a vizes területek nagy részét bárki halászhatott, engedély, vízbérlet nélkül, ennek ellenére nem kereskedtek hallal. Hivatásos halász a faluban alig volt kettő–három, azonban számukra az elsődleges szintén földjük művelése bizonyul, csak azután, – szinte „szabad idejükben” – foglalkoztak halászattal. Főleg olyan eszközöket alkalmaztak, melyeket egyedül is használhattak.¹⁰⁸ Gyalommal egyaránt halásztak, azonban csupán évente 2–3 alkalommal béreltek a karcsai hivatásos halászok.¹⁰⁹ A kifogott halat vesszőből font haltartóban tárolták eladásig – eladták azt a mennyiséget, ami sükségtelen volt számukra, azonban erre nem volt példa. Ritkán fogtak annyi halat, hogy értékesíthették volna a felesleget, ezáltal piacra nem vitték, hanem helyben igyekeztek árusítani. A halat

átlag 4–5, a virágos kender 6–7, a magvas kender nyáron 7–9, tavasszal 9–10 napig, ősszel két hétig is ázott. A sokáig ázott kendervágás, tilolás közben szakadt, az ázatlan a vágáskor keménynek bizonyult, nehéz volt elvágni, kitalolni, de fonás és így vászna is erősebb volt. Az ázó kendert és lent nem őrizték, amíg a vízben volt. In. Nagy 1999: 503–504.

¹⁰⁷ Nagy 1999: 501–505.

¹⁰⁸ Első helyen volt a varsa és az emelőháló. In. Nagy 1999: 495–496.

¹⁰⁹ A karcsai halászok évente tavasszal és ősszel gyalmásztak. Téli gyalmászáshoz több ember kellett, mert a gyalmot a jég alatt vezették el addig a *vékig* (lék), amelyen keresztül kihúzták. Segítségül rendszerint a rokonságot hívták, és ha ez nem lett volna elég, akkor másokat is megkértek. In. Nagy 1999: 496.

hazavitték, s otthon elkészítette a gazdasszony. Megtörtént, hogy amikor az áradás után a víz visszahúzódott a korábban elöntött területen rengeteg hal maradt és azt a falus sertéseivel etették fel.¹¹⁰

A csíkot a sáros, iszapos, sásas helyeken fogták tapogatóval, illetve kosárral, azonban előfordult, hogy puszta kézzel lehetett fogni.¹¹¹ Vízzel telt edényben vitték haza. Karcsán a lecsapolás előtt nagyon szerették, mivel könnyen tárolhatónak,¹¹² illetve elkészíthetőnek bizonyult.¹¹³

A Karcsa sekélyebb részein, valamint a kisebb vizekben fogtak rákot kosárral, illetve szabad kézzel, csupán azokban a hónapokban fogyasztották, amelyekben nincs „r” betű. A nádat télen vágják, amikor a víz befagyott, azonban ha nyáron aszály volt, akkor szintén sor kerülhetett a nádvágásra. Főként háztetők fedésére alkalmazták, viszont készíthettek belőle kerítést, használták az eresz oldalának egyaránt. Az 1872-es tűzvészig a falu minden épülete nádfedeles. Szintén a legkülönbözőbb módokon alkalmazták a gyékényt: sonkolyos kosarat, borsótartót, szakajtót, köpűt készítettek belőle. Ezzel főként a cigányok foglalkoztak.¹¹⁴

1852-ben nagy szárazság volt, amelynek következményeként 1850-ben a Fűzes nevű erdő kiégett, mivel tűzeges rész volt, emiatt pedig sokáig Nagyégésnek nevezték. Ugyanebben az évben nagy árvíz volt, amely leapadásával sok fűzfamagot hagyott hátra. Ez kikelt és belepte a tájat, a báró pedig nem szántatta ki, így megmaradt erdőnek és hosszú ideig kétféleképpen nevezték. Kezdetben Nagyégésként, később a fiatalabbak Fűzesnek mondták.¹¹⁵

Balázs Albert a következőképpen emlékezett vissza: „[...] A Karcsa-tóról kiskoromban hallottam, hogy ez a víz valamikor folyt, erre én figyelmes lettem és mindjárt rájöttem, hogy ő maga mutatta a múltját, mert a tekerületben amit csak azon a néven ismerték, az a hely ahol a falu felé fordul a víz olyan mély volt, hogy a legények ugráltak bele a partról és egy ugrással ellopta őket a víz. A másik feltűnő hely a Nagy magas part volt, ahol mintegy négyméteres fél meredek homokpart volt. E partot később leontogatták s használatba vették úgy, hogy befásították már ahogy lehetett. A volt öreg papunk Máthé Gyula valószínűnek tartotta, hogy

¹¹⁰ Nagy 1999: 496.

¹¹¹ Ha kosárral fogták, letették a vesszőkosarat úgy, hogy a kosár öble a csíkászó felé nézzen. A kosarat körültaposta, vagy körülencelte a sásban vagy sárban a csíkászó, majd felemelte, a csíkot kivette. In. Nagy 1999: 496.

¹¹² Otthon csak egy kis vermet kellett neki ásni, vizet önteni bele, s a beletett csík sokáig életben maradt. In. Nagy 1999: 496.

¹¹³ Megfőzhatték káposztalevesben; elkészíthették úgy is, mint a toroskáposztát, a fejét levágva, belsejét kiszedve cserépből készített csíknýáron meg is sütötték. In. Nagy 1999: 496.

¹¹⁴ Nagy 1999: 499.

¹¹⁵ Balázs 1969: 9–10.

a part alatt, amely már a víz belsejébe esik, hogy ott forrás van. A napjait mindég a határba töltötte, meg egyik darab földje ott volt az úgynevezett Magasparton, tehát nagyon ismeretes volt a part mentivel. Máthé Gyula ugyanis a forrás létét arra alapította, hogy amint figyelte több esetben ugyanazon hely nehezebben fagyott be mint más helyeken.

*Úgy volt azt, hogy 1895 tájba nagyon fel volt duzzadva a Karcsa vize, hát hogy a felső mezőre a szegények földjére ki ne öntsön három legény azon a helyen kivágták a töltést egy éjszaka, hogy inkább az uraság földjére menjen. Váradi Ferenc huszár volt két társával. [...]*¹¹⁶

1903-ban épült egy kisebb kőhíd a mai Főúttal párhuzamosan, ami a Karcsát köti össze a Kiskarcsával, előtte fahíd volt. A Kiskarcsa mentén a katolikus templom előtti partszakaszt Kiskebelnek nevezték, 1930 előtt körül volt árkolva és az árokpárt eperfákkal beültetve, amelyeket formára vágtak valamint gyeppel borította.¹¹⁷ Továbbhaladva találjuk a Karcsa elrekesztését, amely felfogta a víz továbbhatolását – Kodarekesznek nevezték –, az alatta maradó berek környéke a Berekalja.¹¹⁸

A Karcsának volt még egy kitörése, amely a Galambhomok és a Fancsal dűlőket határolta. Ott csupán akkor tört ki a víz, ha rendkívül megduzzadt, azonban mindössze csermelyszerűen, a lakosság Balagbalyványnak emlegette. A területek nevei azonban a tagosítást követően feledésbe merültek.

1912-ben a mélyebben fekvő területeket is feltörték mezőgazdasági célból, ezeken akkor már fűfélék sem nőttek, ugyanis az előző évek meglehetősen szárazak voltak. 1913 júliusában esős idő következett, mely olyan mértékű volt, hogy a földeken a szalmaszálakból megrakott keresztet az alacsonyabb részekre víz alá kerültek, ezeket az emberek magasabb helyre hordták szárítani. A kapás földek hasonló helyzetbe kerültek.¹¹⁹

Az eddigiek során képet kaptunk arról, milyen volt az emberek és a víz kapcsolata, viszont a Bodroghöz nem csupán természet-földrajzilag és történetileg hasonló a többi vizes tájhoz. A településektől távol a nádasokban élt egy társadalmi réteg, melynek foglalkozása mára teljesen eltűnt.

¹¹⁶ Balázs 1969: 16–17.

¹¹⁷ Egy tábla jelezte: Erzsébet Királyné emlékére 1898. In. Balázs 1969: 18.

¹¹⁸ Rendezve, ligetesítve volt. Körülültetve orgonával, körül járdaszerűre kivakarva, a lakosság Olga-liget néven ismerte. In. Balázs 1969: 18.

¹¹⁹ Balázs 1969: 16–19.

5.2. Pákász életmód

Az életforma szoros kapcsolatban állt a természettel, így a mindennapok tevékenysége egyaránt ehhez igazodott. Nehéz és szigorú világ volt ez, ahol keményen dolgoztak, illetve minimális kényelemben éltek. Ennek ellenére számos hagyományt örökítettek generációkon keresztül.¹²⁰

A megművelhető területek csekély mennyisége oly módon befolyásolta a lakosságot, hogy az alap – településekhez kötődő – foglalkozásához közvetlenül kapcsolódott a termelő munkát kiegészítő gyűjtögetés, illetve a különféle zsákmányoló tevékenységek valamelyike.¹²¹

Az árvízmentesítések előtt a hatalmas kiterjedésű vízivilág a maga évezredes háborítatlanságában élte sajátos életét.¹²² A Bodrogek köz jellegzetes alakja volt egykor a gyűjtögető, vadászó, halászó életmódot folytató pákász.¹²³

A mocsár és árvíz járta terület, valamint a nagy kiterjedésű nádas jó lehetőségnek bizonyult a földnélküli zselléreknek, hogy a járhatatlan ingoványokhoz alkalmazkodva gondoskodjanak megélhetésükről. Távol a településektől a földesúrtól és a hatóságoktól háborítatlanul éltek. Szűcs Sándor *A régi Sárrét világa* című könyvében a következőket olvashatjuk: „[...] *A pákász birtokba vette végtelen nád rengetegének valamelyik kis porongját, azaz szárazulatát, kunyhót épített rá, és az emberi közösségből kiszakadva, ott élte le az egész életét. Sehol se tartották számon, mert nem is lehetett. Adót nem vetettek ki rá, dézsmát nem szedtek tőle, jobbágyrobotot nem végzett. Többségük magányos, nőtlen ember volt. Ha családos volt, akkor együtt lakott feleségével, gyerekeivel, a lápbeli, rétbeli tanyán. [...]*”¹²⁴

A pákász lehetőleg olyan helyen ütött tanyát, amely kellő távolságra volt a lakott területektől. Ha idegen tűnt fel, arról tudta, hogy meglehetősen eltévedt, vagy nem akart többé visszamenni a falujába. Nyáron egyik helyről a másikra vándorolt. Állandó telephelyeitől, téli szállásuktól 30–40 km-re is eltávolodtak a lápon. Az őszi hideg idő beálltáig 1–1 helyen öthet hétig telepedtek meg, amelyeket teljesen feléltek. Nádból készült egyszerű kunyhóikat legtöbbször szárazulaton állították fel, viszont az ingó lápon szintén ellaktak. Ügyeltek arra,

¹²⁰ Selmeczi 2009: 7.

¹²¹ Dankó 1986: 23.

¹²² Selmeczi 2009: 11.

¹²³ Az elnevezés feltehetően onnan ered, hogy ők gyűjtögették az egykor a párnák, dunnák kitöméséhez, valamint a tüzesiholáshoz nagy keresletnek örvendő pákát, a gyékény pelyhes buzogányát. – Nagy-Sárréten rétes embernek, Szeged vidékén gúnyosan nádlacinak hívták. In. Selmeczi 2009: 11.

¹²⁴ Selmeczi idézi Szűcsöt In. Selmeczi 2009: 12.

hogy kunyhóikat egymástól több kilométer távolságra állítsák fel, tiszteletben tartva egymás megélhetési területét. A téli, tartós földkunyhóikat a nagyobb területű szárazulatokra építette, jellemzően annak oldalába, hogy a zord téli szelektől védve legyen.

Az ingó lápon háromágú bottal járt, hogy az ingoványos talajba bele süppedjen. Máshol zsombékról zsombékra lépegetve – *bogdácsolva* – jutott előre. A kiszáradó helyeken a dágványok – *süppedékes helyek* – miatt ügyelni kellett, ugyanis ezek latyakkal telt, a természet által alkotott, kútmélységű gödrök voltak, amelyeket éppúgy benőtt a fű, a gaz, mint a környezetüket. Aki beleesett, nem látta meg többé a napvilágot. Családjával gyűjtögette az ehető mocsári, illetve gyógynövényeket, a vad madarak tojását, tollát, a piócat és a teknősbékát.

Evőkanaluk kagyló volt, amire nyelet rögzítettek. A villát nádból vagy a kanalasgém csőréből formázták meg. Edények jó részét a maguk által termesztett lopótökből, kobaktökből állították elő. Az ivóvizet az erre a célra kialakított nádszálon szívták fel a lápból.¹²⁵ Az ilyen víznyerő helyeket, az úgynevezett lápi kutakat rendszerint megjelölték. Tüzet két fa összedörzsölésével vagy vasdarabbal, kovával és taplóval gyújtottak.¹²⁶

A vízen nádtutajjal, lapos fenekű formátlan ladikkal, vagy csónakkal közlekedtek, amelyet a sekély helyeken hosszú rúddal hajtottak, ezen kívül jellegzetes szerszámuk még a nádvágó kasza és a lápmetező ásó.¹²⁷ Maguk készítette, varsával fogták a réti csíkot. Az ezzel foglalkozókat csikászoknak nevezték.¹²⁸ A halakat a falusi és városi piacokra vitték eladni.

A pákászok vadházasságban éltek, nőtársaik olyanok, akiket a falusi közösség kitaszított. A 19. század végén többen közülük nem tudta a saját életkorát és nem volt megkeresztelve. Gyermekük közül nem mind folytatta apjuk mesterségét, halásznak vagy pásztornak álltak. Szintén ezt a foglakozást választották, akik a mocsarak lecsapolását követően kiszorultak környezetükből.

A pákászok egy szűk rétegét képezték az úgynevezett darvászok, akiket a legtöbb tisztesség, becsület övezett. Tavasszal bejárta a mocsár legrejtettebb költőhelyeit. Ha darufészket talált, megvizsgálta a tojásokat és tudta mikor kell visszajönni a fiókákért, amelyeket azután felnevelt.

Gyakran fogott felnőtt egyedeket – füves részeken rakta ki a madárfogó hurkokat –, amelyeket otthon megszelídített, különféle apró ügyességekre tanított, ezáltal kunyhója körül,

¹²⁵ A tőzegrétegen átdugva addig nyomták le, amíg elérték a tiszta vizet. In. Slemeczi 2009: 14.

¹²⁶ Slemeczi 2009: 13–15.

¹²⁷ A lápos talajt vágják fel ott, ahol tiszta vízhez akartak hozzájutni, vagy ahová a halfogó varsájukat állították le. In. Slemeczi 2009: 15.

¹²⁸ Valójában pákászok voltak, vagy legalábbis a hozzájuk hasonlóan éltek, ugyanis egész életükben a lápot „*bogdácsolták*”, azonban tevékenységük egyedül a halfogás volt. In. Slemeczi 2009: 15.

az udvarán egész falka élt belőlük. A szelídített vagy felnevelt darvakat eladta. Sohasem fogott lőfegyvert a kezébe, a madárra való lövöldözést súlyos bűnnek tartotta, ami nagy szerencsétlenséget hoz elkövetőjére.

A darutoll keresett portéka volt. Egykor minden pásztor, tehetősebb gazdalegény kalapjának díszeként ismerték. „[...] Még az idősebb emberek is darutollat tűztek kalapjuk mellé, ha jelezni kívánták, hogy nem adták be derekukat a múltó esztendőknél [...]”.¹²⁹ A drágán szerzett árut gondosan őrizték, sőt végrendelkeztek is róla. Szükséges volt gondozni, ugyanis az idő megkékítette.¹³⁰

A lápokban, mocsarakban élő halfajták sokféleségéről több 19. századi leírás szól. A halászatnak két egymástól elkülönülő formája alakult ki az évszázadok során: 1. a rétek, lápok és az árterületek kishalászata, amely kapcsolatban állt a pákász életmóddal, 2. a nagyvizek halászata, amelyben a halászcéhek, a szervezett munkavégzési formái játszottak meghatározó szerepet. Dolgozatomban az előbbihez tartozó eszközöket, halfogási módokat szemléltetem.

A kézzel való halászathoz nagy tapasztalatra, a halak természetének ismeretére volt szükség. A horgászást a kezdetektől alkalmazták a halászok, pákászok és a földművelők egyaránt. A horog számos változatát ismerték, amelyet a halak fajtájához igazítottak csalétekkel együtt. A sekélyebb vizekben tapogatót használtak. Az egyszerű emelőhálót – *kullogó vagy teszi-veszi* – hosszú rúdra kötve a vízbe merítették, majd kis idő elteltével kiemelték. A kör alakú dobóháló peremére körben ólomnehezékeket rögzítettek, így a vízbe dobva kiterült és elmerült, majd a közepén rögzített kötéll húzásával zsákszerűen összezárult. A halfogás egykor legelterjedtebb módja a csapdaállítás volt. A csónakot egyetlen fatörzsből vájták ki, majd fejszével, bárddal megfelelő alakúra faragták. A 19. század végétől azonban a deszkából készített könnyebb csónakok kiszorították.¹³¹

A folyószabályozások miatt jelentősen csökkent a halállomány, ezért törvény korlátozta a halfogást,¹³² melynek megszegését szigorúan büntették. A fegyvernélküli madárfogás egy különös módját alkalmazták a Bodroghözben, illetve a Nagysárrét hajdani mocsaraiban. A pákászok sokfelé nyakig elmerültek a vízben, a fejükre egy félbevágott tökhéjat húztak, amelyre a szemüknek megfelelő helyen két kis nyílást vágtak. A vízimadarak kíváncsiságát felkeltette a vízben lebegő tök, és a közelébe úsztak. A pákász a túl közel merészkedő madár lábát elkapta, villámgyorsan lerántotta a víz alá, ahol kitekerte a nyakát, majd az övébe

¹²⁹ Selmeczi idézi Szűcsöt In. Selmeczi 2009: 17.

¹³⁰ Krétaporral mosták, gőzölték, fésülgették, így megtartotta hamvas színét, lengő hajlékonyságát. In. Selmeczi 2009: 15–17.

¹³¹ Selmeczi 2009: 18–26.

¹³² Meghatározták a tilalmi időt, amikor nem lehetett halászni, eltiltották egyes szerszámok használatát, valamint a kisebb vizek korábban megengedett szabad halászatát. In. Selmeczi 2009: 32.

akasztotta.¹³³ A vízimadarak fogásánál emellett a huroksort kedvelték,¹³⁴ illetve hálót és a lépet.

A pákászok életmódbeli sajátosságairól Selmeczi Kovács Attila, Ecsedi István és Szűcs Sándor munkássága mellett Balassa Iván *Lápok, falvak, emberek* című művéből olvashatunk Bodroglak vonatkozásában. Azonban ennek a környezethez alkalmazkodó társadalmi rétegnek a nevével nem találkozunk Karcsa vonatkozásában. Balassa írja le, hogy a faluban nem ismertek ilyen nevű foglalkozást. Ennek ellenére a karcasaiak, mind alkalmazták a pákászok módszereiből néhányat annak következményeként, hogy a vizek által folyamatosan körbezárt település a földművelés kiegészítésének céljából végezte ezeket a tevékenységeket. A különbség csupán annyi, hogy a lakosság a falu belterületére mindig visszatértek.

A 19. század közepéig az Alföld rétjei, lápvidékei a településeken egyedül az állattartást tették lehetővé. Csapadékos időjárás esetén, az árvizek tengerré változtatták a határt, elvonulva pedig rengeteg vadvizet hagytak maguk után, ami kedvező volt a kövér füves rétek számára. Az emberek számára lápok, mocsarak szárazulatain folytatott rideg állattartás adott elsődleges megélhetést, élelmüket a vizek halászatával, a mocsárvilágban végzett gyűjtögetéssel biztosították, a szükséges gabonához pedig vásárokból jutottak hozzá.¹³⁵ Az egyre növekvő népesség, a mezőgazdasági területek hiánya azonban elindított egy folyamatot, mely a változást hozta a bodroglaki életébe.

¹³³ Az ügyes pákász egész falka vízimadarat összefogdoshatott egy helyben állva, csupán arra kellett figyelnie, hogy minél gyorsabban elnémítsa áldozatát, így a többi madár nem rebbent szét. Ezt a technikát nemcsak a hazai lápok pákászai gyakorolták, hanem Kínában éppúgy ismerték, mint az amerikai indiánok. In. Selmeczi 2009: 41.

¹³⁴ A káka, sás között a vadkacsa, szárcsa közlekedő útjainak két oldalán leszúrt karókra dohányzsineget feszítettek ki, amelyről egymás mellett sűrűn fonott drót- vagy lószórhurkokat lógattak a víztükör fölé. In. Selmeczi 2009: 49.

¹³⁵ Selmeczi 2009: 141.

6. Vízrendezések

Zemplén vármegye történetében jelentős részt képviselnek a harcok, melyeket a gazdasági érdekek szolgálatában, a víz ellen folytatott. A Tisza, Bodrog, Latorca, Laborc, Ondava és Tapoly folyók áradásai csak a kiemelkedő homokhátságot, a „gerindeket, gorondokat” hagyták szárazon, mivel tavaszi hóolvadás idején tengerré változtatták a sík területeket, az árvíz elvonulása után pedig a mélyedésekben óriási tavak maradtak.¹³⁶

Ennek megváltoztatására az 1620-as besztercebányai országgyűlés a következő határozatot hozta: „[...] a leleszi konventnek a királyi kincstárra átszállott jövedelméből a Tisza és a Bodrog folyók kiáradásait szabályozzák [...]”.¹³⁷

A Tisza szabályozása érdekében az első lépést Rákóczy György tette meg 1646-ban. Velencei és belga mérnökökkel tervet készíttetett, amely Tárkánynál a Tisza vizét a Karcsa medrébe vezette, így ezt az eret használta hajóútként, így a sót kevesebb veszéllyel lehetett Tokajig szállítani.

„[...] annyira el szokta az egész Bodrog Közt, és ezen Cigánd Határt is borítani az árvíz, hogy igen kevés hasznát vehetik a szegény Lakosok a magok szántóföldjeiknek. [...]”¹³⁸

Az 1722-es országgyűlés kezdett el a Tisza-szabályozásának kérdésével foglalkozni, azonban több mint egy évszázadon keresztül nem történt semmi. Végül gróf Széchenyi István intézkedései vezettek előbbre: 1846-ban beutazta a Tisza-völgy nagyobb részét az egyes társulatok létrehozásának céljából. Ekkor alapította meg a gróf Mailáth Antal – akkori főkancellár – közbenjárásával Leleszen megtartott ülésén a Bodrogközi Tiszaszabályozó Társulatot, illetve beolvasztotta a központi Tiszavölgyi Társulat keretébe az Ondava-Tapolyi Egyletet, melyből később a Felső Bodrogi Vízsabályozó Társulat lett.¹³⁹ Működésük hatására indult meg a vízzel való küzdelem hosszú folyamata.

¹³⁶ Mailáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹³⁷ Nagy 1994: 4. (Gulyás J. – Kántor M. 1993. i. m. 175. 1.)

¹³⁸ Jávor K.-t idézi Nagy Géza In. Nagy 1994: 4–5.

¹³⁹ Mailáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

6.1. Folyószabályozás

Az ármentesítések előtti Bodrogtóban a Hosszúrét magasabb szélein, szigetein, a területet határoló két folyó magasabb partjain számos falu települt, viszont a közepe, lakatlan.¹⁴⁰ Ennek oka a folyók gyakori áradása, amelyek következményeképpen a vidék gazdaságilag alig volt kihasználva.¹⁴¹ A 18. század végén és 19. század elején a lakások a víz erejének felhasználására nagyszámú malmot létesítettek, és a helytelenül megépített malomgátak lettek az árvizek okozói.¹⁴²

Emiatt a megélhetéshez szükség keletkezett arra, hogy az emberek a falvak határán, illetve a tájegységen kívüli azzal szomszédos területeket mezőgazdasági céllal igénybe vegyék, ugyanis annak ellenére, hogy a Bodrogtóban a víz meghatározó földrajzi tényező volt, az itt kialakult életmód, táji kultúra szempontjából mégis a megtelepedést jelentő falvak, mezővárosok kialakulását, a terület benépesítését biztosító bármilyen szűk területre szorítkozó földművelés a lényeges.¹⁴³ Azonban ez a fajta táji munkamegosztás a széleskörű kapcsolatteremtést, és -tartást szolgálta.¹⁴⁴

Erről egy 1749-es feljegyzésben a következőket olvashatjuk: „[...] tovább a magok határokról nem élhettek a Lakosok, hanem kénytelenítették T. Szabolcs Vármegyében járni szántani és vetni mikor TT Csákvári István Úr 1749-be idejött Predikatornak... mikor az aratók elmentek aratni a Kótai vagy Kereszturi földre, a Predikatornak is el kellett menni, és a hallgatóknak ott kellett imádkozni mindennap, mint itthon, és ott hordták osztán rakásra a Predikatorét is [...]”¹⁴⁵

Báró Reviczky Ferenc 1831-es naplójában ír le egy bodrogtői árvizet:

„[...] vízre se emlékeztek olyan nagyra a régi üdöket Jedző könyvek is a millyen éppen Húsvét másod napján érkezett ide a Nagy – Rozvadi Határra, sőt be a faluba is... az úgynevezett Pallagtsa nevü nagy Tó ellepvén a víz a Lápot... a Hegy allya felé mind nagy Tengernek látszott, csal Pátzin és Czigánd látszott ki a Habok közzül, mint valami parányi kis szigetek [...]”¹⁴⁶

A folyamatos árvízveszély, a kevés megművelhető terület miatti belső migráció megoldásának érdekében kezdték meg a fentebb említett munkálataikat a társulatok. Ezek

¹⁴⁰ Dankó 1986: 22.

¹⁴¹ Nagy 2002: 11.

¹⁴² Dóka 1977: 108.

¹⁴³ Siska 1986: 10.

¹⁴⁴ Dankó 1986: 23.

¹⁴⁵ Jávorka K.-t idézi Nagy Géza In. Nagy 1994: 5.

¹⁴⁶ Br. Reviczky Ferenc naplójából idézi Nagy Géza In. Nagy 1994: 6–7.

közül a Bodrogi Tiszaszabályozó Társulat célul tűzte ki a Tisza, Bodrog és Latorca folyóktól határolt Bodrogköz ármentesítését.

Első elnöke Szógyényi Imre bodrogszögi birtokos lett, a műszaki teendőket pedig a Nagytárkányban felállított tiszai II. folyamosztály m. kir. mérnöki hivatala látta el.¹⁴⁷ A rendelkezésre álló anyagi eszközök csekélysége miatt azonban¹⁴⁸ az 1848–1849. évi időszakban a munkálatok szüneteltek és csupán 1885-től kezdte meg tényleges tevékenységét, elnöknek pedig báró Sennyey Pált választották, aki legfontosabbnak a tiszai és bodrogi töltések kiépítését tekintette. Azonban akadályokba ütköztek: egyrészt az érdekeltség közönye okán, másrészt sokan helyeselték a javaslatot,¹⁴⁹ miszerint a tiszai töltések egyelőre Cigándig épüljenek ki és a magaslatokat, mint védvonalat felhasználva a bodrogi töltésekhez bekapcsolva a Bodrogköz alsó része nyílt ártér maradjon. Csupán a felszólalások, tanácskozások, illetve központi felügyelőség nyomására határozta el a társulat 1857-ben a töltések építését, amelyek 1859-ig egészen Tokajig elkészültek. Azonban nem csupán az építkezések jóváhagyása okozott nehézséget. Észrevették mennyi a pénzügyi szükséglete a munkálatoknak, így kölcsönt vettek fel a cs. kir. osztrák nemzeti banktól záloglevelekben.¹⁵⁰

Az 1860. évi árvíz átszakította a bodrogi töltést, így ismét előntötte a Bodrogköz alsó határait. A vízszint magasságát növelte, hogy Csap község fölött a beregmezei töltéseket átszakította a Tisza, ami átömlött a Latorcába és a Bodrogba. Az ez évben tartott választmányi ülésben panaszt emeltek a kormánynál a szabályozás szervezete ellen, hibásnak és összefüggés nélkülinek jelezve azt. Rendkívül fontosnak tartották a bodrogi és beregmezei

¹⁴⁷ Megtervezte a tiszai átmetszéseket és védtöltéseket, mely utóbbiaknak felépítése a társulat feladata lett. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tizaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁴⁸ 1848-ig csak Nagytárkány, Agárd és Leányvár községek határában készülhettek el. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tizaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁴⁹ Paleocappa olasz mérnökét. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tizaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁵⁰ 1.600.000 forintot 7%-os törlesztéssel Ez évben szervezték a tisztviselői kart is: felügyelő-mérnök, számvevő, pénztáros és irattárnok. Az 1860-ban tartott közgyűlés megállapította az ártéri alapszabályokat, illetve elrendelte az új osztályozást, az ártéri telekkönyv szerkesztését. A mentesített árterület kiszámításánál azonban az adókataszteri telekkönyvet vették alapul, mivel a műszaki ártérfejlesztés sokba került volna és a jelentéktelen kiterjedésű árvízmentes területek közlekedési szempontból szintén értékesebbé váltak a szabályozással. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tizaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

töltések megerősítését, valamint a sárospataki és tokaji mederszorulatok kibővítését és a még hiányzó tiszai átmetszések kiásatását Cigándtól lefelé. Tanácskoztak a Latorca Tiszába való vezetéséről, amely azonban nem valósult meg.¹⁵¹ A következő évben a tiszai árvíz a Bodroγκöz több mint felét elöntötte. Levezetését követően ismét a töltések magasabbra emelését és megerősítését határozták el.¹⁵² Ekkor kezdett a társulat a csatornázás kérdésével foglalkozni, hogy a beözönlött árvíz biztosan levezethető legyen. Hegedűs Pál mérnök készítette az első lecsapolási tervet, és Hauzer Károly felügyelő-mérnök tervezte a két első faszilipet Füzesérnél és Törökéknél, az 1862-i árvíz azonban mindkét zsilipet elsodorta. 1863-ban aszály volt, amely megbénította a társulatot.¹⁵³

Az 1865-ös téli árvíz elárasztotta Bodroγκözt Cigándtól Vissig.¹⁵⁴ A társulat látva a mintegy másfél millió forintnyi befektetés eredményét indítványozta egy felségfolyamodvány felterjesztését. A kiküldött bizottság vezetője, Wallandt Henrik építészeti felügyelő, a Csap melletti töltések megerősítését javasolta, a tiszai töltések padkákkal való ellátását, valamint ezekhez a közmunkaerő felhasználását. Javulás azonban mégsem történt.

Az állam beavatkozása a társulatok ügyeibe 1866-ban történt meg. Kinevezték Ürményi Józsefet a Tiszaszabályozás kormánybiztosává, illetve az év végén tartott közgyűlés báró Sennyey Pál helyébe báró Sennyey Lajost választotta elnöknek, mellé pedig választmányt szervezett,¹⁵⁵ élén Évva Andrással.¹⁵⁶ Semtzer Sándor nagytárkányi osztálymérnök a

¹⁵¹ Csupán kísérletezés volt, ugyanis a problémát kizárólag a bodrogi oldalon keresték. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodroγκozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁵² A Zalkod – Tokaj – Viss közötti védvonal helyett a vissi keresztöltést építették ki és ennek következtében Liszka, Kisfalud, Keresztúr, Zalkod és Timár községek a további védelemben nem részesültek, a társulat kötelékéből kiestek. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodroγκozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁵³ A bajok enyhítésére a kormány 200 000 Ft-ot ajánlott fel segítségül, azonban az összeg majdnem felét csak az 1865-ben folyósították. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodroγκozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁵⁴ A töltésszakadásokat ez alkalommal a Karád fölötti jégtorlódások okozták. A helyzet tarthatatlanságát fokozta a megrekedt vizek lebocsátására tett intézkedések sikertelensége. In. Maliáth kiadás éve: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodroγκozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁵⁵ 7 rendes és 7 rendkívüli tagból állt. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodroγκozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁵⁶ Az állam a társulatot az inséges alap maradványából 138 926 Ft segélyben részesítette és a sárospataki töltésnek költségét 40 000 Ft értékben elengedte. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen:

szabályozás megoldására új tervek készített. Ennek ellenére az 1867. évi árvíz a tiszai töltéseket átszakította Leányvárnál és Cigándnál. Ismét a kormányhoz fordultak támogatásért, gróf Mikó Imre közmunka és közlekedésügyi miniszter által kiküldött szakközegek új tervek készítették.¹⁵⁷

Az 1869. évi árvizek azonban ismét kiszakították a töltéseket,¹⁵⁸ így nyilvánvalóvá vált, hogy a problémát az árvízvédelem hiányos berendezése jelentette.¹⁵⁹ 1871–1874. között épült – Viss község közelében – a törökéri zsilip, faragott és termésköböl betonlapra.

1872-ben a közgyűlésen gróf Bombelles Lajos és Besseney Gábor került az eddigi társulati és választmányi elnökök helyébe, tizenkilenc tagú választmánnyal. 1876-ban rendkívül magas árvíz volt, mely különösen a Bodrognál több helyen elérte a töltések koronáját és a nagy viharok idejében erősen ostromolta a védőműveket. Ennek ellenére a társulat először tudott megküzdeni az árvízzel, levonulása után pedig kijavították a megrongált töltéseket.¹⁶⁰ Azonban 1878 decemberében az árvíz átszakította a töltéseket Agárdnál és a Bodrognál legnagyobb részét mocsarakká alakította, az ártérbe szorult vizek pedig a vissi keresztöltésnél levő átvágáson és a törökéri zsilipen csak részben voltak lebocsáthatók.¹⁶¹

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tizaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁵⁷ A töltésemelési munkák költsége 1 048 900 Ft-ra és a még szükséges partvédművek és átmetszéseké 846 000 Ft-ra határozták meg. Az országgyűlés azonban a társulatok részére csak 300 000 Ft-ot állapított meg, melynek fele része a Bodrognál jutott. A társulat ennek ellenére folytatta pénzügyeinek rendezését. Az osztrák banknál lekötött záloglevelek egy részének értékesítésével nyert 578 868 Ft összeget az adósságok és hátralékok kifizetésére fordította és az egyes birtokosoknál levő 378 117 Ft értékű követelésből tartalékalapot teremtett. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tizaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁵⁸ A kis- és nagycigándi, agárdi és leányvári határban. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tizaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁵⁹ A kormány ezzel szintén meggyőződött arról, hogy sikertelenség a hiányos berendezés következménye, így az országgyűléstől a társulatok részére megszavazott 1 600 000 Ft-ból ismét 722 367 Ft-ot biztosított a bodrognál építkezésekre, melyeknek végrehajtása állami vezetés alatt, vállalkozókra lett bízva és a társulat eközben dolgozhatott belügyeinek javításán. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tizaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁶⁰ Az államtól kapott 50 000 Ft kölcsönből és a társulati tagokra kivetett 40 000 Ft összegből. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tizaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁶¹ Az 1879-es közgyűléseken a társulat tizenöt évi adómentességet kérelmezett a kormánytól a használhatatlanná vált területekre. A legsürgősebb intézkedések megtétele céljából végrehajtó bizottságot

1880. januárban a közgyűlés báró Sennyey Pált választotta meg elnöknek, az alelnök Diószeghy János lett, a választmányi tagok számát pedig huszonnégyre emelték. Tervezetek készültek a töltések az addig ismert legnagyobb árvíz színénél egy méterrel magasabbra emeléséről, szabványszerű kiépítéséről, a megrongált törökéri zsilip kijavításáról és a belvizek levezetéséről.¹⁶² Megkezdték a sárospataki határon átvonuló, a Törökérhez kapcsolódó csatorna kiásatását és a tiszai töltések Csap – Cigánd közötti szakaszának megemelését.¹⁶³

1881-ben az árvíz már nem érte készületlenül a társulatot. Elvonult anélkül, hogy kárt okozott volna. A műszaki teendők vezetésére Révy Géza Viktort választották meg főmérnöknek, aki hozzáfogott a társulat műveinek fejlesztéséhez.¹⁶⁴

Eközben figyelmük a belvizek rendezésére irányult, ugyanis nem volt töltésszakadás, mégis több mint 70 000 hold terület került víz alá az esőzéstől, hóolvadástól és a talajvizektől, ezért épült 1883-ban a Karád alatti nagy tiszai zsilip, beton-alapon, faragott és termésköböl.¹⁶⁵

A társulat kiegyezett a latorca-menti községekkel – felmentették őket a csatornaköltségek viselése alól, amíg azok ki nem épülnek – valamint a csatorna- és töltésepítések 1884-ben befejeződtek.¹⁶⁶

szervezett és 200 000 Ft kölcsönelőleget szavazott meg. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁶²A mederszabályozási munkálatokhoz sorolhatók 1880-tól a partok megkötése, a partszaggatások megakadályozása céljából alkotott védőművek: a Csap körül történt mederrendezés, az ugyanitt emelt farakatos partvédőmű, a Leányvár fölött emelt farakatos partvédőmű, valamint a csermelyi, karádi, vencesellői, balsai, kenézlői és tokaji partvédőművek. Ezek közül a csapi mederrendezés, a karádi és tokaji védőműveket az államkincstár költségén a Tokajból 1893-ban Sátoraljaújhelybe helyezett m. kir. folyammérnöki hivatal, a csapi, leányvári és kenézlői védőműveket saját költségén, a csermelyieket, vencesellőieket és balsaiakat eddig állami hozzájárulás mellett, a Bodrogközi Tiszaszabályozó Társulat építette ki. Mindezek összesen mintegy 350 000 koronába kerültek. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁶³Az 1880. októberi választmányi és közgyűlés 2 400 000 Ft kölcsönt szavazott meg, melyből az ínséges kölcsön kivételével, az összes tartozást kifizették, és a hátralékból 192 175 Ft 69 krajcárnyi tartaléktőkét alapítottak. Ezúttal leszállították a latorca-menti községeknek az ártéri terhekhez való hozzájárulását. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen:

¹⁶⁴ Az 1882-ben védőműveibe befektetett alaptőke és az átlagos évi fenntartási kiadások után a társulat évenként 69 753 Ft 94 krajcár adóvisszatérítésben részesült. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁶⁵ Az 1884. februári választmányi és közgyűlés az építkezéseknél még szükséges kiadások fedezésére 600 000 Ft újabb kölcsönt szavazott meg. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁶⁶ Az újból befektetett alaptőke után az adóvisszatérítés 18 565 Ft-ban állapították meg – a társulat éves bevétele 88 319 Ft 85 krajcárra emelkedett. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/>

Az 1886. júniusi közgyűlésen a főrendiházi elnökké és országbíróvá kinevezett és ezért visszalépő báró Sennyey Pál helyébe gróf Mailáth Józsefet választották elnöknek.

Az 1888-ban bekövetkezett áradás a több mint húsz mérföld hosszú töltéssel védett Bodroghözt ostromolta. Helyenként egy méterrel meghaladta az előző évek legmagasabb vízszintjét, így az addigi teljesen biztos vízvásztó magaslatok koronáját megközelítve, majd meghaladva, igyekezett az egész Bodroghözt elönteni, azonban az érdekeltség, élén a társulati elnökkel, addig munkálkodott a közveszély elhárításán, míg az árvíz el nem vonult.¹⁶⁷ Ezt követően a társulat gondja az alacsony töltések felemelése és a védvonalul szolgáló természetes magaslatokkal való összekapcsolása lett.¹⁶⁸

1889-ben a közgyűlés alelnöknek báró Sennyey Miklóst választotta.¹⁶⁹ 1891-ben a közgyűlés elfogadta, a társulati elnök javaslatára, a telefon bevezetését, amely az átalakulás egyik jelentékeny tényezője, különösen Bodroghözben, ahol az örök és felügyelők lakásai a legtöbb helyen a községektől távol esnek és postai összeköttetés hiányában, a legsürgősebb ügy is későn volt elintézhető.¹⁷⁰ Az 1893. februári közgyűlés alkalmat adott a társulatnak arra, hogy pénzügyi viszonyait rendezhesse.¹⁷¹

[1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodroghozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/](#), letöltés 2019. márc. 22.

¹⁶⁷ A legváltóságosabb helyzetbe a Tice és Latorca mentén fekvő községek jutottak, a melyeket a felső vizek szabályozását megelőző időszakban ritkán fenyegetett árvízveszély, hogy még a régi megyei töltések gondozásával is felhagytak. Az 1888-i árvíz Bolyban és Zétényben egy méterrel volt magasabb a megyei töltések koronájánál. Rad teljesen körül volt zárva, hasonlóképpen Szentmária, ahol az épületek összeomlottak. Zétényt is csak ladikon lehetett megközelíteni és az árvíz még a község magasabb részén épült gróf Klobusiczky-féle kastélyba is ellátogatott. In. Mailáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodroghozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁶⁸ Megkezdte a töltéseknek 0.5 m magas fejelését és a csapi kapocs-töltés körül intézkedéseket. In. Mailáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodroghozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁶⁹ 1890-ben a társulat pénzügyi helyzete miatt. Vagyona 63 000 Ft-ra apadt, a hátralék ellenben 274 000 Ft-ra nőtt. Miután ez időben a társulat kölcsöneinek konvertálása nem lett volna célszerűen végrehajtható, a földművelésügyi minisztérium engedélyezte, hogy a már elrendelt töltésemelési munkálatokat egy időre elhalasszák. In. Mailáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodroghozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁷⁰ A társulatnak 205 kilométer hosszú telefonhálózata volt, huszonegy állomással. In. Mailáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodroghozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁷¹ A társulat elnöke, figyelemmel kísérve a pénzpiac árhullámzásait s megragadva az értékek hirtelen felszökkenése által kínáló kedvező alkalmat, javasolta és a közgyűlés elhatározta állami kölcsöneinek konvertálását, illetve a védőtöltések emelése céljából szükséges költségek fedezésére új kölcsön felvételét, azon az alapon, hogy az összérdekeltségre nézve, az eddigi 180 000 Ft évi annuitáson felül, egyéni kivetés útján

6.2. Mocsárlecsapolás

Az 1893. októberben tartott közgyűlés elhatározta, hogy a társulat székhely Sátoraljaújhelyről Királyhelmecekre kerül. Eközben megkezdték a töltések megemelését, az 1888-as vízszinttől egy méterrel magasabbra. Felépítették a hiányzó felügyelői lakásokat és őrházakat; a fontosabb fatiltókat betontiltókra cserélték; vas-vízmércéket állítottak fel; fejlesztették belvízlevezető csatornák hálózatát és felépítették királyhelmecei székházat.¹⁷²

Az 1895-ös választmányi ülés az igazgatói állást betöltetlenül hagyta.¹⁷³ Az ez évi árvíz, amely komoly munkát és sok kiadást okozott azonban meglepő gyorsasággal segítette elő a Bodrogszék további fejlődését.¹⁷⁴

A belvizekre ható tényezők kedvezőtlenek voltak. – A csatornák hóval és jéggel borítva nehezen működtek, illetve a föld árja szintén jelentkezett, így a hosszú ideig zárva tartott zsilipek miatt a tavakban és mélyedésekben a víz hosszú ideig állt a Bodrogszékben. A víztartó medencéül szolgáló Karcsa-érben a felsővidékről lehúzódó víztömeg – amely az örösi, géresi és pácini határokon nagy területeket foglalt – következtében kiöntése erélyes beavatkozás és védekezés mellett vált meggátolhatóvá. A csatornázási rendszer már nem volt képes kielégíteni a szükségleteket, ugyanis a mély fekvésű mezőgazdasági területeket elöntötte a víz. A Bodrogszék nem alkalmazkodhatott többé a belvizekhez, így a társulat elérkezettnek látta az időt, hogy megtegye második fontos lépését, a mocsár lecsapolást.

magasabb teher ne háruljon. A kölcsön a földhitelezéssel kötött meg, 96%-os árfolyamú záloglevelekben, 4,75%-ot számítva kamatra és tőketörlesztésre. E konverzió a 413 700 Ft tartalékalap meghagyásával és az összes adósság kifizetése után, a társulatnak 743 096 Ft-ot eredményezett, melyhez hozzászámítva készpénzt, a kint levő hátralékokat és egyéb követeléseit, összes vagyona 1 108 466 Ft-ra emelkedett. A 4 137 800 Ft kölcsön egy évi annuitása 196 545 Ft 50 krajcár volt. Erre az ötven év alatt félévenként való utólagos részletekben visszafizetendő összegre, egyéni kivétel útján, 180 000 Ft folyt be; az ezen felül maradó összeget pedig a társulat az adóvisszatérítésből, illetve a tartalékalap kamatszelveiből fedezte. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tizszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁷² Négytagú építési bizottságot szerveztek. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tizszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁷³ Az intézkedések összes számai különben is az elnök kezében vannak összpontosítva. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tizszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁷⁴ Az áradás március 7-én vette kezdetét, amikor a zsilipek kapui lezárultak. Lassan emelkedve, április 8-án érte el a legmagasabb állását és csak május 2-án apadt le annyira, hogy a zsilipeket felnyithatták. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tizszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

1895-ben a közgyűlés báró Sennyey Miklós alelnök indítványozására tervbe foglalta a szükséges szivattyú-telepek felállítását, illetve elrendelte a karcsa–felsőberekci főcsatorna, a hozzá tartozó szivattyú-teleppel és zsilippel való kiépítését, hogy a Bodrogköz felső határainak belvizei az alsóbb vidékektől elkülönülve vezessék le a Bodrogba. 1897 tavaszán volt először működésben. A következő év tavaszán pedig elkészült a karádi és törökéri szivattyútelep.

A társulat eközben befejezte a védtöltések felemelését és megerősítését,¹⁷⁵ lemélyítette a bély–karádi főcsatorna alsó szakaszát, belépett a Tiszai Ármentesítő Társulatok Közös Nyugdijintézete kötelékébe és az 1896. évi ezredéves kiállításon tevékenykedett.

1897-ben az igazgató-főmérnöki állásra Révy Géza Viktort¹⁷⁶ választották, akinek helyét halálával Tóth Sándor királyi mérnök töltötte be.

A társulat művei a következők:

Töltés	Hossz magaslatokkal (m)	Hossz magaslatok nélkül (m)
tiszai	85.972	79.241
bodrogi és tice-latorcai	79.225	75.975

Az egy méterrel magasabbak az 1888-as nagyvíz szintjénél – koronájuk négy méter széles és két méter magasságban maradó mentett oldali padkakkal van megerősítve – a víz felőli oldalrészű aránya 1:3, a mentett oldali részsű pedig 1:2.

¹⁷⁵ Így mindenütt egy méterrel magasabb lett a töltés koronája, az eddig ismert legmagasabb árvíz szintjénél. In: Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tizszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁷⁶ Révy Géza Viktor a társulat munkásai élén töltött huszonhárom év alatt a társulati elnök az 1903. évi október 24-i közgyűlésen tartott emlékbeszéde szerint: „*maga volt a megtestesült munka és tevékenység; s hosszú működési idejéhez a társulat céljait szolgáló létesítmények oly láncolata fűződik, mely a társulat életében a legjelentékenyebb korszakot jelenti ... s hogy minden habozás nélkül elmondhatjuk, hogy a Bodrogköz kulturális és biztonsági átalakulásai nagyobb részét neki köszönhetők*”. Erdemeit még életében elismerve, 1902-ben 20 000 korona tiszteletdíjjal jutalmazta meg a társulat, halála után pedig, kegyeletes elismerése jeléül, sírján díszes emléket állíttatott. In: Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tizszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

A társulat belvízlevezetését a következő főcsatornák bonyolítják le:

Főcsatorna	Mellécsatornák	Elágazás, zsilip
bély-karádi	karcsai, kis- és nagyrozvágyi, dobra-semjéni, perbenyiki, agárdi	darvasi
törökér-karos-szerdahelyi	kollótói, vajdácskai, füzéresi, sárospataki, alsótói	–
karcsa-felsőberekci	szabályozott Karcsa-ér, nagygéresi, rad-szomotori, szentesi, királyhelmeci	–
kenézlői	–	kenézlői csőzilip

A csatornák paramétereit:

Összes hossz (m, vízvezető erekkel)	Fenék szélessége (m)	Oldallejtők viszonya	Csatornákon való közlekedés
183 400	1–6	1:11/2	38 db fahíd, 17 kőhíd, 40 betoncső-áteresz

Legfontosabb zsilipek:

Zsilip	Átmérő (m)	Főcsatorna vize	Folyó (ahova önlük)
karádi	7	bély-karádi	Tisza
törökéri	4,8	törökér-szerdahelyi	Bodrog
felsőberekci	2	karcsa-felsőberekci	Bodrog

A kenézlői csőzilipen kívül a társulat épített a tice-, illetve latorcamenti töltésekben egy-egy kisebb, 0,5–1,0 m. nyílású betonzsilipet a bolyi, a királyhelmeci (fejszési), a bacskai és a battányi határban és két beton csőzilipet a salamoni határban.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Ezeken kívül még betonból és fából készült számos tartánytöltője van a csatornákon. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

Szivattyúművek:

Hol (zsilip)	Elnevezve (kiról)	Indikált lóerő	Teljesítmény (liter)	Teljesítmény (szintkülönbség méterben)	Hová (folyó)
karádi	gróf Széchenyi István	640	6 000	4	Tisza
törökéri	báró Sennyey Pál	110	1 000	4	Bodrog
felsőberecki	gróf Maliáth József	232	2 500	3,5	Bodrog

A három szivattyútelep összes költsége az újonnan épült felügyelői, gépész- és őrlakok, szertárak, istállók, szénraktárak, nyílt csatornák, kőburkolatok, szerszámbeszerzések, kisajátítások és a felügyelet költségével együtt mintegy 740 000 korona.

A Királyhelmeceen 1894–1895. évben épült központi irodán és tisztviselői lakásokon, valamint a szivattyútelepeken épült gépházakon, szertárakon és szénraktárakon kívül, a társulatnak 8 felügyelői és két gépészlakása, 23 töltésőr háza és tíz csatornaőr háza van.¹⁷⁸

Ez idő szerint a társulat vezetése a következőkre van bízva:

Elnök	gróf Mailáth József	
Alelnök	báró Sennyey Miklós	
Választmányi tagok	Ambróczy Nándor, Boronkay Farksa, Dókus Gyula, Gruska Lajos, Kossuth János dr., Kosstuh Lajos, Lahocsinsky Adolf, Láczy László dr., Menczer Béla, Menczer Gyula, Miklós Béla, Ölbey János, báró Sennyey Béla, báró Sennyey István, Szekeres Ödön, gróf Szirmay György, Szmrecsányi János, báró Vécsey Béla	
Tisztikar	igazgató-főmérnök	Tóth Sándor
	szakaszmérnökök	Szilágyi Bertalan, Riszdorfer József
	pénztáros	Szeghy Ágoston
	ellenőr	Mitrovich Endre
	irodatiszt	Knoblauch Richárd
	mérnöksegéd	Oláh Ignác
	írnok	Tüchler Vilmos

¹⁷⁸ A társulat alakulásától 1904. év végéig befektetett építési tőke 11 194 746 korona 84 fillér, amelyből a 208 061 magyar holdnyi árter egy holdjára átlag 21 953 korona 85 fillér esik. Az évi kivetés 360 000 korona, melyből egy magyar holdra átlag egy korona 68 fillér jut. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

A közgazdasági eredmények két irányban mutatkoztak: 1. a vizek miatt nem, vagy nagy kockázattal művelhető földek megművelhetőkké váltak,¹⁷⁹ 2. a birtokok árának rohamos emelkedése, ezáltal a közvagyon szaporodása. Mindkét eredmény megfigyelhető a felső-bodrogi és a bodrogi társulat területén egyaránt, azonban az utóbbinál az eredmény szembeötlőbb, ugyanis az ártér négyszer akkora, mint a másik társulaté és állandóan vízzel borított volt, ezzel szemben pedig a gazdasági művelés alá jutott földek területe tízszer nagyobb.¹⁸⁰

A mocsárvilág felszámolására a 19. század végén került sor. A lecsapolás a vizeket, nádasokat, lápokot megszüntette, illetve eltűntek a nagyterjedésű erdők, melyeknek csupán nevei őrizték tovább a vízi világ emlékét, valamint a jobbágyság életét, a birtokviszonyokat, s azok alakulását.¹⁸¹

¹⁷⁹ A közvetett célul tűzött eredmény elérése a befektetett anyagi áldozatot sokszorosán fizetik vissza a birtokosoknak. In. Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁸⁰ Maliáth kiadás éve ismeretlen: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. márc. 22.

¹⁸¹ Nagy 1994: 17.

7. A mocsárlecsapolás hatása a faluban

A bodrogi falvakat Nagy Géza Geöcze Sarolta írását idézve így mutatta be: „[...] A Bodrogi közön volt mocsár, ér tófenék elég; mindezek néha kiszáradtak, olykor kaszálták bennük a sást, a lápi füvet; télen vágták a gyékényt, a nádat, de esős években kiszélesedtek és nagy térségeket foglaltak el a szomszéd rétből, szántóföldből; a mezei utakat egyre beljebb kellett tolni olyankor. A szabályozott terület más képet mutat: ahol azelőtt beláthatatlan mocsár, nádas terült, biztos fészke millióm vízmadárnak, ...az úszó lápon: ott most szekérút visz; öles dudva között kövér tengerek, megdőlt búzák mellett, a kondás kötésig érő dudvában legelteti disznát, de tüzet rakni nem mer a mezőn, mert meggyulladna a föld. De a csatornázás elvitte a gonosz vendégét is a vidéknek; kevesebb a hideglelés mint egykor, és a jószágban sem tesz annyi kárt a lépfene, a métely...[...]

A Tisza és a Bodrog szabályozása az árvizek gyakoriságát csökkentette. Az első gátak nem minden esetben tudták a falut megvédeni, a vizek lecsapolása sem vezetett azonnal a kívánt eredményre. A levezetés, a medrek kiszáritása lassan haladt. A szabályozás után is gyakran kiöntött,¹⁸³ mivel a gát kezdetben alacsony volt, amíg magasabbra nem emelték, az állapotok sokban hasonlítottak a szabályozás előttiéhez, ez az életviszonyok alakulásában szintén megmutatkozott.¹⁸⁴

„[...]az áradat eltakarodta után is ladikon vagy nádsűrűségeken nagy bajjal átvergődve lehetett jutni. Most a Tisza-szabályozási munkálatok következtében csak a legmélyebb fenekekben maradt meg a víz, s a múlt száraz években azok is kiszáradtak. [...]

1896-ban a terület vizeinek lecsapolása után így írt Kiss K.: „[...] hogy egykor a vizek mily nagy területét foglalták el a Bodrogi köznek, arról fogalmat nyújt, ha ide jegyezzük miszerint területük körülbelül 90 ezer katasztrális holdra tehető. [...]

A lecsapolás után viszont kialakult a termelőgazdálkodás, mely nagymértékben megváltoztatta a bodrogi lakosság életét, ellenben nem pozitív irányba. A megművelhetővé vált földterületek ugyanis a nagybirtokosok kezébe kerültek, az itt élők

¹⁸² Geöcze Saroltát (1896) idézi Nagy Géza In. Nagy 1994: 7–8.

¹⁸³ Például 1913-ban és 1925-ben. In. Nagy 1999: 500.

¹⁸⁴ Nagy 1999: 500.

¹⁸⁵ Hunfalvy J.-t (1864) idézi Nagy Géza In. Nagy 1994: 7.

¹⁸⁶ Kiss K.-t (1896) idézi Nagy Géza In. Nagy 1994: 7.

pedig a kialakult uradalmaktól várhatták megélhetésük biztosítását az addigi kiegészítő források hiányában.¹⁸⁷

7.1. Életmódbeli különbségek a lecsapolás előtti időszakhoz képest

A falu a Karcsa partjára települt, amely napjainkban pedig kettéosztja.¹⁸⁸ 1860 után a Tisza és a Bodrog szabályozása, illetve a mocsarak lecsapolásának, eredményeként a falu határában szabadult fel és vált földművelésre használhatóvá közel 7 000 hold terület.¹⁸⁹

Az egykori vizenyős réteket, a mély fekvésű lápos területeket a lecsapolás után kaszálónak használták (Ballagfolyvány), majd feltörték és szántóföld lett belőlük (Setét-ér, Sásas).¹⁹⁰ A vizet árkok, illetve a lecsapoláskor ásott kanálisok vezették a Tiszába. Ezekkel a területekkel szemben akadtak a határban patakok, melyek nyáron többnyire kiszáradtak a Karcsa, a Folyóér, a Széles-ér, a Lápszár kivételével.¹⁹¹ Az egykori nagy erdőkből kisebbek maradtak meg,¹⁹² nádas csupán a Karcsa partján maradt meg szegélyként.¹⁹³

A lakosság megszorodott a kevés területen, gyakori volt a tíz gyermekes szülő. Ennek ellenére a halandóság magas volt, főleg a gyermekeknél. Miklós báró a helyzet javítására házhelyek kialakításának céljából eladásra ajánlotta fel az úgynevezett Telek táblát 1907-ben.¹⁹⁴ Ugyanebben az időben a Laposra szintén kezdtek építkezni így az Ófalui zsúfoltság mérséklődött.

Azonban az épületeket típusra, magasabbra, nagyobb ablakokkal ellátva, felrakott fronttal és cseréptetővel építették. A kemencét nem a lakó szobába, hanem a pitvarba rakták. Nagy tűz keletkezett az alvég egyik részén, melynek következtében számos ház leégett. Ezek szintén az új módszer szerint készültek el.¹⁹⁵

¹⁸⁷ Nagy kiadás éve ismeretlen: 125–127.

¹⁸⁸ Nagy 1999: 493.

¹⁸⁹ Nagy 1973: 8.

¹⁹⁰ Közösen kaszálták le, majd a fűvet elosztották aszerint, kinek mennyi joga volt a területben. Voltak teljes, fél és negyed joggal rendelkezők is. In. Nagy 1999: 500.

¹⁹¹ Pálhalál-ér, Folyó-ér egy része, Szarvas-tó, Sós-tó, Ördöngös-tó, Nádas-tó, Métélyes-tó, Lapos-ér, Kerek-tó, Esdér, Arany-tó, Balázs-ér, Sáros-tó, Béka-tó, Kengyel-tó, Horgas-tó, Tiszta-tó, Kecskés-tó, Jóműved-tó, Pap-tó In. Nagy 1999: 500.

¹⁹² Hosszú-homok-erdő, Barackos, Nyár-szög, Szaj-lyuk, Dözs verme, Nagy-szekeres, stb. In. Nagy 1999: 500.

¹⁹³ Nagy-láp, Telek-láp, Nádas, Nádas-tó, Nyitra-gát, Péter-kert lápja, Kismád, Sásas, Balázs-ér, Papavas, Sáros-tó, Kengyel-tó, Horgas-tó stb. A 20. század végére azonban ez elegendő a nádszükséglet fedezésére. In. Nagy 1999: 500.

¹⁹⁴ Kimérése után megindult az építkezés. In. Balázs 1969: 7.

¹⁹⁵ Ez az építkezési forma maradt meg körülbelül 1924-ig. In. Balázs 1969: 7.

1909-ig nem volt tankötelezettség. A gyermek akkor ment iskolába, „[...] *amikor akart, illetve amikor a szülei be tudták adni. [...]*”¹⁹⁶ Sokan egyáltalán nem jártak iskolába. Karcsán 1908-ig református felekezeti iskola volt, egy tanerővel. A tanító mivel kántorkodott, a néptől 17 k. hold földet használt kántori jövedelemként.¹⁹⁷

Ruházkodásban nem volt divat, csupán szükség öltözet. Ennek részletes bemutatására a 7.3. fejezetben térek ki.¹⁹⁸ Az élet egyre nehezebbé vált, a lakosság pedig jelentősen elszegényedett, hiszen az egykori földterület nem volt egészben, hanem felosztódott kisebb részekre, ahogy 1–1 család szaporodott. Az emberek részesmunkát vállaltak az uradalmakban, viszont még ezzel sem lehetett teljes mértékben biztosítani a megélhetéshez szükséges anyagiakat. A nyomor állandóvá vált és lakáshelyzetük rosszabb a gazdasági cselédekénél. Gyakori az olyan család, ahol három nemzedék lakik együtt. Előfordult, hogy 15–20 ember él egy szobában.

A népsűrűség alakulását vizsgálva, ha a község határát nézzük, akkor az egy négyzetkilométerre eső lélekszám aránylag alacsony, azonban ehhez a területhez a lakosságnak semmi köze nem volt. A falu tulajdonában levő földterületet alapul véve a számok a következőképpen alakulnak:

Év	Összes földterület	Lélekszám km ² /fő	Falusi kézben levő földterület	Lélekszám km ² /fő
1869	7 538	19,8	277	534,3
1880	7 538	22,4	510	322,0
1890	7 538	30,5	670	328,2
1900	7 538	38,4	820	330,6
1910	7 538	47,7	1 200	293,5

Nem volt lehetőségük terjeszkedni építkezési terület hiányában, illetve ezen felül anyagi helyzetük sem engedte. Egy-egy udvaron 8–10 család lakott a legnyomorúságosabb körülmények között, azonban ezt tetézi, hogy ezek a lakások nem feleltek meg az egészségügy legelemibb követelményeinek sem.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Balázs 1969: 7.

¹⁹⁷ Balázs 1969: 7–11.

¹⁹⁸ Balázs 1969: 12.

¹⁹⁹ Nagy 1973: 9.

Ehhez képest a földterület megoszlása a következő:

Év	Lakosság száma	Parasztbirtok területe bérelt földdel együtt kat. h.	Nagybirtok kat. h.
1869	855	277	6 980
1880	966	510	6 750
1890	1 313	670	6 590
1900	1 653	820	6 440

A lakosságszám emelkedésének oka 1900-ban a Karos községtől átcsatolt Fábiántanyán élők betelepülése. A földterület mérete a parasztbirtokok esetében nem jelenti az életkörülményeinek javulását, mivel a lakosság szám emelkedésén túl a vásárolt és bérelt földek kifizetése következtében olyan nagymértékű eladósodás volt jelen, hogy a megélhetés lehetetlenné vált.²⁰⁰ Ilyen életviszonyok mellett nézzük meg milyen változások következtek be a faluközösségben.

7.2. Társadalmi változások

A falu lakói nem válogathattak a munkaalkalmak között, ugyanis ezeket kizárólag az uradalmak biztosították. Kitűnő lehetőségnek számított az olyan mezőgazdasági munka, mely az év 6–8 hónapjára szólt. Aki ilyen munkát tudott szerezni, biztosíthatta családjá számára a megélhetést. A 4–6 heti állandó munkára szintén akadt bőven jelentkező. A nincstelenek két lehetőség között választhattak: 1. éves cselédnek álltak, s akkor az uradalmakban kaptak lakást, komenciót; 2. hónapos, hetescselédnek és részesmunkásnak szegődtek.²⁰¹

Az 1900-as évek elején egy-egy falu társadalmában még nem történt jelentős mértékű átalakulás, ugyanis a vagyoni különbségek nem jelentősek, illetve szinte minden családból dolgozott valaki az uradalmakban.²⁰² Aratás után a termés asztagba hordásakor,

²⁰⁰ Bankhitelből fedezték. 1880-ig a Nagycsorda legelő, Gátszög, 1890-ig a Kiscsorda legelő, 1900-ig a Kőkényes nevű határrészek kerültek a falu tulajdonába, illetve bérletébe. In. Nagy 1973: 9.

²⁰¹ Kevés a nincstelen, aki a faluja határába szegődött gazdasági cselédnek. Elmentek a harmadik határba, azonban a faluban nem vállaltak ilyen munkát. In. Nagy 1975: 550.

²⁰² A földnélküliek azért, mert megélhetésüket biztosítani kellett, akinek viszont földje volt, az a családtagjaiból azokat küldte dolgozni, akire a saját föld megművelésében nem volt szüksége. In. Nagy 1975: 550–551.

szénahordáskor szinte mindenki részt vett a betakarításban. Akinek fogata volt fuvarosként, a többiek gyalogmunkásként.

A földdel rendelkezők azért vállalták az uradalmakban a munkát, mert másképpen nem kaptak földet részesművelésre, illetve kaszálót. Legelőt szintén nem adott bérbe az uraság, csupán ha a falu vállalkozott az idénymunkákban való részvételre az uradalomban.

Cselédnek azok mentek, akik semmiféle vagyonnal, földdel nem rendelkeztek. Akiknek volt háza, vagy egy kis darab területe, nem vállalkozott a cselédéletre. Ebből ugyanis a legtöbb esetben nem volt visszaút. Míg cselédemberként szolgának érezték magukat, kepeként viszonylag szabadabbnak és a legfontosabb mindig egymás között éltek, együtt dolgoztak. A harmadik faluba azért mentek cselédnek, mert szegényletes dolog volt, aki eddig jutott, azt lenézték. Ellenben más volt a helyzete a hónapos, hetes vagy részesaratóknak, bár ez a munka nem kötötte le a falusi embert egész évben.²⁰³

Részesarató – kepek – nemcsak földnélküliekből került ki, hanem jártak a földdel rendelkezők közül szintén többen és általában ők voltak többségben.²⁰⁴ Sokan azért vállalták, mert csupán így kaptak földet részesművelésre vagy kaszálót, a családtagok magas száma miatt azonban ez a kettő nélkülözhetetlennek bizonyult a megélhetés szempontjából.

A kepek azok a mezőgazdasági munkások, akik nagybirtokon az aratás végzésére az uradalom megbízottjával vagy vezetőjével szerződést kötöttek. Mindenhol meghatározott számban foglalkoztatták őket. Csatában vagy bandában végezték a munkát,²⁰⁵ amely a legtöbb helyen nem alkalmi alakulat, hanem évek óta együtt dolgozó emberek csoportja volt. Új tag csak akkor került be, ha valaki elment onnan, nem vállalta tovább az aratást, meghalt vagy kiöregedett.²⁰⁶

²⁰³ Ezek az idénymunkások mindig a faluból kerültek ki, amelynek a határában volt az uradalom, kivételt ez alól a summások képeztek, akik Heves megyéből és Mezőkövesd környékéről szerződtek a bodrogi uradalmakba. A falu maga is igyekezett biztosítani a részesmunkát. Vigyázott arra, hogy más falu szegény emberei ne vegyék el a lehetőséget az ottani lakosoktól. Tiszteletben is tartották az adott falu elsőbbségét a részesmunkára és erkölcstelennek gondolták elvenni a munkát annak a falunak a szegény embereitől, ahol a birtok volt. Az uradalom is vigyázott arra, hogy elsősorban onnan vegyen fel munkást, ahonnan a szokásjog alapján addig dolgoztatott. Ahol a földek két község határához tartoztak, vigyáztak arra, hogy arányosan vegyenek fel munkásokat. Így például a Karcsához tartozó gróf Sennyey birtok aratására, de más munkára is Karcsáról és Karosból, a pácini báró Sennyey birtok Pácimból és Karcsáról egyformán vett fel munkásokat. Egyik helységről csak akkor dolgozott több ember, ha a másiktól nem jelentkeztek elegendően. Nagy 1975: 550–551.

²⁰⁴ 5 holdon felül is található volt köztük éppen úgy, mint ahogy a fuvarosok, illetve a fuvarosgazdák között. In. Nagy 1975: 551.

²⁰⁵ Egy-egy csapatban 30–40 pár kepek is dolgozott, de volt olyan banda is, amelyikben több vagy kevesebb.

²⁰⁶ Aratás idején kora hajnaltól késő estig hajtani kellett. Aki nem bírt lépést tartani a többiekkel arra rá kellett dolgozni. Minden banda igyekezett jó munkabíró embereket szerezni ez azonban nem jelentette azt, hogy öreg nem volt a bandában, mindig a többi tagtól függött. Nagy 1975: 551–552.

Vezetőjük a kepegazda.²⁰⁷ Hivatala nem egy évre szólt, voltak, akik 25–30 éven keresztül is vezették a bandájukat.²⁰⁸ Amikor megtudta, melyik táblát kell aratni, rendszerint kiment előre néhány társával megnézni a terményt.²⁰⁹ Amikor az uraság repcét kezdett termelni, annak learatása szintén a kepeésekre várt, ezért legtöbbször napszámbért fizetettek. A kepegazda nem mindenütt dolgozott. Karcsán például egyáltalán nem vett részt az aratásban, inkább csak ellenőrizte a munkát és tárgyalt az intézővel. Ugyanakkor a Bodroglak néhány uradalmában (pl. Vajdácská) a többiekkel együtt munkába állt.²¹⁰

A kepegazda után következett rangsorban az első kaszás. Sok helyen annak helyettese is volt, ha nem volt jelen az aratás helyén. A tisztet mindig a legerősebb, legjobb kaszás töltötte be, feladata pedig az iramdiktálás. Ahogy ő halad a sor elején, úgy kellett haladnia a többi kaszásoknak is.²¹¹ Az első kaszás után következtek a többiek erő szerint, míg leghátul rendszerint a leggyengébb haladt. Amikor kiértek egy rend végére, megfenték a kaszát, majd új rendbe kezdtek illetve ekkor ittak vizet.²¹²

Minden kaszáshoz tartozott egy marokszedő, a félkezes, akinek kötelessége, a marok felszedése és lerakása a tarlóra.²¹³

²⁰⁷ Vele tárgyalt az uradalom a kepeések dolgában, neki adták a munkát, neki kellett az embereket mozgatni, az elvégzett munkáért felelősséget vállalni. Bodroglakban jellemzően az uradalom embere. Hogy ki került erre a posztra, az mindig attól függött, kit tartott erre alkalmasnak az uraság vagy az intéző, de ez nem mindig volt elég, mert hozzá a gazdának meg kellett szereznie az emberek bizalmát is. Jó volt, ha a becsületes emberként volt ismeretes, nem csapott be másokat, hiszen az uraságnak is érdekét képezte, hogy a kepegazda tekintélyes ember legyen a saját bandájában. A kepeések ugyanis szívesebben álltak ahhoz a gazdához, akinek tekintélye volt előttük, amelyik kepegazdát viszont rongy embernek tartották azt elkerülték, s ahhoz csak azok a kepeések álltak be, akik nem nagyon szerették a munkát, éppen ezért más bandába nem kellettek. In. Nagy 1975: 552.

²⁰⁸ Az ilyen kepegazdákkal az uradalom is másképpen beszélt, mert nem lehetett közömbös az uradalom előtt sem, hogyan végezték a munkát. Előfordult, hogy az uraságnál áskálódni kezdett valaki a kepegazda ellen. ha ez kiderült és bandatag volt az illető, akkor kiközösítették a kepeések maguk közül az ilyen embert. In. Nagy 1975: 552.

²⁰⁹ Ha nem volt érdemes learatni, akkor ő egyezkedett az uradalommal. A tábla learatása ilyenkor megegyezés szerint történt. Itt nem volt érvényben a szerződésben rögzített bér, hanem azon felül fizetett az uraság. Ilyen esetben vagy a terményen kívül adott bizonyos mennyiségű lisztet, szalonnát, pálinkát, vagy pedig úgy egyeztek meg, hogy nem kéri a szerződésben rögzített bért, hanem bizonyos mennyiségű bért kapnak, míg annak a táblának az aratása tart. In. Nagy 1975: 552–553.

²¹⁰ Nagy 1975: 553.

²¹¹ Nem lehetett akárki elől, mert az első kaszás húzásától függött a többiek munkauteme is és a kereset is. Az első kaszásoknak nem csak saját erejéhez kellett igazodni, hanem az egész banda munkabírását figyelembe kellett vennie. Ha valaki az erejével kérkedett, akkor a bandában hárman-négyen összeszedték erejüket, tudásukat és megszégyenítették azzal, hogy utána eredtek és kikaszálták az első kaszást. In. Nagy 1975: 553.

²¹² Nagy 1975: 553.

²¹³ Munkája igen nehéz volt, mert egész nap derékban meghajolva szedte a markot háttal haladva a kaszás után. Amikor kiértek a renden a félkezes és a kaszás visszafelé kötelelet csinált és felkötötte a terményt, vagyis kérébe kötötte, ha száraz volt. Volt olyan eset is, hogy füves lévén a terményt fél napig száradni hagyták markonként és csak száradás után kötötték fel. Egy markosnak azt a kését nevezték, amelyikbe annyi szál termény volt, amennyi a félkezes egyik hóna alá került szedés közben. A kepeések 1–2 markos kését kötötték. Kezdetben a kaszás és félkezes kötötte fel a terményt, amikor mentek visszafelé a soron. A kaszás mindig férfi volt, a félkezes pedig leány, asszony, esetleg fiatal fiú 13–17 éves korig. In. Nagy 1975: 553–554.

Az aratásnál nagy mennyiségű vízre volt szükség, mivel sok ember dolgozott együtt. Az uradalom szerződésben vállalta, hogy a tábla végébe minden nap vitet ivóvizet, azonban a kepek gondoskodtak emberről, aki bevitte a táblára, ha valaki szomjas volt. A vízfordót félkezes számba vették mindenhol. Rendszerint 12–14 éves fiúgyereket alkalmaztak.²¹⁴ Nehéz volt a feladata, hiszen akkor ment ki a határba és indult haza, amikor a kepek. Napközben számtalanszor végig kellett vinni két darab 10 literes vizes kannát a táblán és önteni annak, aki kérte. Feladatai közé tartozott az étkezésekhez a tűz megrakása távolabb a terménytől naponta háromszor, annak táplálása, a nyársak elkészítése, valamint az étkezések befejeztével a tűz beoltása, a rendrakás.

A kepek ruházata nem különbözött a falusi aratókétól. Lábbelijük használt csizmaszárból készített bocskor. A férfiak az első világháborúig lábszárközépig érő, alul rojtos széles szárú vászongatyát viseltek felsőruhaként.²¹⁵ Az idősebbek vászoninget, a fiatalabbak boltban vásárolt, erősebb anyagból készült hosszú ujjú inget hordtak. Ezt aratáskor sem vették le, legfeljebb kigombolták és az ujját felgyúrték. Felsőruhazatként lajbit vagy ujjast vittek magukkal a határba. Ezt akkor vették magukra, ha az idő hűvös volt. Fejükön szalma- vagy posztókalap,²¹⁶ illetve a ruházathoz tartozott a vászonból készült deréktól lábszárközépig érő kötény, melyet surcnak és vastagkötőnek neveztek. Ez a félkezesek viseletéhez is hozzátartozott. A kaszások felszerelése volt a kasza a rászertelt csapóval, a fenőkő a nadrágszíjra akasztható tokkal, az üllő, valamint a kaszaverő kalapács.²¹⁷

A nők lábbelije a férfiakéhoz hasonló bocskor. Alsó ruhaként vászonból készült pendelyt, fölötté kékre festett házivászonból, vagy boltban vett anyagból varratott lábszárközépig érő szoknyát hordtak. Felsőtestükön vászonból vagy gyolcsból készült ingvállat viseltek rövid ujjal, s ennek alját bekötötték a szoknyába. Ezen felül volt a vásárolt anyagból készített hosszú ujjú blúz, a litya. Az első világháborúig fejükre hátraszorított kötöttek és ezen volt a fejre való kendő.²¹⁸ A félkezesek felszereléséhez csak a sarló tartozott.²¹⁹ A nők aratáskor a határba menet és jövet nem ugyanazt a felsőruhát viselték.²²⁰ Egyedül a bocskor volt az, amely hazafelé is a lábukon volt.

²¹⁴ Olyan családból került, ahol nem nagyon volt munkabíró ember, vagy a kepegazda gyerekei, vagy jóemberének gyerekei közül. In. Nagy 1975: 554.

²¹⁵ Az első világháború után a fiatalabbaknál ezt felváltotta a cájgnadrág, a bocskor helyett néhány helyen bakancs került a lábra. A szegényebbeknél nem volt ritka a kékre festett házi vászonból készült nadrág. In. Nagy 1975: 555.

²¹⁶ Nagy 1975: 556.

²¹⁷ A kaszát früstükör és ebéd után verték ki azon a helyen, ahol reggeliztek és ebédeltek. In. Nagy 1975: 556.

²¹⁸ Fedetlen fejfel sem az asszonyok, sem a lányok nem arattak. In. Nagy 1975: 556.

²¹⁹ Volt, aki még marokszedésnél sem használta a sarlót, csak kézzel szedte a markot. In. Nagy 1975: 556.

²²⁰ A határba a munkaruhájukat az abroszba kötött ajdába (batyuba) vitték hátukon. Amikor kiérték átöltöztek és úgy kezdték a munkát, majd a munkanap végén újra csak átöltöztek a tábla szélén. In. Nagy 1975: 556.

A Bodrogló nagybirtokain mindenütt csépeltek a kepek, csupán a keresetben volt eltérés. A jobbágyfelszabadítással megszűnt ez az életforma, a technika fejlődése pedig véget vetett a kézi aratásnak is.²²¹ A társadalom élete szoros összefüggésben volt a gazdasági tevékenységekkel, melyek a lecsapolásokat követően a legmeghatározóbb szerepet töltötték be.

7.3. Gazdaság alakulása

A tagosítással a parasztek elestek a legjobb földektől, melyek az egykori mocsárfenek helyén keletkeztek. A kiélt dombhákat kapták meg, ezek azonban nem fizették meg a bele fektetett munkát. Az urak a lecsapolás különböző fázisairól jó előre értesültek, így a tagosítás előtt olyan területeket vásároltak, ahol még víz állt. Ennek következtében kapták sokszorosát annak, amihez a parasztek hozzájuthattak.

Karcsán 1860-ban történik meg a „komasztáció”. A földesúr az addig jobbágytelekként használt földeket átengedte a paraszteknek, azonban lemondatta a falut minden olyan jogáról, amely a mocsaras területre vonatkozott. A kiegyenlítő csere ellen nem tehettek az emberek és örültek, azonban a legelőkérdés mindig fájó pontja maradt a karcsaiaknak.²²²

Bodroglóban a robot megszűnése után bérmunkásokat dolgoztattak. A birtokokon szinte kizárólag külterjes gazdálkodást folytattak, a munkát pedig az ott kialakult tanyákon élő cselédség végezte, azonban előfordult, hogy sokkal több emberre volt szükség, ezeket a nagybirtok közelében levő falvak szegény rétegeiből biztosították.²²³

A főtermény a gabona volt, amelynek aratását, cséplését gyorsan kellett végezni. Legelőcsóbban ezt emberi erővel tudták megoldani és mivel ez bőven állt rendelkezésre a környező falvakból, az uradalmak tulajdonosai nem igyekeztek gépeket vásárolni.²²⁴

Az uradalmak a kepekkel a szerződést kora tavasszal kötötték meg.²²⁵ Két dolgot tartalmazott: 1. az elvégzendő munkát, 2. az ezért járó bért.²²⁶

²²¹ Nagy 1975: 556–564.

²²² Nagy 1973: 9.

²²³ Nagy 1975: 550.

²²⁴ A Bodrogló uradalmaiban alig néhány lóvontatású aratógépet lehetett csak találni még az 1940-es évek elején is, cséplőgépet is csak az 1920-as évek vége felé vettek többet. In. Nagy 1975: 550.

²²⁵ Ennek kétféle módja volt ismeretes a Bodroglóban: ahol állandó kepekbanda volt, ott a kepekbandának üzent az intéző és a szerződést megkötötték. Ha a kepekbanda alkalmi társulatként jött csupán létre, akkor az uradalom a kiszemelt és megbízott emberek útján szervezte meg az aratókat. In. Nagy 1975: 556–557.

A bérezésre a Bodroγκözben három mód volt attól függően, hogy milyen birtokhoz szegődtek:

Részesedés	Grófi/bároi birtok	Nemesi birtok	Egyházi birtok
Koszt (heti)	kaptak ²²⁷	kaptak	kaptak
Föld	2 vékás (600 négyszögöl) krumpliföld mindibe (termés a kepésé) 2 kat. hold tengeriföld felébe ²²⁸	–	– ²²⁹
Termény (hányad)	tized/tizenegyed	magasabb a többinél	tized/tizenegyed

A koszt kiosztására vasárnap reggel került sor.²³⁰ A Sennyeyek birtokán volt még egy kötelezettségük, ugyanakkor ennek fejében több kedvezményt kaptak: 6 napot az év folyamán ingyen dolgozni az uradalomban, ahogy itt nevezték napot tudni. Nemcsak nagybirtokon dolgoztak kepések, hanem a Bodroγκöz egyes falvaiban egyaránt az olyan gazdáknál, akiknek 40–60 holdjuk, vagy még több is volt. 3–6 pár aratót foglalkoztattak. Náluk a munkavállalás koszttal vagy anélkül történt, megegyezés szerint.

A nagybirtokon az aratás 5–6 hétig tartott, ezután tudták meg, mi a fizetésük. A munka reggel kettő-három órakor kezdődött.²³¹ Arattak reggel fél nyolc-nyolcig, aztán leültek früstökölni. Kilenc óra után folytatták a munkát és addig arattak, míg az utolsó ebédhozó meg nem ékezett.²³²

Utána délután kettőig, fél háromig a hűvösben pihentek, azonban ha nagyon meleg volt ez három óráig is elhúzódott. Ezután megállás nélkül dolgoztak délután öt-hat óráig, ekkor uzsonnáztak,²³³ majd munkához láttak és dolgoztak este kilenc-tíz óráig.²³⁴

²²⁶ A munka végzésére területet nem határoztak meg.

²²⁷ Egy-egy kaszás számára a következő mennyiséget tette ki: 11,– kg liszt, 1,5 kg szalonna, 1,– kg hús, 0,25 kg só, 1,5 l pálinka. A félkezes kosztja a szalonna és pálinka kivételével ugyanaz volt, mint a kaszásé, míg a szalonnának és a pálinkának csak a felét kapta. Ugyanígy felét kapta a félkezes a terményjárandóságnak is az aratás végén. In. Nagy 1975: 557.

²²⁸ A kepés köteles volt a saját költségén szántani és a saját vetőmagjával bevetni. In. Nagy 1975: 557.

²²⁹ Nincs adat a földrészesedésről.

²³⁰ Nagy 1975: 557.

²³¹ Ha nem volt harmat hozzákezdtek azonnal, ha azonban volt, meg kellett várni, míg felszáradt. In. Nagy 1975: 554.

²³² Az ebéd általában egy óra hosszúra tartott és kétféle volt: az első fogás leves, a második téztaféle. Kosárban vitték kendővel letakarva. A mezei étkezésnél kezdetben fakanalat, saját bicskát használtak, villát egyáltalán nem. In. Nagy 1975: 555.

²³³ Ez általában egy fél vagy egy órát vett igénybe. In. Nagy 1975: 555.

²³⁴ Nagy 1975: 554–559.

Miután lement a nap kezdődött a keresztelés,²³⁵ amelyet a kepegazda a nap befejeztével megszámlolt.²³⁶ Ha napközben esőre állt az idő, akkor hamarabb hozzákezdtek a kereszték összerakásához.²³⁷ Ezeket jól lekötötték, hogy a viharos szél fel ne borogassa.²³⁸

Előfordult, hogy kint aludtak a tarlón,²³⁹ ilyenkor éjjel kötötték fel és rakták keresztbe a terményt. A tarlót nem gereblyézték fel, ez az uradalom feladata volt. Amikor megtörtént, ők a kereszték tövéhez tették az ebből kötött kévüket.²⁴⁰

Télen a nádvágók rongyokba csavart csizmában dolgoztak.²⁴¹ Eszközként többnyire régi kaszapengéből készített rövid nyelvű nádvágó kaszát használtak. Általában minden este szekéren vitték haza az aznapi vágást. A letört, összetöredezett nádat a munka befejeztével felgyújtották, hogy a következő évben akadálytalanul nőhessen az új hajtás.²⁴² Gyékényt szintén a Karcsa széle adott a falunak.²⁴³

A fűzfának még nagyobb hasznát vették, mint azelőtt. Az általánosan használt vesszőfonással készültek a gömbölyű hátú boglyakemencék, a vesszőből font és betapasztott szabadkémény vázak, a baromfi ól, a hátsó tűzfal, a szegényebbek által készített kas, a sövénykerítés és a nyitott méhes. A megkorhadtt tövű kútágas köré kávaszerű kerítést fontak jó méteres magasságban, s agyagot döngöltek bele, szintén vesszőből készült a kávája és annak fedele. A fűzfa örökéletű volt addig, míg egyéni gazdálkodást folytattak a falvakban.²⁴⁴

A becskedi nagy magtár 1903-ban épült kézi téglából. A gróf fenntartott egy cigány csoportot, akik a téglavetéssel és égetéssel foglalkoztak.²⁴⁵

²³⁵ Csak néhány hozzá értő ember rakta, míg a többi hordta össze a kévüket. In. Nagy 1975: 555.

²³⁶ Egyrészt hogy tudja azt, mennyit kerestek aznap, másrészt pedig, hogy be tudjon számolni az intézőnek a napi munkáról. In. Nagy 1975: 555.

²³⁷ A kereszt alsó kévését, a bújtató kévét úgy kellett elhelyezni, hogy a kalász ne érje a földet, ezért azt vissza kellett hajtani. A bújtató kévére rakták a kereszt lábakat úgy, hogy a kéve kalászos része befelé volt. A kereszt tetejére került a pap, amely egy kéve volt úgy megtörve és kalászával lefelé, hogy az eső lefolyt a keresztől, nem tudta megáztatni a kereszt belső részét. In. Nagy 1975: 555.

²³⁸ Ha ilyen történt a kepeknek kellett kiszárítani és újra összerakni, viszont azért már nem járt fizetés. In. Nagy 1975: 555.

²³⁹ Akkor történt, ha a falutól messze arattak, vagy gyomos, füves volt a termény, és amikor délután dolgoztak azt nem lehetett bekötni, keresztbe rakni. In. Nagy 1975: 555.

²⁴⁰ Nagy 1975: 555.

²⁴¹ Részben a hideg, részben pedig a jég síkossága miatt. In. Nagy 1999: 505.

²⁴² Tűzveszélyessége miatt a 20. század végén már a ház fedésére nem használnak nádat. Az is hozzátartozik ehhez, hogy lassanként kihaltak azok az emberek is, akik értettek a nádfedél készítését. In. Nagy 1999: 500–501.

²⁴³ A cigányok a 20. század végén úgy dolgozták fel, mint előtte, csak éppen kevesebb tárgyat készítenek belőle. A gyékénykosarat felváltotta a vesszőkosár, a gyékényből készült köpüket teljesen kiszorította a kaptár, a gyékény szakajtókosár helyett nyárfából készült tálakat használtak a kenyérsütéshez, de a XX. század végére már ez is eltűnt. In. Nagy 1999: 501.

²⁴⁴ Vesszőből fontak kosarat, szekérodalt, szekércast, kenyértartót, tapogatót, csíkkast, haltartót némely helyen varsát is, gyermek sipot, játékját melyhez nád nyílveszőket használtak. In. Nagy 1999: 501.

²⁴⁵ Egy Balog Tóni nevezetű volt a téglamester. A téglabánya ott volt a röptér vagy a kanyar mellett. In. Balázs 1969: 13.

Balázs Alberttől tudjuk: „*Volt ott egy vadkörte fa mégpedig nagyon régi fa, úgyhogy az én tudásomra nem volt olyan öreg ember, aki tudott volna annak kezdetéről. Az úttól beljebb volt vagy 20 méterrel, a megművelési munkákat nagyba gátolta, különösen a gőzeke, szántása idején, de az uraság mégsem vágatta ki, valószínű műemléknek tartotta fenn. Novák József kitermelte.*”²⁴⁶

²⁴⁶ Balázs 1969: 13–18.

8. Lehetőségek és nehézségek

A változás nemcsak földrajzilag, hanem társadalmilag is érzékelhető volt. Átalakult az út, kialakult a vasútrendszer és a nagybirtokrendszer ebben az időszakban jelentős befolyással bír a bodrogi gazdálkodás tekintetében. Ez utóbbi megváltoztatta a társadalom hosszú időn keresztül mozdulatlan struktúráját, létrehozta a földhiány következtében kialakult agrárproletariátust, következménye pedig a kivándorlás lett.²⁴⁷

Ami az emberekben a reményt jelentette az 1898-ban kirobbanó földosztó mozgalom volt. Nézzük meg az előzményeket, melyek elvezettek a helyzet kialakulásához.

8.1. A földesurak és a lakosság viszonyának alakulása

A volt jobbágytelkek az évtizedek során egyre kisebbek lettek, ugyanis az öröklődés következtében osztódtak, így a falu lakosságának többsége a nincstelenek sorsára jutott, vagy már csak annyi volt a birtokában, amelyből a családja megélhetését biztosítani tudta.²⁴⁸ Ennek következtében a lakosok és birtokosok viszonya a következőképpen alakult.

A jobbágyfelszabadítást, ugyan már 1848 áprilisában törvénybe iktatták, azonban a Bodrogköz földesúri birtokain a végleges felszámolás csupán az 1860-as években következett be,²⁴⁹ illetve a parasztnak nem egészét érintette, a lakosság fele rendelkezett telekkel és ezek közül elenyésző az egésztelkes jobbágyok száma.²⁵⁰ A megélhetésért ebben az időben emberfeletti harcot kellett folytatni.²⁵¹

²⁴⁷ Dankó 1986: 25.; A nyomor elől az óceánokon túl kerestek menedéket. 1870-től több bodrogi utazott a rohamos ipari fejlődésnek indult Amerikai Egyesült Államokba. Az Atlanti-óceán partvidékéhez közel eső New York, New Jersey, Pennsylvania, Ohio, Virginia, Connecticut állam ipari üzemeiben, vasútépítésnél és bányákban helyezkedtek el. Jelentős részük vendégmunkásként ingázott az óhazai lakhelye és az amerikai munkahelye között. Az egyre romló gazdasági helyzet, majd a világháború sok kivándorlót késztetett arra, hogy az Egyesült Államokat válassza végleges tartózkodási helyéül. A Bodrogköz kivándorlási embervesztesége 1870–1914 között tízezres nagyságrendű. In. Siska 1986: 13.

²⁴⁸ A 19. század végére a Bodrogköz lakosságának 40–50%-a földdel egyáltalán nem rendelkezett, 30–40%-ának pedig csak 1–5 kat. holdig terjedő birtoka volt. In. Nagy 1975: 550.

²⁴⁹ Ennek oka egyrészt az volt, hogy az elzártság miatt az itt élő nép csak későn szerzett tudomást a jobbágyrendszer eltörléséről, másrészt éppen a földesurak akadályozták meg a rendelet végrehajtását félve a robot – ahogy itt nevezték, az *úrdóga* – elvesztésétől. In. Nagy 1975: 549.

²⁵⁰ A földdel rendelkezők túlnyomó része fél-, negyed-, vagy nyolcad telkes jobbágy. Karcán például az 1828-as összeírás 27 féltelkes jobbágyot és 17 zsellért, az 1858-as összeírás pedig már csak 26 féltelkes jobbágyot és 6 zsellért vett számba a községben. In. Nagy 1975: 549.

²⁵¹ Nagy 1978: 5.

Ezt szemléltetik a következő táblázatok, melyek Karcsán az 1898-ben kifizetendő terhekről, illetve a bevételekről adnak képet:

Kiadások	,– Ft
Községi adó	2 000
Egyházi adó és ártéri illeték	195
Templomépítési költség	700
Egyéb egyházi tartozás	200
Pap, tanító javadalma fával és iskolaadóval együtt	1 000
Harangozó fizetése	100
Legelőbér (200 hold után)	2 400
Pásztorok bére	500
Kisbíró és öregbíró fizetése	300
Összesen	7 395

Bevételek	,– Ft
Kb. 400 hold föld termése (a búzatermést és a búzaárat alapul véve), melyből eladásra került kb. 2 000 q forintjával	10 000
Egyéb bevételek (állat, állati termék, bér)	12 000
Összesen	22 000

A terhek levonása után a bevételekből marad 14 605,–Ft. A lélekszámmal összevetve ez kevés, mivel körülbelül 10 Ft az, amely fejenként egész évi jövedelemnek jut.²⁵²

A szegénység és a nyomor növekedése fásulttá tette a falusiakat.²⁵³ Ebben a helyzetben jelent meg 1897–1898-ban a Várkonyi István nevéhez fűződő földosztó mozgalom eszméje, mely rövid idő alatt magával ragadta csaknem az egész falut.²⁵⁴

Mindenekelőtt azonban vizsgáljuk meg, milyen területeket birtokoltak a parasztok ebben az időben. Az alsó határt eladásra adta a gróf,²⁵⁵ amelyből vásároltak egy, két vagy

²⁵² Egy ember évi ruházata a legszerényebb számítás szerint 30 Ft-ba került, vagy a kosztón próbálták megtakarítani a ruhára valót, vagy lemondtak a ruházkodásról. In. Nagy 1973: 10.

²⁵³ Kívülről úgy tűnt nem gondoltak semmire, és nem látszott semmi feszültség bennük, hanem igyekeztek úgy dolgozni, hogy kibírassák a megnövekedett terhek kifizetését és lehetőségeikhez mérten megélhessenek. Belül azonban csak egy kis szikrára várt a helyzet kiélesedésével. In. Nagy 1973: 11.

²⁵⁴ Nagy 1973: 11.

három holdat, illetve legelőt 800 négyzetölenként.²⁵⁶ A lakosság jobb helyzetbe került, azonban ez nem jelentett kiváltságot az uradalmi földön való munka alól.²⁵⁷ Emellé kaptak 1–2 hold tengeriföldet, 300 négyzetöl krumpli földet, ugyanannyi dinnyeföldet, amelyért 3–3 gyalognapot töltöttek. Emellett 1 000 négyzetölnyi kaszálót.²⁵⁸ Ez így ment egészen 1914-ig.

6-8 család szorongott szűkös udvarokon, a nyomor, az embertelen életkörülmény a század végére földosztó mozgalommá vált, amelyet a Bodrogekbe vezényelt csendőrség és katonaság fojtott el.

8.2. A remény időszaka – földosztó mozgalom Karcván

A mozgalom paraszti szervezkedés volt és Karcván annak minden rétegét magával ragadta, azonban gazdasági cselédeket nem találunk a mozgalom résztvevői között. Ennek több oka van: 1. féltek, hogy kudarc esetén az uradalomból elbocsájtják őket, 2. a mozgalom alatt nem volt idő beszerzésükre.²⁵⁹

1897. december első felében kezdődött Dombrád, Ibrány és Gáva községekben.²⁶⁰ Az év végén Karcván még rosszabb helyzetbe kerültek, mint azelőtt, ugyanis nem volt annyi termés, nagyobb lett az adó, amit szigorúbban kezdtek behajtani.

Híreket hoztak a vásárokon megforduló emberek Szabolcs megyéből, miszerint a szabolcsi lakosság megpróbál segíteni a maga sorsán, szervezkedik, szövetkezetet alapít és földet akar osztani. A falu ezek hallatára olyan lett, mint a méhkas. Nagy Géza 1973-as munkájában a következőket olvashatjuk: „*Összebújtak az emberek, csillogtak a szemek, valami belső láz fűtötte valamennyit.*”²⁶¹ Szabó Nagy János lett a mozgalom karcvási elnöke. Elindultak Dombrád községbe, hogy pontosan tájékozódhassanak, ezután pedig Karcván szintén megindulhasson a szervezkedés.

„[...]El is ment két ember, és amikor két nap múlva hazajöttek és elmondták a titokban összegyűlteknak a látottakat és tapasztaltakat, a faluban élő emberek közül senki sem maradt

²⁵⁵ A csatorna keleti partjára esett, a határ többi része pedig a nyugati oldalon volt. In. Balázs 1969: 3.

²⁵⁶ Ehhez a bankból vettek fel kölcsönt. In. Balázs 1969: 3.

²⁵⁷ Ki képeire aratónak és csépléshez, ki fuvarosnak hordáshoz szegődött. Az aratást és cséplést részért végezték, a hordást pedig keresztenkénti megállapodás szerint. In. Balázs 1969: 3–4.

²⁵⁸ Az anyaszéna harmadába, a sarjuszéna pedig felébe volt adva. Még löhereféle is volt mikor mennyi jutott harmadába vagy negyedébe. In. Balázs 1969: 3–4.

²⁵⁹ Hozzájárult az is, az uradalmakban nem engedték meg a falusi embereknek az agitálást, sőt be sem engedték őket az uradalom területére. In. Nagy 1973: 18.

²⁶⁰ Karcván ekkor még nem történt semmi. A falu élte a maga életét. In. Nagy 1973: 11.

²⁶¹ Nagy 1973: 11.

ki a mozgalomból, hanem egy emberként vállalták a következményeket. [...]”²⁶² 1898. január első felében megalakult a „Független Szocialista Párt” karcsai szervezete 192 taggal.²⁶³ Csak akkor járultak hozzá új tag felvételéhez, ha két régebbi tag kezességét vállalt a felvételt kérelmezőért. Az újonnan belépőnek esküt kellett tennie, hogy társait és a szövetkezetet semmilyen körülmények között nem árulja el.²⁶⁴

Az esküt olyan komolyan vették, hogy a szövetkezet felosztatásáról szóló nyilatkozatot kétheti fogva tartás és vallatás után sem voltak hajlandók aláírni addig, míg a közigazgatás olyan szövegű nyilatkozatot nem szerkesztett, mely szerint: „[...] a törvény ellenére letett szövetkezeti esküt sem Isten, sem emberi törvények előtt nem ismerik el kötelezőnek [...]”.

A szövetkezetnek jól megszervezett vezetősége volt. A legfontosabb az elnök tisztsége, ő felelt a szövetkezeti mozgalomért, képviselte a szövetkezetet, szervezte a gyűléseket és azon elnökölt. Másik fontos tisztség a jegyzőé, Karcsán íródeák, gyűlésekről szól jegyzőkönyvek vezetése, levelezés, újságok szétosztásának irányítása. Volt pénztáros –tagdíjak hetenként történő beszedése, pénztárkönyv vezetése, újság előfizetési díjak rendezése, útiköltség kifizetése a küldöttségek részére –, illetve a vezetőséghez tartoztak a bizalmi férfiak, tekintettel a sok tagra, a tagságot csoportokra osztották fel. Egy-egy bizalmi ember került egy-egy csoport élére.²⁶⁵

Az elnökből, az íródeákból, és pénztárosból két-két főt választottak. Ha az egyik vezetőséget letartóztatták, akkor a második számú vezetőség folytathatta a munkát ott, ahol az előző abbahagyta. A tagdíj 10 fillér volt hetenként és tagonként. Ezért viszont ingyen megkapták a *Földművelő* című újságot.

A szervezetbe való belépésnek több oka volt:

1. a legfőbb a földosztás²⁶⁶
2. az uradalmi birtoktól való szabadulás lehetősége²⁶⁷

²⁶² Nagy 1973: 12.

²⁶³ Karcsán a 25–32 évesek vitték a vezető szerepet. Az asszonyosnak külön képviselőjük volt a vezetők között, illetve tagok voltak a 10 évesnél idősebb gyermekek. Megszólításként a tagtárs szót használták. In. Nagy 1973: 18.

²⁶⁴ Az új tagokat éjjel eskették fel. Így próbáltak védekezni a csendőrség, az árulók és a besúgók ellen. In. Nagy 1973: 20.

²⁶⁵ Nagy 1973: 20.

²⁶⁶ A karcsai ember, a karcsai paraszt a földet mindig nagyon szerette. A világon ezért volt képes élni, sokszor éhezni, mindig asszonyok szötte vászonruhában, bocskorban vagy mezítláb járni, hogy ha eladó föld került akár a falu, akár a szomszéd falvak határában, abból venni tudjon. Hogyan tudott volna hát akkor közömbös lenni egy olyan mozgalommal szemben, amelyik a kevesebb adót és a földosztást akarta. In. Nagy 1973: 12.

²⁶⁷ A falut ugyanis három oldalról földesúri birtok vette körül. A kisparaszti földek egy része A határ déli részén volt, és ezt a területet csak az uradalmi birtokon keresztül lehetett megközelíteni. Ezt a földesúr ki is használta, és minden évben csak meghatározott szolgáltatásért engedélyezte a birtokán keresztül vezető út használatát. Sorompót rakatott a birtokán átvezető útra, és ha valaki az utat igénybe vette, úthasználat címén 2–3 napot volt köteles dolgozni ingyen az uradalom földjén. In. Nagy 1973: 12.

3. az igazságtalan adóztatás²⁶⁸
4. az uraság megvonta a falutól az addig minden évben kiadott harmados földet

Amikor a földosztó mozgalom híre a faluba jutott, a karcsai parasztember minden igyekezetével azon volt, hogy a mozgalom keretében és segítségével ezek megvalósuljanak. A mozgalom tehát 1897 decemberének második felében megkezdődött.

Megrendelik a *Földművelő* című lapot, amelyből figyelemmel kísérték a mozgalom híreit. Gyűléseket azonban csak titokban tarthattak.²⁶⁹ A Független Szocialista Párt vezetősége a következőkből állt:

Elnökök	Szabó Nagy János, Nagy Pál
Íródeákok	ifj. Vajda Ferenc, R. Vajda István
Pénztáros	Dakos István
Bizalmi férfiak	Barati Váradi János, Nagy Péter János, Novák József, Vaskó János

A választás után elkészítették az alapszabályt, mely a szövetkezet működésére vonatkozott.²⁷⁰ Hetente egyszer összegyűltek a tagok, hogy tájékozódjanak a mozgalomról és a *Földművelő* című újságon keresztül az országos eseményeket szintén figyelemmel kísérték. Igyekeztek kapcsolatot teremteni a szomszédos községek szocialista szövetkezeti vezetőségeivel, valamint az országos mozgalommal.²⁷¹ Utóbbival azonban nem sikerült, ugyanis mire megválasztották az országos gyűlésen részt vevő két küldöttet, a csendőrség tudomást szerzett a szövetkezet működéséről és meglepetésszerűen letartóztatta a vezetőségből Szabó Nagy Jánost, ifj. Vajda Ferencet és Barati Váradi Jánost, akiket megvasalva bevittek a bíró házában levő csendőrszobába.²⁷²

A faluban gyorsan elterjedt a három vezető letartóztatásának híre és egy óra nem telt bele, az egész falu ott szorongott.²⁷³ A tömeg végül a kiszabadított emberekkel eloszlott,

²⁶⁸ Amíg ugyanis a kisparasztok tulajdonában levő földterület után 2 000 forint volt az évi adó, a nagybirtok évi adója 9 000 forint körül mozgott, holott a falusiak földterületének a tízszerese volt a nagybirtok területe. Igaz, már a kataszteri tiszta jövedelmek, az aranykorona érték megállapításánál szabálytalanul állapították meg az aranykorona jövedelmeket, mert míg a nagybirtok sokkal jobb termőképességű földterületének aranykorona értékét csak 2–3 aranykoronában állapították meg, addig a kisparaszti földek aranykorona értéke 12–16 aranykorona lett. In. Nagy 1973: 12.

²⁶⁹ A hatalom urai árgus szemekkel lesték az összejöveleket, szervezkedéseket és szerették volna felgöngyölni az egészet. In. Nagy 1973: 13.

²⁷⁰ Nem maradt meg, de a visszaemlékezések szerint a földosztás és a fokozatos adózás bevezetése is az alapszabályban szerepelt. In. Nagy 1973: 13.

²⁷¹ Az első törekvésük sikerül. A kiskövesdi és pácini szocialistákkal sikeresen működnek együtt, a kiskövesdieknek még alapszabálymintát is adnak. In. Nagy 1973: 13.

²⁷² Mindhármuknál házkutatást tartottak és a megtalált Földművelő újságpéldányokat elkobozták. A csendőrök a mozgalom rövid élete alatt csak egyszer jelentek meg a faluban, azonban akkor sem tudták hatalmukat érvényesíteni, illetve a kapott parancsot végrehajtani, a nép összefogása, egységes kiállása miatt. In. Nagy 1973: 18.

látták milyen erőt jelentett összefogásuk, így azt is, hogy ezt még a hatalom képviselői és fenntartói sem bírták megtörni.²⁷⁴ Ezután nyíltan gyűléseztek, amit azért tehettek, mert a vármegye urai még nem készültek fel a mozgalom leverésére, illetve a csendőrség létszáma csekély volt.

A mozgalom, amíg titokban működhetett, nem beszélt nyíltan a földosztásról, annak ellenére, hogy alapszabályában ez megtalálható.²⁷⁵ A nyílt gyűléseken azonban már az azonnali hatállyal követelték. Bizottságokat választottak, amelyek a lebonyolítás végrehajtói lettek volna.²⁷⁶ 1898. február végéig a mozgalom teljes erejével működött. Várkonyival még egyszer megpróbálják a kapcsolatot megteremteni, azonban sikertelenül.²⁷⁷ A föld felosztásához megkezdték az igénylők összeírását, azonban a tényleges felosztásra nem kerülhetett sor, ugyanis az urak megakadályozták őket.²⁷⁸

A helyzet akkor vált súlyossá, amikor Dókus Gyula vármegyei jegyzőt bízták meg a megye urai a mozgalom felszámolásával. Dókusnak ebben segítőtársa Bencsik István, a bodrogközi járás főszolgabírója, aki az elfogottakkal rendkívül kegyetlenül bánt.²⁷⁹ Dókus Gyula, amikor látta, hogy a mozgalmat a csendőrségre támaszkodva nem tudja megakadályozni, a katonaság segítségét vette igénybe.

1898 márciusának első felében katonaságot vezényeltek ki.²⁸⁰ A megszállással bekövetkezett a megtorlás, az elnyomás időszaka.²⁸¹ A katonákat a házakhoz szállásolták el. Ehhez azonban a családoknak ki kellett költöznie onnan, így a falusiak nagy részét kilakoltatták, és az istállóban húzódtak meg. A katonák mindenféle csoportosulást

²⁷³ Nagy 1973: 14.

²⁷⁴ Ez a siker nagy önbizalmat adott a mozgalomnak. In. Nagy 1973: 14.

²⁷⁵ A földosztást ugyanis csak a mozgalom teljes győzelme után kívánták megvalósítani. In. Nagy 1973: 14–15.

²⁷⁶ Egyik ilyen bizottság azt a feladatokat kapta, hogy a környező tanyákon vegye leltárba az ott levő gazdasági felszerelést és állatállományt. A bizottság el is végezte ezt a munkát és a szocialista szövetkezet nevében lefoglalt minden felszerelést és állatot, és azokat a szövetkezet tulajdonává nyilvánította. Ugyanakkor a gazdasági cselédségből is vezetőket választottak, és a szövetkezet javára lefoglalt gazdasági felszerelést és állatállományt a vezetőség gondjaira bízták. In. Nagy 1973: 14–15.

²⁷⁷ A mozgalom elnöke, Szabó Nagy János, két társával, Nagy Pállal és Vajda Ferencsel elindul Pestre. Pesten azonban már nem tudtak Várkonyival beszélni, mert nem találták otthon, s így dolguk végezetlenül voltak kénytelenek hazatérni. In. Nagy 1973: 15.

²⁷⁸ Az első intézkedések, melyeket a mozgalom kezdetén annak megakadályozására alkalmaztak, nem vezettek eredményre, mivel ha az egyik községben sikerült is átmenetileg elfojtani a mozgalmat, a környező községekben annál erőteljesebben lángolt fel. Karcsának szerencsés helyzete volt. Távolságban ugyanis mind a szabolcsi részhez, mind a járási székhelyhez, így a csendőrségből nem nagyon jutott még ide is, mert a járások szélein és a szabolcsi részen kellett biztosítani a teljes lezárást. In. Nagy 1973: 15.

²⁷⁹ Sárga csizmás kegyetlenkedő alakja sokáig gyűlöletes volt nem csak Karcsán, hanem az egész Bodrogközben is. In. Nagy 1973: 15.

²⁸⁰ A községet a kassai 34. gyalogezred két százada szállta meg, nyolc tiszttel vezetésével. In. Nagy 1973: 15–16.

²⁸¹ Minden eszközt felhasználták az urak arra, hogy megalázzák, elnyomják a falu népét, és elszigeteljék őket egymástól. In. Nagy 1973: 16.

megszüntettek.²⁸² A büntetés legsúlyosabb része az ennalóval történő ellátásuk volt, naponta egy szarvasmarhát vágtak le azok jószágállományából, akiknek köze volt a mozgalomhoz.²⁸³ Azonban a közlegények nagy része nem volt ellene a mozgalomnak, amit ki is mutattak előttük, nemcsak igyekeztek segíteni az emberek nyomorúságos helyzetén, hanem mikor parancsot kaptak a mozgalomban résztvevők összefogására, ezt elárulták a lakosságnak még az akció előtt, így azok eltűnhettek a faluból. A környező erdőben, nádasban bújtak meg az emberek, amíg a katonák itt voltak. Nem is sikerült csak 90 embert elfogni, pedig valóságos hajtvadászatot rendeztek a mozgalomban résztvevők után a tisztek. A tisztek között azonban nem volt olyan, aki együtt érzett volna a mozgalomban levőkkel, ők a legszigorúbban megkövetelték a kiadott parancs végrehajtását, és minden eszközzel arra törekedtek, hogy a mozgalmat teljesen letörjék és csírájában elfojtsanak minden megmozdulást. Ők az államhatalmat képviselték.

A lakosság túrta mindezt, hiszen nem tehettek mást,²⁸⁴ azonban hittek a mozgalom sikerességében.²⁸⁵ Ez bírta őket arra, hogy titokban kapcsolatot teremtsenek a szomszédos Kiskövesd, valamint Pácin szocialista szövetkezetével és közösen terjesszék fel kérvényüket, illetve alapszabályukat a belügyminiszterhez jóváhagyásra.²⁸⁶ Azonban Ő nem engedélyezte a szövetkezetek működését.²⁸⁷

Ezután csak a remény maradt, amely tartotta bennük a lelket annak ellenére, hogy a megszállás után 90 karcsai embert letartóztatva vitt Királyhelmece a katonaság, ahol átadták őket a csendőrségnek. Megkezdték kihallgatásukat, vallomásra kényszerítésüket. A lefogottak azonban még dacosabbak lettek és senki nem árult el semmit, vezetőiket nem adták ki.

Később próbálták szép szóval rábírní a foglyokat a mozgalom szervezőinek megnevezésére, viszont ez sem volt eredményes. Végül egy nyilatkozat aláírásához kötötték szabadulásukat, amelyben kijelentik, hogy többé semmiféle szövetkezésben nem vesznek részt, s azt előző is csupán kényszerből alakult és félrevezették őket. Egy ember írta alá, akit elengedtek, azonban amikor megérkezett a faluba, el kellett bújni a karcsaiak elől, ugyanis meg akarták ölni tetteért. A többiek kitartottak és hazaengedtek mindenkit. A börtönben sem hitték azt, hogy Várkonyi cserbenhagyja őket, azonban nem jött. A földosztó mozgalom

²⁸² Hat óra után az utcán nem tartózkodhatott senki. In. Nagy 1973: 16.

²⁸³ Ismeretes, hogy az 1897-es esztendő igen gyenge termést hozott, s a falu lakosságának is szükön került termény a kamrájába. Most pedig még két század katonát is el kellett látni kenyérrel és hússal. In. Nagy 1973: 16.

²⁸⁴ De ez csak a látszat volt. In. Nagy 1973: 16.

²⁸⁵ Bízta Várkonyiban, és hitte abban, hogy nem fogja őket cserbenhagyni. In. Nagy 1973: 16.

²⁸⁶ A belügyminiszter jóváhagyás előtt véleményezésre leküldte a megyéhez az alapszabályokat. In. Nagy 1973: 16.

²⁸⁷ Nagy 1973: 16.

elbukott, mivel a hatalom urai erősebbek voltak. Ezután is csupán harmados földön dolgozhattak.

Az egyház sem támogatta, hanem inkább igyekezett megakadályozni a mozgalmat a rendelkezésre álló eszközökkel, leverése után azonban Máthé Gyula lelkész a falura kirótt 2 000 korona büntetéspénzt igyekezett csökkenteni és ezért folyamodványt is írt a megyéhez.

A mozgalmat Karcsán mindenki magáénak érezte.²⁸⁸ Célkitűzéseiket Nagy Géza jegyezte le visszaemlékezések alapján, amelyet három pontban lehet összegezni:²⁸⁹

1. A fokozatos adózás bevezetése és az adócsökkentés követelése²⁹⁰
2. Az urak földjének felosztása²⁹¹
3. A különszolgáltatások eltörlése²⁹²

Annak ellenére, hogy gazdasági cselédek nem vettek részt a megmozdulásban, a követelések az ő érdekeiket szintén szolgálták, illetve lett eredményük, változás következett be életükben. Ettől kezdve az uradalom minden cseléd részére nyárra gallyat, télre két méter fát adott tüzelőnek, és külön 800 négyszögöl kaszálót méretett ki minden cseléd részére.

A földosztó mozgalom elbukott, ugyanis a földesurak, a kezdeti megtorpanás után még a teljes kibontakozása előtt szüntették meg a mozgalmat, így az csupán rövid ideig működhetett. Ez azonban figyelmeztetés volt a számukra. Észrevették, hogy a húrt nem lehet tovább feszíteni, illetve a lakosságot nem lehet sokáig elnyomásban tartani. Ez gondolkodásra készítette őket, így könnyítettek a terheken. Azonban nem a bajok radikális orvoslását tűzték ki célul, hanem kevés engedelménnyel igyekeztek megoldani a dolgot.²⁹³

A kisparasztoknál csökkentették az adót, a napszámot az addigi egy koronáról egy forintra emelték, illetve kötelezővé tették az iskoláztatást a faluban. Ezek azonban nem voltak elegendőek. A parasztság sorsa tovább romlott, ugyanis a katonatartás szinte kifosztotta őket.

A terhek erősen szorították az itt élőket, hiszen nem volt több jövedelmük, mint amit a saját földjükön termeltek. Terjeszkedni nem tudtak, a nagybirtok miatt, így nem maradt más

²⁸⁸ Nem riadtak vissza semmitől, hanem még meghalni is képesek lettek volna ezért az ügyért. Éppen azért a mozgalom nem fellobbanás volt, hanem jól meggondolt és megbeszélt szervezkedés. In. Nagy 1973: 18.

²⁸⁹ Nagy 1973: 19.

²⁹⁰ Karcsán a gyakorlat azt mutatta, hogy mennél kisebb földterülettel rendelkezik valaki, aránylag annál több adót kell fizetnie. In. Nagy 1973: 19.

²⁹¹ A mozgalom legfontosabb célkitűzése ez volt. Karcsán fejenként 3–4 hold földet akartak osztani. Az osztásban nemcsak a tagok részesültek volna, hanem mindenkinek, még a gazdasági cselédeknek is osztani akartak, a fennmaradó területet pedig legelőnek és közös kaszálónak hagyták volna meg, hogy megoldják az évtizedek óta fojtogató legelő- és kaszálókérdést. In. Nagy 1973: 19.

²⁹² A képek ne szolgáljanak külön napot, az uradalmakon átvezető dűlőutakat pedig bántódás és külön szolgáltatások nélkül használhassák. In. Nagy 1973: 19.

²⁹³ Elsősorban az egyház által akartak hatni a népre. Létrehoztak Karcsán egy vallásos ifjúsági szervezetet, ahol a pap és a tanító foglalkozott az ifjúsággal. Céljukat azonban nem tudták elérni, ugyanis az ifjúsági szervezet alig pár hónapos működés után tagok hiányában megszűnt. In. Nagy 1973: 21.

megoldás, mint elmenni a faluból olyan helyre, ahol pénzt kereshetnek, például a tengeren túlra. Karcsáról az 1900-as évek elején körülbelül 100–150 ember vette kezébe a vándorbotot, a jobb életkörülmény biztosításának reményében. Sokan nem látták többé viszont családjukat, szülőföldjüket.²⁹⁴

²⁹⁴ Nagy 1973: 22.

9. Összegzés

A 19. században láthatjuk, hogy Bodrogköz történetében az addigiakhoz képest jelentős változások mentek végbe közel ötven év alatt. A vízhez alkalmazkodott életmódot folytató települések jelentős átalakuláson mentek keresztül, különösen, ha az évszázadokon át megszokott körülményeket ahhoz az időintervallumhoz hasonlítjuk, amely alatt mindez végbement.

A térség vizsgálatával kapcsolatosan általános adatok álltak rendelkezésemre, amelyek oka az, hogy minden településen hasonló következményekkel járt az árvízmentesítés, kevés eltéréssel. Karcsa esetpéldáján keresztül szemléltettem ezek következményeit, összehasonlítva a századok alatt kialakult életformával.

A történeti áttekintés a tájegység, illetve a község szemszögéből elhelyezte kutatásomat időben és térben az olvasók számára. Ismertettem Karcsa életmódbeli, társadalmi, valamint gazdasági helyzetét közvetlenül a folyószabályozások és mocsárlecsapolások előtti időszakban, ugyanis különbség a későbbiek során e fejezet segítségével vált szemléltethetővé dolgozatomban.

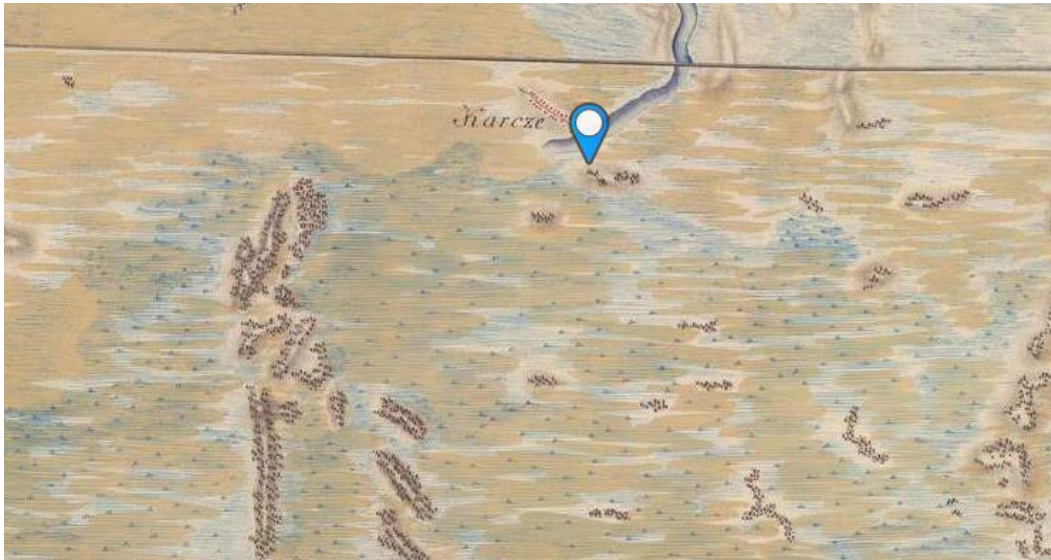
Lényeges elemként emeltem ki az emberek kapcsolatát a vízzel, ugyanis ennek részletezésével válik igazán érthetővé, azon változások mértéke, melyeket az általam felhasznált szakirodalmak szintén hangsúlyoztak előkutatásom során.

Ezután a vízrendezésekről szóló fejezetben kiderül, hogy annak ellenére, hogy rövid időszakról beszélhetünk, milyen jelentőségű munka van abban a nagymértékű tájátalakító tevékenységben, amely a Bodrogközi Tiszaszabályozó Társulat és a Felső Bodrogi Vízzabályozó Társulat által megvalósult.

A következőben ennek következményeit, eredményeit mutattam be Karcsa példáján keresztül. Itt válik jelentőssé a korábbiakban a történelmet, társadalmat, gazdaságot, illetve életmódot taglaló vonal, amely jelen fejezetben összehasonlításra került.

A pozitívumok mellett azonban számos probléma adódott, amelynek következménye az 1898-as földosztó mozgalom. Dolgozatom utolsó nagyon részében leírtam, milyen lehetőségek maradtak a parasztok kezében, hogyan alakult viszonyuk a földesurakkal a vidéken, valamint miként kívántak hangot adni elégedetlenségüknek. A fejezet záró bekezdéseiben pedig írtam néhány szót arról, hogyan sikerült biztosítani a karcsai embernek a megélhetést, illetve ennek érdekében mit vállaltak, azonban ez nem kerül részletezésre a dolgozatban. Az a korszak ugyanis, amelyben az első világháború előtt az emberek kivándoroltak Amerikába egy nagyobb ívű kutatást igényel.

10. Melléklet

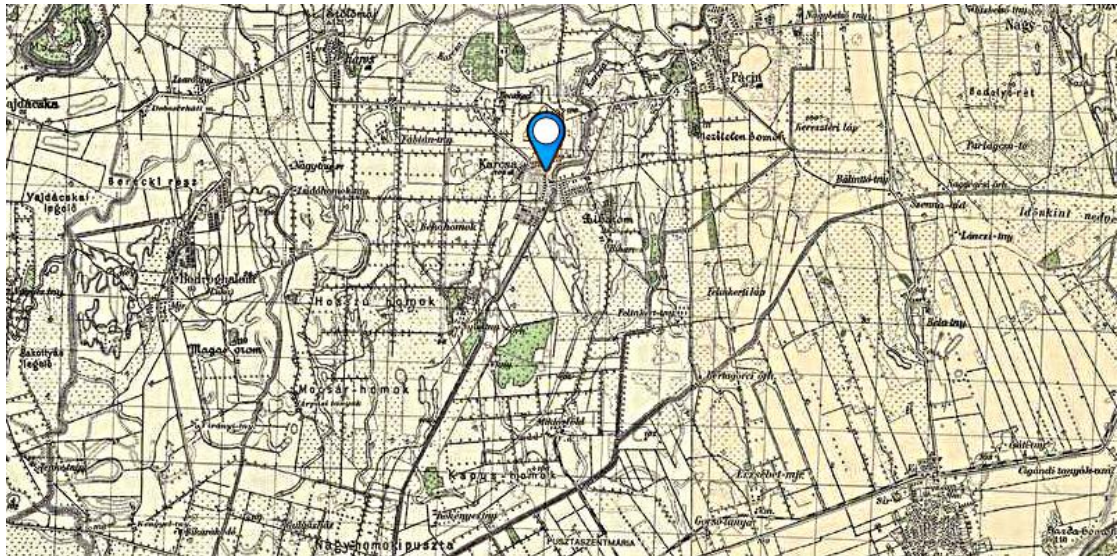
1. ábra Karcsa az első katonai felmérés térképén

Forrás: <https://mapire.eu/hu/map/firstsurvey-hungary/?layers=osm%2C147&bbox=2398897.373054497%2C6149507.492342782%2C2450454.1486328486%2C6164794.897999817>, letöltés 2019. március 30.

2. ábra Karcsa a második katonai felmérés térképén

Forrás: <https://mapire.eu/hu/map/secondsurvey-hungary/?layers=osm%2C5&bbox=2423238.6381806326%2C6158247.815589559%2C2429683.2351279263%2C6160158.741296689>, letöltés 2019. március 30.

3. ábra Karcsa és tanyái az 1941-es katonai felmérés térképén

Forrás:

<https://mapire.eu/hu/map/hungary1941/?layers=osm%2C29&bbox=2398897.373054497%2C6149507.492342782%2C2450454.1486328486%2C6164794.89799981>

7, letöltés 2019. március 30.

11. Felhasznált irodalom

BALÁZS Albert

1969 Karcsa az idők tükrében. Karcsa.

DANKÓ Imre

1986 A Bodrogköz régi vízrajza és vízi élete. In. Viga Gyula (szerk.): Fejezetek a Bodrogköz néprajzából. Miskolc: Hermann Ottó Múzeum. 21–28.

DÓKA Klára

1977 A Bodrog szabályozása. In. HOM Évkönyv 16. 105–131.

BABBIE, Earl

2001 A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó. Budapest.

HÉRA Gábor – LIGETI György

2005 Módszertan. A társadalmi jelenségek kutatása. Osiris Kiadó. Budapest.

HÓGYE István

1986 A Bodrogköz (Történeti vázlat és levéltári források). In. Viga Gyula (szerk.): Fejezetek a Bodrogköz néprajzából. Miskolc: Hermann Ottó Múzeum. 5–8.

MALIÁTH József

én. A Bodrogközi Tiszaszabályozó Társulat. In. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/zemplen-varmegye-1E176/vizszabalyozas-irta-grof-mailath-jozsef-1E93B/folyo-szabalyozas-armentesites-belviz-rendezes-1E93C/bodrogkozi-tiszaszabalyozo-tarsulat-1E967/>, letöltés 2019. március 22.

NAGY Géza

1978 A karcsai Önkéntes Tűzoltóegyesület krónikája. In. Karcsai Krónika. Szerk.

Nagy Géza. Kézirat. Karcsa.

1999 A karcsai határ vizeinek néprajzi vonatkozásai. In. Széphalom 10. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve. Széphalom. 493–506.

2002 Az ezeréves Karcsa krónikája. Kiadja Karcsa Község Önkormányzata. 2002.

SISKA József

1986 A Bodrogköz népmozgalma. In. Viga Gyula (szerk.): Fejezetek a Bodrogköz néprajzából. Miskolc: Hermann Ottó Múzeum. 9–20.

VIGA Gyula

1986 Néhány adat a pácini Karcsa hasznosításához. In. Viga Gyula (szerk.):
Fejezetek a Bodrogköz néprajzából. Miskolc: Hermann Ottó Múzeum. 63–72.